

Засновники:

Департамент освіти і науки обласної державної адміністрації
Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Адреса редакції:

76018 м. Івано-Франківськ,
пл. Міцкевича, 3
Телефон (03422) 52 24 93
Видається в ОШПО

Рекомендовано до друку науково-методичною радою ОШПО протокол № від

Головний редактор

ШЕЛЕМЕЙ Любов, проректор з науково-методичної роботи та моніторингу якості освіти Івано-Франківського ОШПО

Редакційна рада:

БАРАБАШ Ольга, проректор з наукової роботи Івано-Франківського ОШПО, кандидат педагогічних наук, доцент;
БІГУН Михайло, доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій ОШПО, кандидат фізико-математичних наук;
ЗУБ'ЯК Роман, ректор Івано-Франківського ОШПО, кандидат педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

ВИЛУЩАК Тетяна, завідувач лабораторії організації та навчальної діяльності;
ДУТЧАК Алла, методист лабораторії управління та організації освіти;
МЕРДУХ Іван, завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін, кандидат біологічних наук;
МАЛИЙ Петро, методист лабораторії природничо-математичних дисциплін;
НИЖНИК Ольга, завідувач лабораторії управління і організації освіти;
ОСТРОВСЬКА Галина, завідувач кафедри теорії та методики навчання, доктор педагогічних наук, доцент;
ПІДЛИПНА Людмила, директор обласного центру практичної психології та соціальної роботи, кандидат психологічних наук;
РИМАР Віктор, завідувач лабораторії дисциплін естетичного циклу та фізичного виховання;
СТРІЛЬЧИК Галина, завідувач лабораторії педагогічного досвіду та етнопедagogіки;
УМАНЦІВ Наталя, завідувач лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;
ФЛЯК Оксана, завідувач лабораторії національного виховання;
ЮСИПЧУК Світлана, завідувач лабораторії дошкільної та початкової освіти

Тези надруковано в авторській редакції

Оформлення і технічне редагування Світлани ГРИТЧУК

- Підп. до друку 25. 10. 2022. Гарнітура "Таймс".
- Формат 60x84/8.
- Складання та верстка виконано в обласному літературно-видавничому центрі ОШПО

- * Рукописи не рецензуються і не повертаються
- Редакція залишає за собою право скорочувати і редагувати надіслані матеріали, не порушуючи їхнього основного змісту
- За достовірність фактів, цитат, власних імен та інших відомостей відповідають автори публікацій

ДЖЕРЕЛА

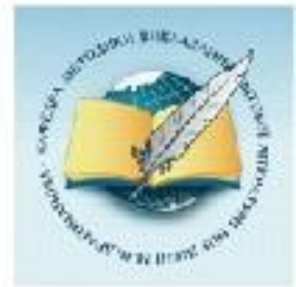
Науково-методичний вісник № 1 (103), 2023

Свідоцтво про реєстрацію серії ІФ № 317

Виходить три рази на рік

ЗМІСТ

БАБІЙЧУК Тамара. Публіцистика Василя Стуса в закладах фахової передвищої освіти.....	3
БАРТІШ Світлана. Роль Володимира Шухевича у розвитку української лектури для дітей кінця XIX – початку XX століття (за матеріалами журналу "Дзвінок").....	6
БЛОХИН Даріана. Педагогічні погляди навчання і виховання Марії Монтесорі...9	
БОЯН-ГЛАДКА Світлана. Урок-зустріч з відомими людьми у гуртковій народознавчій роботі: завдання і практика.....	15
ГЛАДИШЕВ Володимир. "Виховання" від Дмитра Кременя.....	18
ГОГОЛЬ Наталя. Особливості реалізації культурологічного підходу в наукових і навчально-методичних працях українських учених.....	21
ГУДЗ Марія. Медіапростір – середовище формування сучасної особистості.....	23
ДАВИДЮК Людмила "Озброєний і небезпечний для імперії зла" (слово про українського перекладача Віктора Шовкуна).....	25
ДРОГОВИЦЬКА Оксана. Постать Катерини Рубчак (1881–1919) як приклад для сучасних митців.....	27
КЛИМЕНКО Жанна. Леся Мірошніченко та її внесок у розбудову шкільної літературної освіти в Україні.....	29
КОРНСВ Андрій, ШЛЬОМІЧ Ілля. Митець Едвард Козак та його графічний цикл "Українські пісні".....	34
КОТИК Тетяна. Алла Богущ – фундатор та архітектор сучасної української дошкільної лінгводидактики.....	37
КУШНІР Степан. Значення постаті Пера Евінда Свінгувуда у процесі фінського державотворення.....	40
ЛІСЦІН Віталій. Персоналії М. Міхновського та Д. Донцова в шкільних підручниках з історії України.....	43
ЛЮБНЕЦЬКА Марія. Образ В'ячеслава Липинського як лідера українського національного руху у романі "Забуття" Тані Малайчук.....	46
МЕДВІДЬ Наталя. Освітня діяльність гетьмана Івана Мазепи.....	49
ОВДІЙЧУК Лілія. Ольга Кобилянська як особистість в контексті доби: інтеграційно-текстуальна біографістика у ЗВО.....	51
ОГІРКО Олег. Митрополит Григорій Яхимович – великий вчений та подвижник освіти.....	54
ОЛІЙНИК Олег. Громадсько-політична діяльність Костя Воевідки, як приклад для патріотичного виховання молоді.....	57
ПІДДУБНА Ольга. Постать Марії Мазепиної в історії України.....	61
СИЛКА Єлизавета. Катерина Зарицька – та, що "жила, а не відбувала термін покарання".....	63
СІРЦОВА Ольга. Медіатексти соціальних мереж як історичне джерело у дослідженні життя загиблих/пропавших безвісти героїв російсько-української війни.....	65
СЛИЖУК Олександр. Вивчення життєпису сучасного письменника в 5–7 класах НУШ: особистісний контекст.....	67
СОХАНЬ Галина. Формування української національної, громадянської ідентичності на прикладі діяльності Івана Огієнка як мовознавця.....	70
ТОДОРОВ Ігор, ТОДОРОВА Наталя. Актуальність Карла фон Клаузевіца.....	73
ТОЦЬКА Софія, РУБЧЕВА Альона. Методичні рекомендації щодо викладання теми "Українська революція 1917–1921 рр." на уроках історії у 10 класах.....	76
ФУРДИГА Віталій. Виховання національного духу молоді на прикладі урманських добровольців 14 гренадерської дивізії СС "Галичина".....	79
ХАРЛАМОВ Михайло, ВАЩУК Тетяна. Особистість соціального реабілітолога в системі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.....	81
ХАУСТОВА Олена. Казки Ушинського К. Д. як засіб психосоціальної підтримки школярів.....	83
ХОРОШЕВ Олександр. Роль Христини Алчевської в розвитку освіти міста Харкова.....	85
ЧЕПУРКО Олена. Історія в літературі: перспективи формування у молодого покоління історичної пам'яті як важливого компоненту націєтворення засобами художнього слова.....	88
ШАПШЛОВА Катерина. Художня презентація фронтових реалій героєм сучасної мілітарної прози.....	91
ШАЦЬКА Наталя. Моральне та національно-патріотичне виховання здобувачів освіти на прикладах життя постатей минулого та сучасності засобом участі у всеукраїнському конкурсі учнівської творчості.....	93
ЯЦЕНКО Таміла. Змістовий і методичний аспекти формування особистості учня в реаліях Нової української школи.....	95

ЗБІРНИК ТЕЗ

IV Міжнародної науково-практичної конференції "ОСОБИСТІТЬ В ІСТОРІЇ, ЛІТЕРАТУРІ ТА МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ"

Київ – Івано-Франківськ – Варшава – Стамбул

ПУБЛІЦИСТИКА ВАСИЛЯ СТУСА В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

На засіданні літературного клубу, присвяченого публіцистиці Василя Стуса, заохочуємо юнаків і дівчат формувати і аргументувати свої думки, називати почуття, ділитися сумнівами, пропозиціями. Тобто вчимо говорити предметно про важливі для нас речі – про людину, яка не тільки є найбільшим українським поетом, але й невтомним борцем за суверенну демократичну українську державу. Викладач заздалегідь повідомляє студентів про тему засідання літературного клубу, план роботи в аудиторії, випереджувальні завдання; дає посилання на твори, над якими передбачається робота, або пропонує роздрук цих творів через Google Classroom, Viber, Messenger, Telegram.

План роботи в аудиторії над:

1. Листом В. Стуса до Малишка: а) скласти план; б) прочитати лист вголос; в) бути готовим до диспуту.

2. «Таборовим зошитом»: а) скласти план; б) прочитати уривки, які особливо вразили, прокоментувати.

3. Листами до сина: а) укласти портрет сина, якого хотів бачити В. Стус (прийом гронування); б) прочитати, на ваш погляд, знакові уривки.

Подаємо орієнтовні відповіді на окремі завдання.

План Листа В. Стуса до А. Малишка: 1. Денаціоналізація – божевілля, трагедія українців. 2. Стан української мови на Донбасі. 3. Наслідки закону про вибір мови навчання. 4. Темпи русифікації у 60-х рр. ХХ ст. 5. Реакція українських письменників на валуєвський циркуляр і хрущовський закон про вибір мови навчання. 6. Гріх мовчати. 7. «Твоє мовчання може стать ганьбою!»

Матеріал для диспуту «Чи правильно зробив А. Малишко, не надрукувавши листа В. Стуса?»

1. Я вважаю, що А. Малишко зробив правильно, не надрукувавши листа В. Стуса. Чесного, сміливого звернення, зойку, крику болю. Чому? Якби це сталося, то, по-перше, були б покарані редактори тих газет, які погодилися б озвучити таку небезпечну для есесер думку горлівського вчителя; по-друге, постраждав би сам В. Стус. І навряд чи ми могли б почути його вірші, прочитати літературні праці про П. Тичину і В. Свідзинського; навряд чи В. Стус отримав би такий сильний гарт, бо не познайомився б із І. Світличним, Є. Сверстюком, М. Коцюбинською... За десять відтермінованих від тюрми років Василь Стус помітно виріс, загартувався; врешті, створив сім'ю, яка стала для нього оберегом. Чи припинилась би русифікація України за умови оприлюднення листа? На мій погляд, ні, адже русифікація – це пріоритетне завдання політики совєцького союзу. І це завдання ревно виконувалося спецслужбами і соціальними інститутами.

2. Я вважаю, що А. Малишко, не видрукувавши лист В. Стуса, засвідчив свою громадянську інертність, амнезію. У ХХ столітті мало писати гарні вірші про кохання чи абстрактний гуманізм; треба бути активним патріотом. Мала крапля камінь доведе. А якби таких, як В. Стус, протестантів проти русифікації була сотня? Тоді, може, не було б сьогоднішньої війни, адже путін головним завданням називає денаціоналізацію України... Мені прикро, але я маю право дорікати поколінням моїх дідусів і батьків... Це ж старші ухилилися від виконання нагальних проблем, які

зараз мусимо за них вирішувати ми, їхні внуки і діти. Якби старше покоління не боялося, то мої ровесники не гинули б десятками, сотнями тисяч у московській війні.

Коментування уривка з «Таборового зошита»: «За кордон українців не випускають, та й не дуже кортіло – за той кордон: бо хто ж тут, на Великій Україні, стане горлом обурення і протесту?» Прокоментую ці слова В. Стуса з погляду людини ХХІ століття. Безперечно, велика дяка українцям, які проживають в інших країнах. Їхня допомога особливо відчутна сьогодні, коли йде війна з московським звіром. Голос української діаспори чують в парламентах багатьох країн, насамперед тому й приймаються закони, за якими виділяється зброя, кошти на підтримку ЗСУ. Але життя своє відають за Вітчизну ті, хто не покинув Україну, хто будував свою державу, боровся за неї в політиці, економіці, освіті, мистецтві. Якщо ми всі виїдемо з України, то хто житиме тут, берегтиме нашу славу, хто буде, як Стус, горлом обурення і протесту, совістю народу? Чи не зникне наш народ, якщо ми всі шукатимемо комфортні умови деінде, тільки не створюватимемо їх на рідній землі...

Портрет сина (за «Листами до сина» Василя Стуса): Це людина національно свідомо, сильна духом, із залізним характером, мужня, відповідальна, чесна, правдива, наполеглива, щедра, любляча, добра, високоосвічена, читаюча, розважлива, самостійна, самодостатня, чиста душею і тілом, фізично розвинена, борець, патріот, мислитель, творець, переможець.

З листа студента до Василя Стуса (2022-й): Дякую за чесність і сміливість сказати правду про знищення України, яке завжди починається зі знищення української мови. Я горджуся Вами, бо Ви в підлі часи хрущовської відлиги звернулися до увінчаних німбами митців із закликом перестати бути байдужими, не заплющувати очі на нові технології боротьби проти України. Я розумію, що таких, як Ви, мало, але Ви – сіль нашого народу. Без Вас не було б України. Ви почали свій бунт проти совєцької системи в молоді роки, добре розуміючи, що стаєте ворогом комуністичної імперії. Ви свідомо принесли своє життя на олтар служіння Вітчизні. Ви стали зразком для покоління, яке сьогодні ціною крові виборює перемогу над країною-вбивцею...

Аудіо / відеоповідомлення (Viber, Messenger, Telegram тощо) – враження про засідання літературного клубу, присвяченого В. Стусу: 1. Захотілося більше прочитати поезій В. Стуса, адже поет – це його вірші. Розумію, що до повноцінного сприйняття Стусової поезії слід добре готуватися. Але в мене є бажання, тому все вийде. Хочу ще раз вчитатися в слова віршів «Отак живу: як мавпа серед мавп», «Звіром вити, горілку пити», «Ось вам сонце», «На однакові квадрати», «Церква святої Ірини» і, звичайно, «Як добре те, що смерті не боюся». Рекомендую і тобі прочитати, а потім обмінємося враженнями. Цікаво, які асоціації виникнуть у тебе. Чи такі, як у мене? 2. Готуюся до виступу про В. Стуса перед одногрупниками. Прочитала «За літописом Самовидця» і застигла. Невже в нас нічого не змінилося? Минають десятиліття, століття, а зрада нікуди не ділася. Усюди – зрада. Її треба нещадно карати. Непокаране зло – це отруйне зілля, що здатне знищити все добре і світле. Непокаране зло – це путін зі своїми бандитами, убивцями, мародерами, гвалтівниками... Будемо толерантними до зрадників і колаборантів – втратимо Україну... А ти згоден зі мною?

Домашнє завдання: 1. На вибір: а) написати лист до Василя Стуса; б) записати в щоденнику враження від засідання клубу (варіант: повідомлення в соціальних мережах); в) звернутися до уявного власного сина.

2. **Обов'язкове:** осмисливши інформацію, отриману на засіданні клубу, підготувати колективний виступ перед одногрупниками на занятті, присвяченому Василеві Стусу.

Як правило, студенти – члени літературного клубу – відповідально і творчо виконують таке домашнє завдання. Так, наприклад, вони з власної ініціативи готують постери, буклети, запрошення, а також приносять в аудиторію книги Дмитра Стуса «Василь Стус: життя як творчість», Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР», уривки з фільму «Заборонений», уривки з відео «Стусове коло» (виконання сестрами Тельнюк пісень на слова В. Стуса). Викладачеві слід пропонувати студентам поділитися своїми думками і враженнями від роботи над публіцистикою В. Стуса на засіданні клубу з рідними, товаришами як очно, так і через соцмережі. Юнакам і дівчатам подобається таке предметне спілкування, яке полягає не тільки в обміні цікавою, корисною, актуальною інформацією. Таке спілкування працює на згуртування однодумців-патріотів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лист В. Стуса до Малишка. Взято з <https://www.istpravda.com.ua/columns/2021/01/26/158881/>
2. В. Стус. Листи до сина. Взято з <https://stus.center/listi-do-ridnikh>
3. В. Стус. Таборовий зошит. Взято з <http://exlibris.org.ua/stus/r03.html>

**РОЛЬ ВОЛОДИМИРА ШУХЕВИЧА У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛЕКТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(За матеріалами журналу «Дзвінок»)**

Кінець ХІХ – початок ХХ століть – час поступового формування української дитячої літератури як особливого різновиду творчості та період інтенсивного розвитку її нових рис. Ідейно-естетичні засади літератури для дітей сформували письменники-класики Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Леонід Глібов, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка, Леся Українка, Іван Франко, Борис Грінченко та інші. Їхня творчість утворила класичне коло лектури для дітей. У цей період припадає і початок створення періодичних видань, адресованих дітям. Перші часописи почали виходити на Західній Україні, оскільки на українських землях, які перебували під владою Російської імперії, друкувати літературу та пресу з відомих причин було заборонено.

Потребу створення повноцінного дитячого журналу відчували насамперед педагоги, ті, хто безпосередньо працювали на педагогічній ниві. Думку про видання такого журналу виношував і Володимир Шухевич. Перший номер журналу під назвою «Дзвінок» появився в 1890 році. Спочатку офіційним редактором був О. Барвінський, тому що він, за висловлюванням П. Арсенича, «мав більше визнання в урядових колах та серед проурядово настроєних учителів» [1, с. 44]. За твердженням самого В. Шухевича, основне призначення часопису було сприяти розвитку «молодежи нашої не тільки шкільної, але и той, котра зь рѣжныхъ причинъ приневолена безъ науки шкѣльной дожидати лучшой долѣ» [5, с. 1]. Уболіваючи за дітей, як майбутнє української держави, В. Шухевич у «Запросинах до передплати на «Дзвінок: письмо ілюстроване для науки і забави руских дітий і молодежи» в 1894 році дякував усім за допомогу у виданні журналу та закликав і надалі не залишати цієї справи, а долучати дедалі більше прихильників, «дбаючи о добро дітий руских, на котрих спочиває ціла наша надія, надія красчої будучности України-Руси» [6, с. 1].

Журнал був популярний серед дітей і батьків як на західноукраїнських, так і на східноукраїнських землях, оскільки «давав літературно вартісні речі побіч із історичною повістю, цікаво опрацьовані речі наукові, поезію, веселий кутик та відомості з поточного життя» [4, с. 233]. Основні рубрики журналу визначилися уже в перші роки його існування. Двотижневик публікував твори художньої літератури, науково-популярні матеріали, інформаційні та розважальні рубрики. «Запевнивши собѣ спѣвудѣль найлѣпшихъ силъ літературныхъ и педагогическихъ», часопис «Дзвінок» подавав своїм читачам «повѣстки, оповѣданя, казки, байки, приказки, пѣсни, описи подорожей, картины историчнѣ и етнографичнѣ, житєписи славно-звѣсныхъ людей, образки зь житя звѣрятъ, досвѣды зь фізики и хеміѣ, вѣдтакі всячину, загадки, шарады, ребусы и пр. и пр.», а кожен номер часопису був ілюстрований «добѣрными картинами, вѣдповѣдными до змѣсту» [5, с. 1].

Працюючи над створенням журналу В. Шухевич і наступні редактори, дотримувались рекомендацій педагога Б. Грінченка, котрий у статті «Періодичне видання для дітей» (стаття була опублікована на сторінках журналу учитель під псевдонімом Б. Вільхівський), підкреслив, що журнал для дітей – це не просто «зібраниця з усякого літературного, дітям годящого материялу, видавана періодично», а видання з дуже важливою метою: «систематично впливати на дитячу душу, щоб виховати дитину, щоб заложити в її душі підвалини для доброго морального сьвітогляду» [2, с. 314]. Педагог звернув увагу на той факт, що власне

читання разом із впливом культурного середовища, у якому виростає дитина, допомагає формуванню дитячого світогляду. Таким чином автор не лише зазначив гостру необхідність видання журналів, щоб духовно піднести дитину, а й наголосив на великій відповідальності тих, хто займається випуском таких часописів.

Важливість ролі В. Шухевича для появи «Дзвінка» полягає в тому, що він одразу згуртував майже всі наявні тоді літературні сили. Авторами журналу були письменники західного і східного регіонів України. Майже кожен з когорт визначних українських письменників тих років, хто звертався до дитячої тематики, публікував твори у «Дзвінку». Ці твори стали тривким і цінним надбанням української дитячої літератури. Як справедливо зауважує Б. Гошовський, незважаючи на те, що велика кількість з них на сьогодні застаріла, «факт співробітництва у «Дзвінку» впродовж 25-літнього існування десятків авторів, в тому числі й найвидатніших наших письменників – це не що інше, а велика служба великій справі, вихованню молодого покоління» [3, с. 154]. Адже автори «Дзвінка» свою працю і свій талант присвятили дітям, і головною метою їхніх зусиль було, «щоб той рускôй дитинѣ прийти зъ помочемоу» [5, с. 1], щоб прислухались і діти, і дорослі до їхнього слова, «якъ до дзвôнкого ангельского голоса, котрый закликае всѣхъ до всесвѣтнѣго добра и братерства, до шанованя рôдного слова и рôднихъ звичаѣвъ» [6, с. 51]. «Любов матірної мови, а тим самим і народу руского» [6, с. 1] була одним з найвищих пріоритетів видавців журналу, тому і в художній формі, й у запросинах до передплати вони закликали любити й шанувати рідну мову, яку вважали найвищою сімейною і суспільною цінністю.

Журнал публікував поезії І. Франка та цикл казок «Коли ще звірі говорили», оповідання М. Коцюбинського «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник». Протягом перших п'яти років існування цього видання на його сторінках було надруковано казки Лесі Українки «Метелик» та «Біда навчить», вірші «Вишеньки», «Мамо, іде вже зима», а в 1894 році з'явилася її поема «Роберт Брюс: король шотландський». Активно співпрацював у часописі з перших його випусків Л. Глібов. Близько сотні творів надрукував у журналі відомий український педагог і письменник Б. Грінченко. Різні за тематикою та різноманітні в жанровому плані, його твори з'являлися у «Дзвінку» під власним іменем автора та під псевдонімом В. Чайченко. У часописі було опубліковано байки, казки, вірші, оповідання, переспіви та переклади, а також біографії та науково-популярні матеріали, автором яких був Б. Грінченко. У виданні було надруковано поезії Данила Млаки (літературний псевдонім Сидора Воробкевича), казки-поєми В. Щурата, перший сценічний твір – оперу для дитячого театру «Коза-дереза» Дніпрової Чайки з музикою М. Лисенка, і низку різних творів таких авторів, як І. Нечуй-Левицький, Ол. Конинський, О. Пчілка, Л. Ставицька-Черняхівська, А. Кримський, Гнат Хоткевич, Ганна Барвінок, В. Самійленко, М. Черемшина, М. Козоріс, Іван Липа, К. Гриневичева, Б. Лепкий, К. Малицька-Лебедова, Олена Цегельська, Ю. Тищенко-Сірий, О. Романова, Уляна Кравченко, С. Ковалів-П'ятка, П. Грабовський, Є. Ярошинська, І. Крип'якевич-Петренко, Б. Заклинський, Юрій Будяк та багатьох інших відомих і менш відомих письменників.

Завдяки журналу «Дзвінок» юні читачі ознайомились із надбаннями світової літератури, що значно розширило коло їхнього читання. На сторінках часопису було опубліковано казки Г.-К. Андерсена, братів Грімм, Ш. Перро, перекладену для дітей повість Дж. Свіфта «Подорожі Гулівера», оповідання Е. де Амічіса, Д. Бокаччо, В. Гюго, Е. Золя та багатьох інших.

Окрім різних за жанрами художніх творів, на сторінках журналу публікували науково-популярні матеріали, які висвітлювали питання історії, літературознавства, природничих наук, етнографії тощо. Поряд із художніми творами українських авторів журнал публікував життєписи письменників. Це сприяло кращому

розумінню прочитаних віршів та оповідань, надавало дітям можливість осмислювати біографічну інформацію та пов'язувати її з емоційно-естетичними враженнями від прочитаних художніх творів. Видання також надавало можливість своїм читачам почерпнути інформацію про діяльність видатних композиторів, художників, історичних осіб, культурних постатей.

Таким чином, «Дзвінок», для створення якого В. Шухевич залучив письменництво із західноукраїнських та східноукраїнських земель, був виданням, яке несло просвіту і культуру дітям, виховувало повагу до української історії та культури. Доступна форма викладу та естетичне оформлення сприяли його популярності серед дітей і дорослих.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арсенич П. І. Редактор «Дзвінка». *Краєзнавець Прикарпаття*. 2009. 13. 44–46.
2. Вільхівський Б. Д. Періодичне видання для дітей. *Учитель*. 1892. 20. 314–316.
3. Гошовський Б. Д. Українська дитяча література. *Ми і наші діти. Дитяча література, мистецтво, виховання*. Торонто. 1965 З. 1. 121–179.
4. Животко А. П. Історія української преси. Київ: Наша культура і наука. 1999.
5. Шухевич В. О. Запросини до передплати на «Дзвѣнокъ». *Дзвінок*. 1891. (19). 1, 1.
6. Шухевич В. О. Запросини до передплати на «Дзвінок: письмо ілюстроване для науки і забави руских дітий і молодежи». *Дзвінок*. 1894. 1, 1.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

У кінці XIX – поч. XX ст. в Західній Європі була поширена *теорія вільного природного виховання*, яка була протестом догматизму і сліпої дисципліни в школі. В основі цієї школи лежали *принципи визнання прав дитини, розвиток творчих сил та творчої діяльності*. Засновником цієї системи виховання і навчання була д-р Марія Монтессорі.

Марія Монтессорі (Maria Montessori, 1870–1925) – видатна італійська педагог та лікар. 16 річною вступила до технічної школи Мікеланджело Буанарроті з наміром здобути професію інженера, однак її інтереси змінилися і вона переорієнтовується на медицину, закінчила Римський університет; перша жінка, якій там присвоєно ступінь доктора медицини. Але в той час вища освіта жінки не схвалювалась. У липні 1896 р. отримала диплом д-ра терапії та хірургії Римського університету. Працювала асистенткою у психіатричній лікарні університету, професор антропології та гігієни у Вищій жіночій школі, лектором педагогічної антропології в Римському університеті. У 1907 році відкрила в Римі дитячий будинок для 3–7 річних дітей, в якому у роботі брали участь і батьки. Згодом відкрила Медико-педагогічний інститут для бідних дітей. Її дошкільні заклади набули великої популярності не лише в Італії, але і для інших країн, зокрема, і для Мюнхена, де і нині є школи Монтессорі. На початку XX ст. метод виховання Монтессорі став відомий в країнах Європи і в Україні, де в підручнику «Історія педагогіки» (1973) вона подаються як «представник теорії вільного виховання», у стриманому тоні її біографічні відомості та тезовий виклад основних педагогічних положень, хіба що викликає прихильність педагога, яка організувала «Спеціальні будинки» для сиріт, радила зміцнювати «зв'язки школи і родини», «виступала за виховання дітей» і т. д. Її ідеї позитивно оцінювали, як засіб боротьби з «гербартеріанством», а з іншого боку, трактували її як «обмежену, індивідуалістку» через намагання «поєднувати фізичний і психічний розвиток дітей з містикою й релігією», ігнорування «справи виховання дітей з їх іграми, живим словом, розвагами, почуттями дружби» [1, с. 101–102].

У 60- і початку 70-х роках, в період «хрущовської відлиги» у «Педагогічній енциклопедії» більш-менш позитивно підходили до методики Монтессорі, а через 15 років стали трактувати тенденційніше у руслі компартійної доктрини про необхідність посилення критики буржуазних поглядів педагога, упереджено спотворювали теорію і практику Монтессорі, звинувачуючи в коментарях її праць «буржуазно-дошкільне виховання», яке нібито спрямоване на виховання «дітей трудящих» «дисциплінованості, релігійної покори в інтересах пануючих класів, бо готувала їх до праці в умовах капіталістичного виробництва» [5, с. 106–121].

Педагогічна система виховання і навчання М. Монтессорі

Педагогіка видатної італійського педагога-гуманіста Марії Монтессорі «завоювала весь світ». Її прогресивні ідеї навчання та виховання оцінила Софія Русова в своїй праці «Система Монтессорі», вона писала: «Педагог – доктор Марія Монтессорі будує свою систему виховання на спостереженнях за дефективними дітьми й на наукових працях докторів Сегена та Утара., вона перевірила її на здорових дітях у римських хатах, де вона працювала, і на досвіді переконалася в правдивості своїх принципів., її внеском у справу виховання є наочний експеримент...» [3, с. 219]. У світовому педагогічному досвіді не було і немає такого поєднання різних питань, як у розробленій нею технології педагогічної системи, в основі якої лежить *теорія вільного виховання й сенсуалізму* (напряму теорії пізнання,

який визнає відчуття єдиним джерелом знань) у педагогіці. Глибина реалізована у цій технології теоретичних положень, досконалий методичний і дидактичний інструментарій дають змогу використати її у різних педагогічних умовах.

Система виховання і навчання дітей Монтесорі була розроблена для дітей віком від 2,5 до 12 років. Методика Монтесорі має глибоку, продуману, відпрацьовану технологію.

Світове визнання технології виховання та освіти набуло визнання завдяки гуманному підходу до виховання і навчання дітей, яке здійснюється методом *спостереження на раціональній самостійності та індивідуальності*. Не варто примушувати дитину виконувати показану вправу, а слід дати їй можливість самостійно робити, дотримуючись такого принципу: «*допоможи мені зробити це самому*», так педагог допомагає дитині освоювати навколишній світ. Повторення вправи сприяє творчій активності, розпізнаванню прихованих властивостей, що викликає у дитини захоплюючі відчуття нової ідеї.

Провідна ідея вчення М. Монтесорі полягає у створенні педагогом *предметно-просторового середовища*, в якому дитина найповніше розкриває свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності, враховуючи розвиток та індивідуальні якості дитини.

Монтесорі звертає увагу на такі ступені розвитку дитини:

1. Асоціація сенсорного сприйняття предмету органами чуття. Назви предметів слід повторювати декілька разів, щоб залучити слухове, зорове, тактильне, стеріогностичне відчуття, м'язеву пам'ять: називати предмети показувати їх у різних кольорах.

2. Розпізнавання предметів чи ознак, що відповідає назві предмету: «Дай мені... Покажи мені...», дитина активно працює з предметами.

На цьому етапі нові терміни, пасивно отримані, переходять в активні: Що це таке? Який це? Скільки це? Допомога *саморозвитку* дитини дошкільного віку здійснюється через диференційну систему матеріалів, що належать до навчальних розділів: матеріали для вправ на розвиток *сенсорики*; на розвиток мовлення; навичок письма, читання, математичного уявлення; матеріалів для вправ, які дають дитині оволодіти різними видами повсякденної діяльності засобами для саморозвитку. Матеріали, з якими працює дитина, є *автодидактичні* (самонавчаючі). Монтесорі – матеріали, з яким дитина працює спочатку за зразком педагога, а потім – самостійно виконує різні вправи. У системі Монтесорі можна виділити такі ключові моменти:

1. Навколишнє середовище і вправи для розвитку моторики, сенсорики (відчуття) та інтелекту.

2. Створення розвивального середовища, в якому дитина могла б отримати необхідні й корисні для свого розвитку сенсорні (чуттєві) враження, засвоїти мову, зразки соціальної поведінки та емоційного сприйняття. Дитина здатна засвоїти будь-які об'єкти як предметного, так і соціального середовища. Усе це відбувається на рівні підсвідомості з участю *всотуючого розуму*, що притаманний дітям дошкільного віку.

3. Розум дитини поступово організовується, міцнішає й росте, коли ним керує *послідовність*, яка відповідає природному порядку; матеріал повинен задовольняти психічні потреби і, ніби по сходах, піднімається вище, тому матеріал повинен мати все нові і складніші форми, щоб трансформуватися у розум.

4. Аксологічний аналіз (грец. *axios* – цінний, *logos* – вчення) – розчленування загального процесу на окремі дії (кроки): як прати, як мити руки, як мити фрукти і т. д., знати окремі *алгоритми* (послідовна дія у праці).

Найпродуктивнішою в організованому середовищі – вибору вільної і самостійної діяльності дітей є: *чуттєве сприймання* у дітей – зору, слуху, нюху, тактильне відчуття. Усе це – основа розумового і морального життя.

Діти, поставлені на шлях самовиховання, мають почуття власних внутрішніх потреб. Вони обирають предмет, який їм подобається. Вибір викликаний вимогами психічного росту. Монтесорі пояснює це тим, що діти відчувають свій внутрішній ріст і радіють, а наше завдання – дати матеріал для їх саморозвитку. Дитина має вільно розвиватися, жити на волі; у дитячому садку чи в школі діти повинні знайти найкращі умови для свого розвитку, які дають їм певну волю руху, вибору заняття відповідно розвитку зору, слуху, дотику.

Софія Русова визнавала принципи Монтесорі: *принцип вільної активності і їх самодіяльності* в усьому навчанні. Матеріали можна брати у Фребеля, М. Монтесорі і самому їх виготовляти. С. Русова зазначає: «Але вона надто індивідуалізує виховання, що мало спричиняється до розвитку соціального інстинкту, який прокидається вже у віці 5 років. А тому слід використовувати спільні ігри, хорівий спів, екскурсії, влаштування свят, все, що так об'єднує дітей у колектив, а не групи відокремлених осіб... Позитивним є те, що діти мають розвиватися вільно й наш обов'язок давати дитині оточення і матеріал, що сприяли б розвитку суб'єктивних нахилів, здібностей, темпераменту й інтересів самої дитини» [3, с. 220–223].

Монтесорі розробила матеріали для вправ розвитку мовлення, навичок письма, читання, рахунку, метою яких є потреба вчитись, а не накопичення кількості знань. Дитячий розум має унікальну властивість всотувати і фіксувати предмети навколишнього середовища, зокрема і мову.

Монтесорі твердила, що у вихованні ми повинні торкатися не стільки науки, скільки інтересу до людства і його культури. Саме культура здатна об'єднати розум усіх людей в одну гармонію, до якої ми спрямовуємо «космічне виховання» – матеріали для ознайомлення з навколишнім світом, культурою людства. Матеріали, які використовувались: глобуси, географічні карти, календарі, макети Сонячної системи, карти зображення Всесвіту. Звідси діти дізнаються про планети, зірки, розміщення планет на орбітах на певній віддалі від Сонця тощо. Філософські погляди М. Монтесорі базуються на *космічній теорії*: все у світі існує та діє згідно космічного плану розвитку Всесвіту. Зміст життя не в тому, щоб досягти досконалості на безмежному шляху прогресу, а щоб вплинути на навколишнє середовище і досягти в ньому певної мети. Основним завданням технології виховання – розкриття духовного та інтелектуального потенціалу – вибору дитини засобами її досягнення спеціально сформованим середовищем, т. з. «духовною екологією».

Велику увагу Монтесорі приділяла *дидактичному матеріалу*. Вона розробила дидактичні матеріали, які були названі «*Золотим матеріалом Монтесорі*», для виховання і навчання дитини, метою якого є допомога духового розвитку, що ініціює процес зосередження дитини, активного розмірковування, самостійність у виконанні та задоволення від своїх успіхів. Приділяла увагу педагог і *експерименту та трудовому вихованню дітей*: на майданчику кожен мав своє посаджене деревце, доглядав його, вимірював його ріст і робив записи спостережень і здійснював відкриття.

Отже, дидактичні матеріали і посібники Монтесорі, допомагають дітям через спостереження, самостійну діяльність відчути себе частиною природи, культури суспільства, розпізнавати світ, реалізувати свої знання на практиці.

Монтесорі розробила власну педагогічну систему на ідеях французьких психіатрів і педагогів **Жанна Гаспара Ітара (1775–1838)** та **Едуарда Сегена (1812–1880)**, які теоретично обґрунтувала для практичних потреб. Е. Сеген застосовував фізіологічний метод, що ґрунтується на індивідуальному дослідженні дитини і вихованні з урахуванням її фізіологічних і психологічних явищ.

М. Монтесорі на філософському факультеті університету опанувала експериментальну психологію і дидактику початкової школи, одночасно

викладаючи педагогічну антропологію. У праці «Педагогічна антропологія», Монтессорі підтримала положення свого вчителя відомого антрополога **Джузеппе Серджі**. М. Монтессорі зазначала, що кожна дитина намагається до знань, слід лише створити *середовище*, навчити дітей побачити корисність предметів і дозволити їм самим вибрати з чим і скільки з ними гратися.

Коли Монтессорі працювала в психіатричній клініці, де були розумово відсталі одинокі діти, у котрих не було ніяких забавок, почала приносити різні матеріали і виготовляти з них іграшки. Потім Монтессорі стала директором ортопедичного інституту, який готував учителів для роботи з хворими дітьми, вона почала експеримент, який їй вдался: ці діти змогли здати екзамен рівня загальноосвітньої школи.

У 1907 році Монтессорі застосувала на практиці свою систему навчання та виховання на практиці і подала результати спостережень й дослідів. Директор Римської домобудівної асоціації, інженер Едуардо Таламо, запропонував їй відкрити в реконструйованих будинках новий тип дошкільного закладу – денний притулок, школу для дітей, де вона працювала б із здоровими дітьми, організувавши дитячі садки та школу, які називалися «*Дім дитини*». Тут вона продовжувала розробляти свою методику розвитку дитини. Заняття поєднувалися з вільними іграми, співом, з різноманітною пізнавальною діяльністю, щоб привчати дитину до самостійності, сприяти різнобічній діяльності, самореалізації. Вона не визнавала класно-урочної системи. Різновікові діти від 2,5 до 6 років об'єднувалися в групу, де кожен учився працювати разом зі старшими; старші допомагали молодшим, так вони набували навичок *соціальної поведінки*.

Монтессорі відкрила *сенситивні періоди в дитини* – це вік, в якому дитина легко і природно вчиться різним речам. З урахуванням віку вона виділила 6 періодів:

1. Період сприймання порядку і чистоти (0–3 р.): класти на місце забавки, витирати розливу воду, підмітати сміття, мити посуд тощо.

2. Період розвитку руху і дії (1–4 р.): ходити по сходах, розвивати координацію на гойдалках тощо.

3. Період сенсорного віку (0,5–5,5 р.): пізнання світу через звуки, запахи, чуття, колір.

4. Сприйняття малих предметів (1,5–5,5 р.): нанизування бусинок на нитки, сортування різних предметів – фасолу, горох, крупу.

5. Період мовного розвитку (0–6 р.): використання карточок з малюнками різних предметів, книжечки. Тут повинні дорослі дітям помагати.

6. Період розвитку соціальних навичок (2,5–6 р.). Немає потреби насильно дитину заставляти знайомитися, вітатися, бути ввічливим, потрібно стати для дитини прикладом.

Монтессорі радила розділити кімнату на різні частини, розмістити матеріали, згідно вікових особливостей дітей, і діти самі повинні вибирати предмети, з якими граються, але привчати їх до порядку, вміти почекати, коли забавки будуть вільними; зберігати *автодидактичність* предмету для самостійної гри – ніхто не повинен вмшуватися, не підказувати, не виправляти дитину. Монтессорі звертала увагу на матеріал, який повинен бути простим, легким, щоб діти могли орієнтуватися і не переносити на них емоційне лише навантаження. Вихователі лише спостерігають за дітьми, дають їм те, чим вони цікавляться і вчать користуватися, але не нав'язують свої вимоги і не вмшуються. Монтессорі виклала цей метод у книзі «*Метод наукової педагогіки, застосовуваний до дитячого виховання у «Будинку дитини» (1909)*.

Але слід відзначити недоліки такої методики: діти, котрі приходять у школу, де є звичайні класи, не звикли до звичних методик навчання. Коли вчитель дає їм однакове завдання, то автоматично із помічника перетворюється у прикажчика. Діти

звикли гратися, вчитися самостійно, грати у рольові ігри їх не вчили, тому виникають у них проблеми.

Через декілька років соціально-педагогічний експериментальний метод Монтесорі завершився з великим успіхом. Популярність нової педагогічної системи ширилась за межами Італії – у Голландії, Англії, Швеції, Німеччини та інших країнах. З різних країн до Монтесорі приїжджали вихователі, педагоги, щоб ознайомитися з її методикою. А також і вона відвідувала багатьох, організовувала лекції, демонстраційні заняття. Повсюди поширювалися дитячі заклади, які працювали за методом Монтесорі. Її педагогіка не знала державних, національних і релігійних кордонів. Серед її друзів був австрійський психіатр, психолог *Зігмунд Фрейд (1856–1939)*, американський філософ, психолог *Томас Едісон (1847–1931)*. Її систему запровадили і в Україні: О. Дорошкевич, Н Лубинець, С. Русова та інші. Ідеї Монтесорі пропагували українські журнали «Світло», «ВУШ», «Дошкільне виховання».

Софія Русова мала можливість ознайомитися з працями М. Монтесорі і високо оцінювала її систему, але була проти механічного їх перенесення на український ґрунт, застерігаючи, що: «Якої б ми наукової світової системи не дотримувалися..., завжди повинні її націоналізувати в конкретному її застосуванні до наших дітей, не позбавляючи загально психологічного характеру» [4, с. 73]. Вона підкреслювала, що українська школа повинна вбирати у себе всі прогресивні погляди педагогів-реформаторів, але одночасно будувати свою систему виховання і навчання на національному ґрунті; «...єднаючи своє і чуже – вона може дати новий тип школи, що відповідатиме найкращим педагогічним принципам, але разом з тим не розірве живого зв'язку з народним життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку і громадського життя» [5, с. 325].

У 1915 р. появилася книга ініціаторки і керівника «Товариства народних дитячих будинків» Надії Лубинець (1877–1943) – «Фребель і Монтесорі», яка зазначила, що «праці Монтесорі становлять еру в історії дошкільного виховання і доводять, що це – найважливіше, найшляхетніше завдання, яке потребує інтелігентності та великої душі».

Авторка першої концепції національного дитячого садка на Україні Софія Русова (1856–1940) майже в кожному розділі «Дошкільного виховання» (1918) апелювала до авторитету М. Монтесорі, високо оцінюючи уроки «номенклатури», які «готують дитину до абстрактного думання», «новий дитячий садок» та «головні принципи її педагогічної системи, як уважного спостерігача і вдумливого дослідника дитячої душі» [6, с. 55]. Після встановлення фашистської диктатури Монітом Муссоліні, М. Монтесорі, яка була її противницею, змушена була виїхати з Італії до Індії, де вивчала східну мудрість, заснувала там Індійський Монтесорі-рух, який набув великої популярності. Після війни Монтесорі повернулася до Європи, вона читала лекції на Міжнародних курсах (започаткованих ще у 1913 р). Згодом їх було організовано в Іспанії, Бельгії, Голландії, Англії, на Цейлоні. У праці «Всотуючий розум» (1949) М. Монтесорі пише про заснування на пряму розвитку виховання дітей з трьох років. Праці Монтесорі були перекладені всіма мовами світу: «Метод наукової педагогіки» (1909), «Педагогічна антропологія» (1913), «Самовиховання та самонавчання у початковій школі» (1922), «Виховання для нового світу» (1946), «Розвиток потенціальної можливості людини» (1948), «Формування людини» (1950) та інші.

Світове значення системи Монтесорі пов'язане зі *свободою і гуманізмом*, які допомагають дитині розкрити свою індивідуальність, усвідомити свою частку природи, культури, суспільства, реалізувати свої пізнавальні запити і творчий потенціал. Про всесвітнє значення її творчого доробку говорить те, що її

кандидатура на присудження Нобелівської премії висувалась тричі: у 1949, 1958 і 1951 роках.

Життя Марії Монтессорі обірвалося у 1952 році в Голландії. Її ідеї актуальні і нині. У світі існують десятки тисяч шкіл, гімназій, садочків, початкових шкіл, ліцеїв М. Монтессорі; у деяких університетах є відділення для підготовки вихователів за методикою Монтессорі; видаються дидактичні Монтессорі-матеріали. З 1929 року діє Міжнародна альтернативна асоціація Монтессорі (МАМА), президентом якої була М. Монтессорі, що об'єднала вчених педагогів-практиків України, Росії, Болгарії, Казахстану та ін., які вивчають і використовують її технологію. Послідовниця М. Монтессорі Юлія Фусик (1863–1943) писала, що настане час, коли школи Монтессорі вкриють мережею всю Європу.

Її ідеї використовувалися в роботі в дитячих садків, шкіл країн Європи, Азії, Америки, Австралії. В Україні використовувалися такі школи до 30-х років ХХ ст., але через критику цієї теорії, за не відповідність комуністичній ідеології, її було заборонено. Лише в 90-х роках школи Монтессорі були відроджені в Україні, Білорусії та Росії.

1992 р. у Києві була відкрита «Школа Монтессорі» для дітей віком від 3 до 7 років, що стала експериментальним центром впровадження її системи. У 1996 р. створене Організаційно-методичне керівництво таких шкіл, Асоціація Монтессорі-вчителів України, які налагоджують зв'язки з міжнародними структурами науково-практичних конференцій і семінарів, яке видає «Вісник», де друкуються праці, в яких осмислюються окремі аспекти теорії і практики визначного педагога, які віднаходять ряд ідей Монтессорі, співголосних з освітніми реаліями інтеграції у світовому культурному просторі. Звертається увага на її міждисциплінарному характері, органічному поєднанні теорії і практики, засадах *дитиноцентризму й індивідуалізації навчально-виховного процесу*. Творчість Монтессорі репрезентується в різних ракурсах «нового навчання» і потребує поглибленого синтетично-порівняльного аналізу призначення ролі вчителя у навчально-виховному процесі в нових умовах. Зараз популярна «корекційна педагогіка», яка полягає у допомозі дітям із порушеннями психофізичного розвитку, і це уже роблять українські дослідники.

Світове визнання технологія М. Монтессорі здобула завдяки гуманному підходу до виховання і навчання дітей, вірі у безмежні можливості розвитку дитини, опори її на самостійність та індивідуальність. Вона розкрила духовний та інтелектуальний потенціал дитини засобами впливу створеного нею *спеціального середовища* т. з. «духовою екологією». Принципи системи Монтессорі інтегруються в сучасних системах педагогіки виховання та освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія педагогіки. – К.: Вища школа, 1973.
2. Русова С. Історія дошкільної педагогіки. Посібник для студентів. – Київ: Вища школа, 1999. 424 с.
3. Русова С. Вибрані твори. – К.: Освіта, 1996. 303 с.
4. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. – Прага, 1927.
5. Русова С. Вільна українська школа. – Київ, 1918. Т. 5.
6. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. – Прага, 1924. 125 с.

УРОК-ЗУСТРІЧ З ВІДОМИМИ ЛЮДЬМИ У ГУРТКОВІЙ НАРОДОЗНАВЧІЙ РОБОТІ: ЗАВДАННЯ І ПРАКТИКА

Гурток з українського народознавства – об'єднання, що ґрунтується насамперед на добровільності, спільних інтересах, народознавчого спрямовання навчальної та практичної діяльності, де забезпечуються умови інтелектуального і духовного розвитку учнів. Реалізація гурткової роботи в галузі позашкільної освіти і виховання сприяє створенні комфортних умов соціальної адаптації та духовного розвитку учня.

Гурткова робота в навчальних закладах є частиною освітнього процесу. Це один із найефективніших шляхів розвитку творчо спрямованої особистості. Саме тому організація роботи різноманітних гуртків, секцій, студій у навчальних закладах потребує особливої уваги з боку адміністрації та місцевих управлінь освіти [2]. Результативність позашкільної освіти значною мірою залежить від чіткої, продуманої її організації, планування та координації.

Метою роботи народознавчого гуртка є вивчення культури та побуту українців; дослідження історико-топонімічних назв населених пунктів; відродження давніх народних традицій звичаїв, обрядів українського народу, їх збереження; сприяння створенню необхідних умов для пізнання свого народу, коренів роду, країни; виховання любові до рідного міста, поваги до людей праці; розвиток естетичних почуттів; формування активної громадянської позиції членів гуртка.

Завдання і напрями роботи народознавчого гуртка: створити в членів гуртка правильне уявлення про культуру, психологію, побут, традиції українського народу; виховувати шанобливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей українського та інших народів, що проживають в краї; розвивати внутрішню культуру членів гуртка, формування у них потребу берегти, продовжувати і примножувати надбання музеїв народознавства через відродження давніх народних традицій звичаїв, обрядів українського народу; впливати на національну свідомість членів; відкриття талановитих і творчих особистостей; набуття членами гуртка додаткових знань про традиційну духовну і матеріальну культуру українців та свій рідний край, а також для використання цих знань на заняттях в позашкільній роботі [1, с. 34].

Уроки народознавства неодмінно мають тісно поєднуватись з практичною роботою. Учитель, проводячи уроки народознавства, повинен опиратися передовсім на той життєвий досвід, який уже є в учнів. Він здобутий у сім'ї, школі, під час спілкування зі старшими дітьми тощо [6]. Адже все починається з найменшого та найсвятішого, тобто виховання, рідної хати, материнської пісні, родовідної пам'яті. Тому перші уроки з українського народознавства розпочинаються темою про рід і людей, дорогих кожному учневі – матір, батька, бабусю і дідуся, а також оточуюче середовище учня – вулиця, школа, село, де минає безтурботне дитинство, друзі, сусіди, люди, які чимось незвичайні та цікаві, рідна природа. Далі – уроки, що дають найелементарніші знання про традиції і звичаї українського народу. Це все – хвилюючі теми бесід з дітьми про рідне село, рідний край, рідну землю, Батьківщину [5, с. 78]. Вони близькі й зрозумілі учням, що викликають іскру пізнання і любові через історичні джерела, спілкування з цікавими й відомими людьми, котрі виступають першоджерелом історичних подій, явищ, чи володіють майстерністю народних ремесел.

Мета їх може бути різною: профорієнтаційна, коли запрошують представників різних професій, викладачів вищих навчальних закладів; розвиток моральних, громадянських якостей – зустрічі з ветеранами війни, праці, спорту, мистецтва тощо.

Уроки народознавства повинні стати тим містком між школою і населеним пунктом, між поколіннями, тобто єднальною ланкою, яку ми втрачаємо [7, с. 212]. Тому, щоб зберегти пам'ять, уроки з гурткової роботи слід проводити у формі уроку-зустрічі з відомими людьми. На такі заняття необхідно запрошувати людей у галузі науки, освіти, мистецтва, ветеранів війни, сільських оповідачів, народних умільців, співаків, людей духовно багатих, що вміють не лише розказати про свій хист, своє ремесло, а й навчити бажаючих, передати захоплюючі історичні події, на основі яких в учнів проявлятиметься почуття гордості, сміливості за свій край і Україну загалом. Такого типу уроки рекомендовано проводити в краєзнавчому музеї, хаті-майстерні, на лоні природи чи шкільному кабінеті народознавства.

Крім народних умільців, на урок-зустріч можна запросити членів того чи іншого шкільного гуртка, які також покажуть дітям свої роботи, зацікавлять ними. Взагалі якщо робота з народознавства не буде поєднана з позакласною, гуртковою, то вона не дасть очікуваних результатів.

Вихованці повинні брати участь у гуртках декоративно-прикладного мистецтва, які їм доступні – вишивання, писанкарства, кераміки тощо (згідно з традиціями даної місцевості). Ефективною буде гурткова робота, коли керівниками цих гуртків будуть вчителі – майстри-умільці.

Загалом такі уроки-зустрічі мають бути жваві й цікаві уроки-бесіди, уроки-ігри, де якнайбільше використовуються спогади очевидців, фольклорний матеріал, твори образотворчого мистецтва і художньої літератури, з багатим наочним матеріалом. При цьому учні повинні одержати найяскравіші зорові, слухові, емоційні враження. На цих уроках кожен учень може проявити себе як гарний оповідач, організатор або рукодільник.

Як би старанно не було підготовлено позакласне заняття з народознавства, його виховна ефективність в основному буде залежати від методики його проведення. Треба пам'ятати, що початок заняття повинен бути своєчасним, чітким і організованим. Важливо підтримувати увагу учнів і зберегти їх активність упродовж усього позаурочного заняття.

Таким чином, кожен педагог практикуючи урок-зустріч з відомими людьми під час гурткової роботи з народознавства повинен показати своєю методикою викладання, необхідність і зацікавленість в історії свого краю та України. Уміти плекати в учнів любов як до свого рідного краю і до всієї Батьківщини. Особливістю проведення уроку-зустрічі є національно-патріотичне виховання, тобто виховання свідомого громадянина, патріота, набуття школярів соціального досвіду, високої культури, формування в учнів духовності, моральної та художньо-естетичної культури [3; 4].

Такий підхід у школах спрямовується на залучення учнів до глибини національної культури і духовності, формування у молоді національних, світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури, виховання громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брижак Н. Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: навчальний посібник. Київ: Логос, 2017. 126 с.

2. Закон України «Про позашкільну освіту» № 46 від 2000 р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
3. Лист МОН від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». Взято з <https://imzo.gov.ua/2022/06/13/lyst-mon-vid-10-06-2022-1-6267-22-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy/>
4. Наказ МОН від 06.06.2022 №527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». Взято з <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/>
5. Організація гурткової роботи в дошкільних навчальних закладах / авт. уклад. Л. Б. Міщенко. Харків: Основа, 2015. 333 с.
6. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
7. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство: навчальний посібник. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.

«ВИХОВАННЯ» ВІД ДМИТРА КРЕМЕНЯ

21-го серпня цього року українська культурна спільнота відзначила 70-ту річницю від дня народження одного з видатних українських поетів «межі тисячоліть», уродженця Закарпаття, переважна частина життя якого пов'язана з Миколаївщиною, останнього у минулому столітті лауреата Державної премії з літератури імені Тараса Шевченка (1999 р.) Дмитра Дмитровича Кременя (1953–2019 рр.). Визнанням вагомих заслуг поета перед Україною та українським народом можна вважати те, що ця подія мала всеукраїнське значення, оскільки вона відзначалась відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» [5], де ім'я Дмитра Кременя перебуває в оточенні видатних діячів української держави.

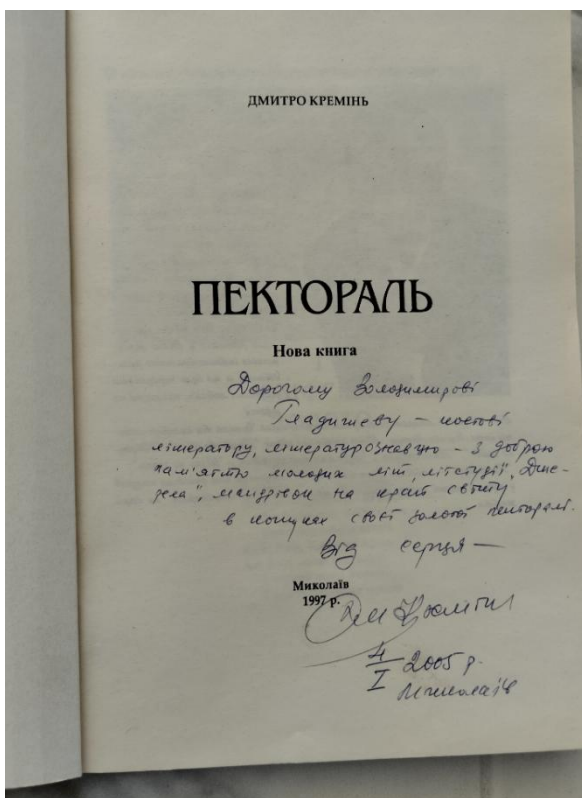
Для мене постать Дмитра Дмитровича має особливе значення: деякий час він працював викладачем у Миколаївському державному педагогічному інституті імені В. Г. Белінського, де на філологічному факультеті ми здобували вищу освіту. Також молодий та талановитий член Спілки письменників Дмитро Кремень був засновником і беззмінним керівником літературної студії «Джерела», яка стала для студентів справжньою «лабораторією слова», де під чуйним і водночас вимогливим керівництвом нашого старшого товариша ми прагнули сказати своє художнє слово, відшукати свій шлях до літератури. Саме ці чудові часи нашої молодості згадував Дмитро Дмитрович, коли підписав мені свою книгу «Пектораль» [4], яка була відзначена вищою в Україні нагородою у галузі літератури.

Невипадково, що, здобувши освіту та присвятивши життя школі та викладацькій діяльності, я завжди стежив за творчістю свого інститутського наставника, аналізував (як міг) його вірші та доповідав про ці розвідки на

міжнародних конференціях за кордоном нашої країни [2], намагався зробити так, щоб у творчості Кременя з'явилися нові прихильники. Також намагався висвітлити події юності поета, якими вони відбиті у книзі про «ужгородський період» його життя та творчості [3].

Вважаю, що важливим моментом, пов'язаним із вивченням творчої спадщини Дмитра Кременя, є публікації невідомого вірша поета, який має свою цікаву історію.

Це сталося тоді, коли Дмитро Дмитрович поєднував викладацьку діяльність у педінституті з позаштатною роботою в обласній молодіжній газеті «Ленінське плем'я». Він «пробив» публікацію добірки віршів студентів –

учасників літературної студії «Джерела». Серед творів був і вірш, підписаний моїм прізвиськом «Перед портретом Маяковського [1, с. 148–149]. Йшлося про портрет поета, який я побачив свого часу в одному з журналів, про моє враження від зовнішнього обліку Маяковського-юнака.

Коли в інституті отримали номери газети із віршами, студійці миттєво опинилися у центрі уваги, це була непересічна подія! Усі, звичайно, раділи. Окрім мене. Для того, щоб зрозуміти мій тодішній стан, варто прочитати поетичні рядки, які отримав від мене Дмитро Дмитрович для публікації [1, с. 150–151].

Зрозуміло, що в газеті був надрукований зовсім інший вірш. Який написав сам Дмитро Дмитрович. Російською, чужою для себе мовою, до речі, – але ж написав блискуче!

Об'єктивно кажучи, цей вірш, на відміну від того, що «створив» я, є справжнім явищем мистецтва слова. Більше того, його можна вважати новаторським розкриттям теми «поета та поезії», яка завжди приваблювала поетів усіх часів. І – нарешті – це полеміка з «великим пролетарським поетом» Володимиром Маяковським, з його віршем «Надзвичайна подія...», який свого часу вивчали у школі. У відповідній статті докладно простежено новаторський характер розкриття теми «поета та поезії» у створеному українським поетом Дмитром Кременем вірші [1].

Але тоді мене не це турбувало. Відчував себе шахраєм, який привласнив чужі поетичні рядки. Рядки, до яких ніколи не міг «дорости» на поетичному рівні.

Пішов до Дмитра Дмитровича, він був у редакції. Що було далі? Ось фрагмент зі статті: «Розмовляли ми з ним у редакції газети. Спочатку говорив я. Довго, як мені здавалося, переконливо, палко наполягав, що потрібно надрукувати спростування, що автором вірша є саме він, Дмитро Дмитрович. Поруч проходили люди, віталися з Дмитром Дмитровичем, а я все говорив і говорив.

Він уважно слухав, дивився на мене з хитруватим напівприщуром, усміхався. Дочекався, коли я замовчав. Помовчав. Поклав руку мені на плече та тихо сказав: «Пиши, Володю...»

Мій запал кудись зник. Тихенько бурмотів, що обов'язково буду старатися, що буду писати так, щоб йому не було соромно за мене, за мої рядки. Щоб йому більше ніколи не довелося мене так «виправляти». Він мовчав, усміхався, дивився на мене доброзичливо, як батько дивиться на сина... Потім ми потиснули один одному руки та розійшлися.

Я стояв і дивився, як він зникає за дверима. Тоді, звичайно, я не міг зрозуміти мотивів учинку Дмитра Дмитровича, його доброзичливого ставлення до мене.

Здається, лише тепер, коли я прочитав книгу «3 днів шалених», мені стало зрозуміло: людина, яка ще юнаком пройшла через те, через що пройшов він, дуже цінувала підтримку і завжди була готова надати її тому, кому ця підтримка була потрібна. І зробив він це так, як міг зробити лише справжній поет» [2, с. 152].

Це я і назвав для себе пізніше як «виховання». Справжнє виховання, коли людина робить все, щоб допомогти, водночас надає тобі можливість зберегти власну гідність, стимулює прагнення бути краще, прагнення самовдосконалення. Урок, який я тоді отримав від Дмитра Дмитровича, запам'ятався на все життя, і справа тут не лише в поезії і не стільки в поезії. Просто так сталося, що Дмитро Дмитрович був

поетом, і саме через слово знаходив шлях до душі кожної людини, з якою зустрічався у житті.

Ювілей поета Дмитра Кременя для мене – це ювілей старшого товариша, людини, що відіграла велику роль у моєму особистісному й професійному становленні. І я вдячний долі за те, що свого часу вона надала мені можливість бути поруч з такою Людиною і таким Поетом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладишев В. В. Невідомий вірш Дмитра Кременя. *Вересень*. Спецвипуск. 2023. 146–155.

2. Гладишев В. В. Самотній голос патріота (Дмитро Кремень: минуле й сьогодні) // III. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2012. Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier. Verlag Otto Sagner, München – Berlin. 2013. 588–594.

3. Гладишев В. В., Кузнецова А. М. Важливий етап наукового осмислення творчої спадщини та життя Дмитра Кременя. *Вересень*. 2021. 3 (90). 90–102.

4. Кремень Д. Д. Пектораль: Нова книга. Миколаїв: «Возможности Киммерии», 1997. 120 с.

5. Постанова Верховної Ради України: Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX#Text>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В НАУКОВИХ І НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ

Культурологічний підхід – важливий елемент у змісті шкільного літературного навчання, адже забезпечує широкий горизонт знань та умінь, що пов’язані з розглядом мистецтва слова в системі духовних процесів, які відбувалися в Україні та світі в цілому. В часи незалежної України в методиці навчання літератури (української і зарубіжної) утвердився окремий культурологічний підхід, який дозволяв формувати в учнів розуміння, що література – невід’ємна частина загальнокультурних тенденцій, тобто відображає широкі духовні процеси, а тому її вивчення передбачає залучення значної кількості контекстної інформації (фонових знань), що поглиблює розуміння художніх явищ.

У монографії «Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» [1], спираючись на численні наукові напрацювання, ми прагнули розкрити особливості реалізації культурологічного підходу, концептуальні засади, методичне забезпечення, характер присутності його в навчальному матеріалі. Було зібрано та систематизовано значну кількість необхідних наукових джерел, дано їм оцінку, накреслено діалогічні зв’язки між науковим мисленням багатьох учених-педагогів. У дослідженні ми використали значну кількість підручників і посібників, які стали опертям для здійснення необхідних оцінок й узагальнень.

Українські вчені, методисти, учителі-словесники в останньому десятилітті ХХ – на початку ХХІ ст. аргументовано довели, що культурне збагачення здобувачів освіти внаслідок осягнення ними широкого культурологічного контексту в процесі вивчення художньої літератури є важливою передумовою переходу на новий, вищий рівень сприйняття – загальнокультурний (філософський, історичний, соціологічний, етичний, організаційний), тобто власне культурологічний.

Період з 1991 року й донині ми характеризуємо як час інтенсивного розвитку методики навчання літератур в умовах демократичних і гуманізаційних процесів, спричинених розбудовою в Україні національної школи, а отже зростанням потреби у широкому використанні культурологічного підходу як інструменту навчання літератури в закладах загальної середньої освіти, а відтак й доцільністю опануванню майбутніми вчителями-словесниками науково-методичних напрацювань учених в аспекті реалізації ідей культурологічного підходу.

Нині проблема реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті також розглядається в різних напрямках. На основі аналізу науково-методичного доробку вчених (1991–2021 рр.) нами визначено засадничі ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератур.

Так, у методиці навчання української літератури проблема реалізації культурологічного підходу до навчання літератури представлена різними напрямками, а саме: міжпредметні й міжмистецькі зв’язки (О. Бандура, С. Жила); взаємодія мистецтв як чинник формування естетичних почуттів учнів (Н. Волошина, Л. Овдійчук); міжлітературні зв’язки (Л. Бондаренко, Н. Волошина, А. Градовський, А. Лісовський); компаративне вивчення художніх творів (А. Градовський); культурологічний контекст вивчення художнього твору (В. Гладишев); філософсько-історичні засади вивчення української літератури (Ю. Бондаренко); діалогічне прочитання художніх творів із екзистенційною філософією (Г. Токмань); формування в учнів культурологічної компетентності (В. Пустохіна); культурологічний принцип навчання української літератури в основній школі (В. Братко); загальнокультурний

контекст вивчення української літератури на факультативних заняттях (З. Шевченко); креативно-інноваційна стратегія методики навчання літератури (О. Куцевол); методична модель вивчення літературних напрямів крізь призму синергетики (Л. Нежива); використання принципу ейдетики (здатності візуалізувати власне сприйняття мистецького явища) у методиці інтерсуб'єктного навчання (Ю. Бондаренко, В. Уліщенко, Т. Яценко); культурологічні та літературознавчі складники технологічної моделі сучасного уроку української літератури (В. Шуляр); культурологічний підхід у системі сучасної шкільної літературної освіти (Т. Яценко) тощо

Наукові й навчально-методичні праці українських учених демонструють як розмаїття окремих аспектів у реалізації ідей культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури, так і багатство сучасних підходів до осмислення означеної проблеми, а саме: оновлення педагогічної технології вчителя з орієнтацією на готовність до ефективного використання різних видів мистецтва на заняттях та системність у застосуванні елементів різних образотворчостей (Л. Мацевко-Бекерська, Л. Мірошніченко, Ю. Ковбасенко, Б. Шалагінов); розроблення етнокультурологічного підходу до аналізу оригінальних і перекладних текстів (Ж. Клименко, І. Ціко); визначення ролі культурологічного контексту в процесі аналізу творів світового письменства (В. Гладишев); формування інтерпретаційної компетенції в процесі вивчення світової драматургії (А. Вітченко); застосування фонових знань на уроках зарубіжної літератури (С. Сафарян); визначення культурологічного контексту, принципів, ціннісних складників культурологічного підходу (З. Кирилук, О. Покатілова, О. Скобельська); здійснення міжпредметної інтеграції в процесі навчання літератури (О. Ніколенко, З. Шевченко, Т. Яценко); розроблення методичної системи культурологічного аналізу літературного тексту (Ю. Горідько, О. Каніблоцька, О. Куцевол, А. Мельник); формування в учнів культурологічної, полікультурної, етнокультурної, міжкультурної, соціокультурної компетентностей (Ю. Горшевська, А. Казмирчук, Ж. Клименко, І. Ціко); упровадження інноваційних технологій у навчання зарубіжної літератури (Ю. Глебова, Т. Матюшкіна, К. Таранік-Ткачук, І. Храброва, І. Ціко) тощо.

Отже, науково-методичні пошуки дослідників спрямовані на актуалізацію культурологічного аспекту в навчанні шкільного курсу літератури (української і зарубіжної) у закладах загальної середньої освіти; обґрунтування синтезу вивчення літературного тексту та творів інших видів мистецтва; розкриття соціокультурної, гуманітарної, естетичної спрямованості освітнього процесу; удосконалення методичних підходів до організації сучасного уроку літератури в умовах особистісного, компетентнісного та діяльнісного підходів до навчання літератури. Ми переконані, що актуалізація проблеми використання продуктивних теоретико-методичних надбань з означеної проблеми сприятиме ефективному розвитку сучасної теорії й практики навчання літератури в освітніх закладах України на засадах культурологічного підходу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти: *монографія*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 540 с.

МЕДІАПРОСТІР – СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Людина народжується з притаманними їй психологічними та фізіологічними задатками. У процесі розвитку вона соціалізується під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (спадковість, середовище, виховання тощо) і поступово формується як особистість. Сьогодні у світі панують наративи, які значно відрізняються від тих, що були двадцять років тому. Сучасне суспільство щоденно розвивається під впливом інформаційного потоку, який разом із стрімкою цифровізацією і технологізацією не припиняється. Люди живуть у світі медіа. Відповідно виникає потреба тлумачення нових понять, а саме «медіапростір», «медіасоціалізація», «медіазалежність» та інших.

До питання розвитку сучасної особистості у медіапросторі звертаються зарубіжні дослідники (Н. Коулдрі, А. Маккарті, Г. Маклюен, Р. Стултс та інші) та вітчизняні вчені (Н. Голованова, С. Довгаль, О. Зінчина, В. Конах, В. Курило, Н. Кучина, Н. Лупак, Г. Онкович, О. Петрунько, Л. Писаренко та інші). Треба наголосити, що єдино прийнятого тлумачення поняття «медіапростір» немає. Цікавим вважаємо твердження Н. Коулдрі і А. Маккарті, які у вступі до колективної монографії «Медіапростір: місце, масштаб і культура у вік медіа» підкреслюють, що медіапростір «це – діалектичне поняття, що відображає, як медіаформи виробляють і одночасно самі виробляються існуючим соціальним простором» [6]. Про «медіапростір як чинник побудови інформаційного суспільства» розмірковує Н. Голованова. Погоджуємось з її твердженням, що «медіапростір – це весь обсяг інформації, що циркулює в інформаційних потоках, і всі засоби трансляції інформації (бібліотеки, архіви, сховища, ЗМІ, засоби усної комунікації, лекторські зали університетів і академій» [3, с. 1–8].

Беручи до уваги, що з кожним днем зростає популярність ЗМІ та Інтернет-мережі, а відповідно і їх вплив на становлення та розвиток індивіда збільшується, доречно пояснити термін «медіасоціалізація». Під цим поняттям розуміємо процес комунікації із медіасередовищем. Розвиток особистості в соціумі впливає на ефективні зміни у свідомості людини. Поділяємо думку О. Коломійця, що «процес медіасоціалізації передбачає освоєння соціальних норм, але в основі лежить не позитивний досвід та навчання, а «штучний» та «чужий» досвід репрезентований за допомогою медіа» [4].

Виділяють такі складові процесу медіасоціалізації, що тією чи іншою мірою характеризують її вплив на особистість:

- принцип системності, що передбачає безпосередній та опосередкований вплив на особистість різних медіа на всіх етапах розвитку. Масмедіа створюють інформаційне поле, що впливає на особистість, і з віком його вплив на неї стає дедалі сильнішим. Існувати поза медіасистемою стає майже неможливо;
- принцип діяльності, що передбачає активну взаємодію особистості в медіапросторі через віртуальну комунікацію, професійну діяльність, яка дозволяє опанувати різні ролі, формувати цінності медіасвіту, діяти в межах норми;
- принцип двосторонньої взаємодії особистості і віртуальної реальності передбачає входження особистості в медіапростір і водночас включення елементів віртуальної реальності в повсякденне життя (систему родинних, дружніх, професійних контактів);
- принцип медіаактивності та критичного мислення, що пропонує розглядати особистість не як пасивного медіаспоживача, а як особистість, спроможну протистояти потужному впливу медіа, формувати власне «Я» у віртуальному і реальному просторах, активно налагоджувати стратегії розвитку та комунікації через канали медіа [4].

Погоджуємось із твердженням О. Вознесенської про те, що «зв'язки між молоддю та глобальною медіасистемою містять певний конфлікт: медіа надає молоді широкі можливості для розширення кругозору, знайомства з іншим культурами, включення в освітній процес на основі сучасних інформаційних технологій, в той же час загрожуючи медіа-залежностями, викривленнями у формуванні моралі у молодих людей, які ще не сформували власні позиції, через комерційність більшості медіаструктур» [2, с. 18–25]. Та, незважаючи на це, сучасна молодь має чітке усвідомлення своєї значущості. Цікавим є той факт, що при визначенні «соціологічного портрету» покоління XXI століття Гарвардським університетом було встановлено, що основними рисами характеру є креативність, інноваційність (відмова від застарілих і традиційних форм діяльності та стосунків), інформованість, «багатозадачність» (здатність вирішувати декілька когнітивних завдань одночасно) [5, с. 124–130].

Розуміємо, що сучасний світ потребує компетентної особистості, здатної до швидкої адаптації, мобільності, критичного мислення. Погоджуємось із О. Артюшенко, яка стверджує, що «важливу роль на вплив особистості має мистецтво, яке інтегрує з наукою та з новітніми технологіями. Об'єднання технологій, науки та мистецтва дає змогу людині переосмислити навколишній світ, виділити об'єднуючі грані цих основних напрямків, зрозуміти реальність сьогодення та на основі такої інтеграції сформулювати картину подальшого розвитку людства» [1, с. 222–223]

Становлення особистості відбувається у процесі розвитку її інтересів, потреб та умінь. Медіапростір як інформаційна система бере у цьому участь, впливаючи через медіа, Інтернет та ЗМІ, виступаючи ефективним інструментом у створенні соціальної реальності, суспільної думки та свідомості. Термін «медіасоціалізація», який є новим у науці, сьогодні набуває актуальності. Система соціальних інститутів виховання має на меті завдання ініціювати зміни у процесі входження молоді в медіапростір, що в подальшому створить ефективні умови для розвитку з урахуванням ресурсів медіа.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюшенко О. Вплив мистецтва нових медіа на розвиток особистості. *Integration of new knowledge, research and innovation across europe: матеріали і міжнародної науково-практичної конференції*. Київ. 2020. 222–223
2. Вознесенська О. Л. Медіа-активність як фактор становлення особистості сучасного студента. *II Міжнародна науково-практична конференція «Генеза буття особистості» (19–20 грудня 2011 року)*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. Том II. 18–25.
3. Голованова Н. В. Медіапростір як важливий чинник побудови інформаційного суспільства. Актуальні проблеми державного управління. *Теорія та історія державного управління*. 2017. 1 (51). 1–8.
4. Коломієць О. Г. Медіасоціалізація молоді в сучасному медіапросторі. *Інформаційні технології в освіті*. 2018. 4. 64–76. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2018_4_7/
5. Лук'янчук С. В. Медіасоціалізація та кіберсоціалізація як складові формування особистості. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція* (м. Ніжин, 5–6 грудня 2019 р). Ніжин. 2019. 124–130.
6. *Mediaspace: Place, Scale and Culture in a Media Age* / edited by Nick Couldry and Anna McCarthy. – New York: Routledge, 2004. 303 p.

**«ОЗБРОЄНИЙ І НЕБЕЗПЕЧНИЙ ДЛЯ ІМПЕРІЇ ЗЛА»
(СЛОВО ПРО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДАЧА ВІКТОРА ШОВКУНА)**

«Озброєним і небезпечним для імперії зла» назвав українського перекладача Віктора Шовкуна – творця цілої бібліотеки перекладів з французької, англійської, італійської, іспанської та португальської мов – український журналіст, культуролог, перекладач Тарас Марусик [1]. Зброєю Віктора Шовкуна було слово – українське слово, яким він переповів українському читачеві твори Оноре де Бальзака, Віктора Гюго, Агати Крісті, Едгара По, Анатолія Франса, Андре Жіда, Гора Відала, Габріеля Гарсія Маркеса, Хорхе Луїса Борхеса, Алехо Карпент'єра, Аугусто Роа Бастоса, Жозе Сарамаго, Мілана Кундери та багатьох інших письменників. Серед останніх перекладів митця – «Алхімік» Пауло Коельйо, «Квіти для Елджерона» Денієля Кіза, «Хлопчик в смугастій піжамі» Джона Бойна.

До творчого доробку Віктора Шовкуна увійшли і філософські праці Альбера Камю, Жака Дериди, Мішеля Фуко, Мігеля де Унамуну-і-Хуго, Хосе Ортеги-і-Гасета.

На широкому діапазоні перекладів Віктора Шовкуна – від серйозних книжок до масової літератури – наголошує Євгенія Кононенко. На думку письменниці і перекладачки, для Віктора Шовкуна дуже важливою була читабельність української мови для широких кіл [2]. Широку амплітуду перекладацької діяльності В. Шовкуна підкреслює і Оксана Щур. Кураторка Літературної лабораторії Мистецького арсеналу, літературна критикиня зазначає, що «він міг перекласти і Фуко, і Стівена Кінга. <...> Він підлаштовував мову літературних героїв під сучасну українську мову, враховував покоління, на кого орієнтована книжка» [2].

Літературознавець Олександр Пронкевич відносить Віктора Шовкуна до когорти метрів українського перекладу, таких як Микола Лукаш, Григорій Кочур, Анатоль Перепада, Євген Попович, Юрій Лісняк та інші, й стверджує, що «перекладені В. Шовкуном твори не лише знайомлять читача з іноземним текстом, а й рятують та підносять українську мову й літературу» [3]. Науковець підкреслює месіанський дух, яким просякнута вся перекладацька праця Віктора Шовкуна: «він не просто перекладає, а намагається вивести українську націю зі стану провінційності, сформувані її літературні смаки, відкрити їй нові художні світи й зберегти її мову» [3].

Крім перекладів, Віктор Шовкун залишив книгу з промовистою назвою «Життя в абсурді», в якій змалював портрет епохи, сучасником якої йому довелося бути, зосереджуючись на тих складових свого життя, які найбільшою мірою визначалися політичною, суспільною та інтелектуальною атмосферою, повітрям якої йому довелося дихати.

Своє життя Шовкун-письменник представляє читачеві у чотирьох вимірах: вимірі дитинства (невід'ємна характеристика духовного світу життя людини), вимірі конфлікту (якщо людина індивід, а не досконалий гвинтик системи), вимірі духовного життя і вимірі контактів із навколишнім світом.

Повчальною і цікавою є оповідь митця про свідоме «повернення» до цілющого джерела – рідної мови. Навчаючись в аспірантурі в Московському державному університеті, Віктор Шовкун відчув, що не може говорити українською на теми лінгвістики, філософії, політики чи літератури, не вживаючи русизмів. Це його неабияк стривожило. «Українська залишалась моєю рідною, – пише він у спогадах, – вона бриніла десь на самому споді душі, лунала в генетичних лабіринтах підсвідомості» [4, с. 115]. Юнак починає регулярно відвідувати українську книгарню на Арбаті, шукати твори письменників, що належать до його покоління; відкриває для себе Євгена Гуцала і Григора Тютюнника, що розбудили «ностальгічні спогади про рідне село», Валерія Шевчука, який «зачарував» своїми міськими новелами, Івана Драча і Миколу Вінграновського, поезія яких приваблювала «незвичністю форми та сміливістю думки». Але найбільше враження, за словами Віктора Шовкуна, на нього справила патріотична поезія Василя Симоненка та літературні переклади Миколи Лукаша, Юрія Лісняка, Ірини Стешенко, Євгена Поповича, Сидора Сакидона. Він переконався, «що українська літературна мова живе й успішно розвивається, що нею можна писати чудові твори й тлумачити будь-які

шедеври світової літератури» [4, с. 116]. Саме тоді у юнака виникає ідея спробувати себе в художньому перекладі на українську мову. Ще раніше, будучи студентом відділення структурної лінгвістики, Віктор Шовкун знайомиться з працями Гумбольта, Потебні, Сепіра, де Сосюра, Єльмслева, Хомського, з яких виносить думку про те, що «немає мов вищих і нижчих, кращих і гірших, всі вони є досконалим інструментом людського спілкування і спроможні обслуговувати всі сфери людського життя» [4, с. 96], і розуміє, що українська мова опинилася в такому невідгданому становищі стосовно російської з суто зовнішніх, політичних причин, що «спершу її пограбували, забравши в неї книжний варіант, <...> а потім успішно законсервували на рівні селянського побуту, вживаючи всіх можливих і неможливих заходів, щоб не випустити її за межі села» [4, с. 96]. За зізнанням Віктора Шовкуна, свідомим українцем він став «у той момент, коли збагнув, що українську мову силоміць утримують у шорах примітивної ментальності» [4, с. 98], а це був прямий конфлікт із владою, за який він поплатився престижною роботою, роками поневірянь, але вистояв у «пасивному, але рішучому» опорі Системі. Зброєю Віктора Шовкуна стало українське слово.

З середини 70-х років минулого століття Віктор Шовкун починає працювати літературним редактором у часописі «Всесвіт» (з 1971 року його очолював Дмитро Павличко, який зробив журнал справжнім вікном у літературний світ), перекладати українською твори зарубіжних письменників і остаточно переконується, що саме переклад дозволить йому зробити все, щоб Україна «не перетворилася на глуху провінцію страхітливої тоталітарної держави» [4, с. 263].

Перекладацька діяльність Віктора Шовкуна оцінена літературознавцями та колегами-перекладачами, але здебільшого вже за часів незалежності України. Він лауреат першої премії Ars Translationis ім. Миколи Лукаша за найкращий переклад з опублікованих у журналі «Всесвіт» (1989 р., за переклад з англійської роману Гора Відала «Сотворіння світу»); лауреат премії ім. Григорія Сковороди, якою посольство Франції відзначає найкращий переклад року із французької на українську мову (2004 р., за переклад книги Мішеля Фуко «Археологія знання»); лауреат премії імені Максима Рильського Національної спілки письменників України за найкращий переклад року (2009 р.); лауреат премії імені Шолом Алейхема за переклад роману «Хлопчик в смугастій піжамі» Джона Бойна (2018 р.).

Високу оцінку перекладацької творчості В. Шовкуна надав літературознавець та перекладач Юрій Прохасько: «Віктор Шовкун належав до найбільших. Він був одним із тих, хто був дуже помітний і потрібний для мене особисто. <...> Шовкун був тим, в кого хотілося вчитися. <...> Його переклад завжди був прозорим» [2].

«Інтелектуальний бунтар» Віктор Шовкун – автор сотні перекладів із англійської, французької, італійської, іспанської та португальської мов, останній із когорти українських перекладачів, які всіма можливими способами намагалися пробити радянську «залізну завісу» й переповісти українською мовою твори зарубіжних авторів – своїм життям доводить: «в будь-які часи і в будь-яких народів, в будь-якому суспільстві і за будь-якого політичного режиму індивід існував, існує і завжди існуватиме» [4, с. 224] і завжди буде небезпечним для будь-якої імперії зла.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марусик Т. Утримував мову від валуєвих: у Національному музеї літератури згадували перекладача Віктора Шовкуна. *Україна молода*. 2021. № 26. Взято з <https://umoloda.kyiv.ua/number/3706/164/155351/>
2. Перекладач як інтелектуальний бунтар: спогади про Віктора Шовкуна. 2018. Взято з <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=82666>
3. Пронкевич О. Переклад і абсурд. 2010. Взято з <https://litakcent.online/2010/04/13/pereklad-i-absurd/>
4. Шовкун В. Переклад і абсурд. Львів: ВНТЛ – Класика. 2005.

ПОСТАТЬ КАТЕРИНИ РУБЧАК (1881–1919) ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ СУЧАСНИХ МИТЦІВ

Однією із найбільш недооцінених постатей українського театрального життя безперечно є Катерина Рубчак (1881–1919). За майстерну гру сучасники називали її «галицькою Заньковецькою», а за вокал порівнювали з всесвітньовідомою Соломією Крушельницькою.

Майбутня артистка народилася 29 квітня 1881 р. у Чорткові (нині Тернопільської області) в родині диригента міського хору Андрія Коссака. Змалечку разом із своїми братами і сестрами вона влаштовувала «домашні концерти», а вже з 12 років співала у міському хорі, виступала з піснями й декламаціями на Шевченківських вечорах. Навчалася у Чортківській міській школі, а згодом в учительській семінарії [6, с. 8–9].

Після перегляду однієї з вистав мандрівного Українського театру товариства «Руська бесіда», Катерина загорілася думкою про акторську кар'єру. «Сцена захопила мене в полон, марила нею у снах. Скрито в душі мріяла стати артисткою та сумнівалася у своїх силах», – розповідала згодом своїй подрузі, акторці Ганні Юрчак [6, с. 10]. У шістнадцять років дівчина здійснила свою мрію – вступила до театру «Руської бесіди». У червні 1896 р. трупа саме давала гастролі у Чорткові. На початках її підтримував старший брат Михайло Коссак, який належав до найвидатніших диригентів тогочасних театральних колективів.

Катерина починала як хористка, далі танцювала у масових сценах, або грала епізодичні ролі. Дуже наполегливо працювала, і, як згадували очевидці, не раз від перевтоми під час репетицій втрачала свідомість [7, с. 436]. Наділена від природи чудовими вокальними здібностями та неабиякою вродою, вона швидко заповонила серця глядачів і партнерів по сцені. Вже у 1898 р. у пресі з'явилися позитивні відгуки про чудове виконання нею партії Оксани в опері «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулак-Артемовського, а також Уляни у виставі «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка. Вже незабаром 28 січня 1899 р. вона вийшла заміж за Івана Рубчака – талановитого актора й співака, неперевершеного виконавця комічних ролей. Він 56 років провів на українській сцені й прославився майстерним виконанням ролі Івана Карася у «Запорожці за Дунаєм» [6, с. 24].

Більшість тогочасних жінок після заміжжя покидали таку «непевну» акторську кар'єру. Однак, К. Рубчак не тільки не залишила сцену, а ще більше поринула у працю. У цей час вона навчалася у музично-драматичній студії при театрі, відвідувала лекції режисера Йосипа Стадника та практичні заняття з вокалу Софії Козловської (учениці італійської професорки Фаусти Креспі, яка свого часу навчала вокалу саму Соломію Крушельницьку) [6, с. 25]. У драматичних виставах її партнерами виступали Микола Садовський, Марія Заньковецька, Іван Рубчак, Іванна Біберович, Лесь Курбас, Йосип Стадник та інші. Акторці було важко поєднувати кар'єру та обов'язки матері трьох дочок. Малими вони сиділи на колінах у глядачів, допоки мати грала на сцені. Згодом найстарша донька Ярослава так згадувала про своє дитинство: «З нетерпеливістю ми, діти акторів Українського Театру «Бесіда» в Галичині, чекали на вакації. Для цього були дві причини: перша – ми хотіли бодай короткий час побути зі своїми батьками, а друга – мав нас побут у казковому для нас театральному світі і можливість відвідати незнані нам міста» [1, с. 2].

Акторка дуже наполегливо працювала над своїми образами, щоразу доповнюючи їх новими штрихами. Як оперна співачка виконувала українські народні пісні та твори світових класиків. У 1914 р. виступала разом із тенором Міланського оперного театру Джакомо Бореллі в «Фаусті», «Мадам Батерфляй» і «Казках Гофмана». «Вона, як ніхто, була здатна голосом передати глибинні хвилювання серця» – згадував режисер Йосип Гірняк [3, с. 67].

З початком Першої світової війни колектив театру «Руської бесіди» (з 1916 – «Української бесіди») на деякий час припинив свою діяльність. Після майже

дворічної перерви К. Рубчак повернулася на сцену 25 березня 1916 р. В умовах браку фінансування, відсутності постійного приміщення та нерегулярних виплат заробітної платні, 1 березня 1917 р. вона взяла на себе керівництво трупкою. Тоді основу чоловічого акторського складу театру становили січові стрільці (Лесь Гринішак, Лесь Новіна-Розлуцький, Іван Рубчак, Йосип Гірняк та інші), тому він отримав назву «Стрілецький театр». Директорка домоглася покращення фінансового становища і доклала неймовірних зусиль, щоб піднести театр на найвищий щабель професіоналізму. Під її керівництвом відбувалися гастролі у Перемишлі, Стрию, Дрогобичі, Станиславові, Калуші, Коломиї і Чернівцях [2, с. 251]. Стрілецький актор Ярослав Гриневич наголошував: «Здавалося, що ніколи театр не був більш потрібний, як під час світової війни. Серед жахливих подій на фронті, голоду у заплілю – людський ум – так військовий, як і цивільний бажав розради, забуття бодей на кілька годин будня. Не диво, що сая українського театру у Львові була тоді постійно переповнена по береги публікою» [4, с. 4].

3 липня 1918 р. К. Рубчак очолила «Чернівецький український театр», який після румунської окупації Буковини переїхав з Чернівців до Коломиї, а звідти – до Станиславова (січень-травень 1919 р.) [5]. 3 березня 1919 р. вона грала в «Українському театрі» М. Бенцяля, далі – у «Новому Львівському театрі» А. Бучми, М. Бенцяля та В. Калина, який давав благодійні вистави для вояків Української Галицької Армії та на потреби Українського Червоного Хреста. 3 липня 1919 р. разом з акторами театру виступала у Кам'янці-Подільському та Проскуріві (нині Хмельницьк). Восени під час гастролей важко захворіла на грип, однак знову повернулася на сцену. Останньою для неї стала роль Одарки у виставі «Дай серцю волю, заведе в неволю». Ослаблена хворобою, виснажливими гастролями жінка невдовзі підхопила тиф і померла 22 листопада 1919 р. у селі Зіньківці (нині Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) практично на самоті. Поховали актрису селяни, в яких вона квартирувала, а родичі та друзі тільки згодом отримали сумну звістку [6, с. 91–93].

Загалом Катерина Рубчак зіграла 79 драматичних ролей, співала у 13 операх та 21 опереті [5]. «І здається мені, що довго на нашій сцені ніхто не засміється так щиро, як вона, і ніхто так гірко, як вона, не заплаче.... Довгі роки була вона найкращою частиною нашого народного театру, була його колоною і окрасою, була його душею» – писав актор і режисер Степан Чарнецький [7, с. 435].

Постать Катерини Рубчак є гідним прикладом для сучасних митців сцени, адже незважаючи на постійну загрозу життю та власному здоров'ю, вона не боялася виступати на лінії фронту, давала благодійні вистави для вояків УГА. До того ж вона може бути чудовим прикладом працьовитості, відповідальності та сумлінного ставлення до своїх обов'язків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барнич Я. Дар дітей акторів для НТШ. *Свобода*. 1973. № 37. 2, 8.
2. Башняк Л. Стрілецькі театри Легіону УСС і Галицької армії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. 249–255.
3. Гірняк Й. До сторіччя з дня народження Катерини Рубчакової. *Сучасність*. 1983. № 7–8. 63–75.
4. Гриневич Я. Стрільці на сцені. *Літопис Червоної Калини*. 1936. Ч. 9. 4–6.
5. Єсюнін С. Катерина Рубчакова: сторінки біографії видатної актриси. Взято з <https://www.khm.gov.ua/uk/content/kateryna-rubchakova-storinky-biografiyi-vydatnoyi-aktrisy>
6. Медведик П. Катерина Рубчакова. К.: Мистецтво, 1989. 107 с.
7. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини. Львів: Літопис, 2014. 584 с.

ЛЕСЯ МІРОШНИЧЕНКО ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗБУДОВУ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*До 80-річчя з Дня народження видатної педагогині,
вченої, засновниці науково-методичної школи*

Багато хто з тих, кому пощастило знати Лесю Федорівну Мірошніченко, із захопленням говорять про неї як про вчительку, викладачку, докторку педагогічних наук, професорку, завідувачку кафедри, заслужену діячку науки і техніки України, засновницю науково-методичної школи «Теорія і технологія підготовки майбутнього вчителя світової літератури». Усі ці її іпостасі нерозривно пов'язані з особистісними якостями, з талантом бути Людиною справді з великої літери. Надзвичайно енергійною, життєсяйною, такою, що справила неабиякий вплив на багатьох своїх учениць і учнів. Непересічною особистістю, наділеною щирістю й доброзичливістю, порядністю й шляхетністю, ініціативністю й далекоглядністю. Леся Федорівна завжди з величезною любов'ю говорить про свою родину, про вчительську долю мами, яка значною мірою визначила і її майбутню професію, пишається тим, що батько назвав її на честь Лесі Українки. І ця гордість є одним із проявів її щирої українськості, з якою завжди йшла і йде по життю. Ще однією яскравою рисою Л. Мірошніченко є вміння гуртувати навколо себе завзятих і талановитих фахівців, надихати їх на плідну діяльність. Саме такі професіонали під її мудрим керівництвом дали могутній поштовх розвитку сучасних методик викладання і зарубіжної, і української літератур. Серед чеснот науковиці, безумовно, особливе місце займає постійне прагнення до творчості. Так, О. Куцевол, одна з її талановитих учениць, влучно зазначила: *«Усі, хто знає високошановану Лесю Федорівну за публікаціями, науковою, викладацькою, громадською діяльністю чи особисто, можуть підтвердити мої слова: проф. Л. Ф. Мірошніченко і творчість – це синоніми»* [1, с. 11].

У свідомість багатьох Леся Федорівна ввійшла як еталон справжнього Вчителя, такого, що вчить серцем і всім своїм життям, бере на себе надважку і величну місію духовного наставника й провідника. І коли про видатну професорку говорять як про Вчительку вчителів, то мають на увазі не лише суто фахові знання та вміння, а поєднання їх із високим рівнем емоційного інтелекту та іншими особистісними чеснотами. Адже Л. Мірошніченко підготувала могутню когорту вчителів і викладачів вишів, поділившись із ними як науково-методичною, так і життєвою мудрістю, подарувавши світло своєї душі та частинку своєї дивовижної енергії.

Поле науково-методичних інтересів професорки Л. Мірошніченко настільки широке, що охоплює цілу низку проблем, які й нині є актуальними для методики викладання літератури. Це насамперед такі: специфіка викладання зарубіжної літератури, планування та організація праці вчителя літератури, методи і прийоми викладання літератури, структура уроку літератури, етапи вивчення художнього твору, шляхи аналізу художнього твору, вивчення художніх творів у їхній родовій специфіці, вивчення біографії письменника, формування теоретико-літературних понять на уроках зарубіжної літератури, розвиток мовлення учнів, позакласна робота із зарубіжної літератури, історія методики викладання зарубіжної літератури. Науково-методичному доробку Л. Мірошніченко присвячено збірник наукових праць, виданий у 2013 р. [10]. Слід відзначити, що хоча вчена присвятила свою діяльність переважно дослідженню питань методики викладання зарубіжної літератури, її праці стали міцним підґрунтям і для вчителів українського письменства.

Знаковим є той факт, що Л. Мірошніченко стояла біля витоків нового шкільного предмета «Зарубіжна література», покликаного відкрити учням вікно у світ, протистояти зросійщенню української культури, деколонізувати свідомість українців. Учена є авторкою державних стандартів базової середньої освіти, численних навчальних програм, підручників, посібників і статей [1, с. 18–34]. Важливу роль у підготовці фахівців відіграв методичний лекторій для вчителя зарубіжної літератури, започаткований Л. Мірошніченко ще в 1995 р., на самому світанку введення предмета [4]. Протягом 5 років матеріали лекторію виходили в часописі «Відродження» (надалі «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України»).

Значним є внесок ученої в підручникотворення, як шкільне, так і вишівське. Зокрема важливою подією у світі методики літератури став вихід у 2000 році першого в Україні підручника «Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах», який забезпечив викладання нового вишівського курсу [2]. Цю працю пронизують ідеї формування гуманістичного світогляду учнів, прищеплення їм загальнолюдських ціннісних орієнтацій, виховання національної гідності та шанобливого ставлення до інших народів. У ній уперше було представлено теоретично обґрунтовану, струнку систему підготовки вчителя зарубіжної літератури до творчої діяльності. Підручник засвідчив відхід від догматичних постулатів радянської школи, спрямування на підготовку вчителя нової формації, який відкриватиме школярам розмаїтий світ літератури інших народів і водночас нестиме їм світло українства. По суті він став справжнім дороговказом для вчителів зарубіжної літератури, які пізнавали секрети методики нової шкільної дисципліни. Таким продовжував бути й надалі, двічі перевиданий уже в доопрацьованому варіанті (у 2007 та 2010 рр.).

Леся Федорівна – авторка першої в Україні докторської дисертації з теорії і методики навчання світової літератури на тему «Формування професійної готовності студентів-філологів до викладання світової літератури», яку захистила в спеціалізованій вченій раді НПУ імені М.П. Драгоманова (2000) [6]. Під її орудою підготовлено цілу плеяду докторів і кандидатів педагогічних наук, наукові студії яких стали визначальними для розвитку молодшої методичної науки [1, с. 37 – 38].

Публікаціями та всією своєю діяльністю Л. Мірошніченко популяризувала демократичний стиль викладання, нерепресивну свідомість і педагогічний оптимізм. Студентам, аспірантам і докторантам Лесі Федорівни пощастило здобути гарну методичну освіту, яка стала для них міцним фундаментом викладацької та наукової діяльності. Л. Мірошніченко – майстриня створення позитивної атмосфери, що сприяє не лише засвоєнню знань, а й захопленню предметом вивчення. Її заняття завжди були насичені яскравими прикладами зі шкільної практики, сама ж лекторка невпинно випромінювала залюбленість у справу життя. Однією із родзинок педагогічної діяльності Л. Мірошніченко є й те, що вона завжди надавала величезну роль виразному читанню, сама часто й натхненно декламувала напам'ять, заворожуючи слухачів своїм ораторським мистецтвом.

Саме праці Лесі Федорівни проклали широку дорогу до розробки й впровадження в школах України технології та методик, що ґрунтуються на усвідомленні основних специфічних ознак нового шкільного предмета «Зарубіжна література»: перекладного характеру творів, їх інокультурної природи та різнонаціонального складу. Наукова далекоглядність дозволила професорці Л. Мірошніченко передбачити актуальні нині підходи у викладанні зарубіжної літератури: **компаративний, перекладознавчий, культурологічний, українознавчий (україноцентричний).**

Пишучи про використання здобутків компаративістики в практиці викладання зарубіжного письменства, науковиця слушно зазначала, що такий

підхід зумовлений самою специфікою предмета: *«Світова література – діалектична єдність усіх національних літератур світу. Саме ця думка – наріжний камінь викладання літератури в школі, яке б забезпечувало цілісне, системне уявлення учнів про розмаїття світового літературного процесу, взаємодії та взаємопроникнення національних літератур в межах світової»* [5, с. 47]. Елементи компаративного аналізу дослідниця рекомендує впроваджувати поетапно, виокремлюючи такі етапи: підготовчий, реалізації й узагальнення. Перший етап радить присвятити висвітленню контактних зв'язків, другий – порівняльному аналізу творів, третій – продукуванню учнями власних висновків і узагальнень [3, с. 97–99].

Слід відзначити внесок Л. Мірошниченко у впровадження **перекладознавчого підходу до шкільного викладання літератури**. У статті «Специфіка викладання предмета в школі» вчена вперше в історії методики викладання зарубіжної літератури вказала не лише на необхідність введення поняття *переклад* у новому шкільному курсі, а й наголосила на доцільності систематичної роботи над осмисленням учнями специфіки художнього перекладу [5, с. 47]. У подальшому ця думка була розвинута в її вишівському підручнику, де надано рекомендації до застосування прийому порівняння оригіналу й перекладу, наведено конкретні приклади [3, с. 104–110]. Також цінним є те, що Л. Мірошниченко, озброївшись передовими ідеями свого часу, спонукала вчителів зарубіжної літератури до формування уявлення учнів про особистості видатних українських перекладачів. Зокрема вона зазначала: *«Важливо також, щоб учні знали і про майстрів українського перекладу. Спочатку вчитель звертає увагу учнів на прізвище перекладача, з часом розповідає про витоки перекладацької професії, історію перекладу, перекладацьке мистецтво, перших українських перекладачів, їхню творчу діяльність. По закінченні середньої школи учні знатимуть цілу когорту перекладачів: І. Франка, Лесю Українку, М. Бажана..»* [3, с. 112]. Відзначаючи продуктивність уведення елементів перекладознавства в шкільну практику, Л. Мірошниченко узагальнює: *«Такий підхід до вивчення світової літератури ефективно впливатиме на формування і розвиток українського творчого читача з критичним мисленням»* [3, с. 112]. На жаль, сьогоднішні реалії викладання предмета, пов'язані зі скороченням годин на нього, значно звужують можливості такої роботи. Однак сама ідея, як і раніше, безумовно, є плідною. Найвдаліше вона може бути реалізована в ході викладання зарубіжної літератури у філологічних профільних класах.

Звернувшись до **культурологічного підходу**, дослідниця надавала важливого значення увиразненню національної специфіки твору. Зокрема виокремлювала *«уроки читання національної предметності»*, які *«допоможуть учням зрозуміти красу й усвідомити велику цінність народної культури, викличуть у них пошану й інтерес до національної самобутності інших народів»* [3, с. 94]. Напрацьоване нею дало можливість нам розробити етнокультурологічний шлях аналізу як такий, що спрямовує на дослідження художнього твору крізь призму національно-культурних елементів. Культурологічному аспекту творчості Л. Мірошниченко присвячено ґрунтовну статтю А. Мельник, яка в подальшому розвинула ідеї науковиці [10, с. 97–108].

Серед усього розмаїття проблем, що цікавили дослідницю, чіткою лінією простежується її **прагнення формувати українську свідомість школярів**. Працюючи ще в радянські часи, Л. Мірошниченко увиразнювала, наскільки це було можливо за тих умов, українсько-зарубіжні літературні зв'язки. А відтоді, як у школи України було введено новий предмет, дослідниця постійно тримала цю проблему в полі зору. Невипадково ще в 1996 році, всього через 4 роки після запровадження нового курсу, Леся Федорівна як наукова керівниця запропонувала авторці цієї статті присвятити кандидатське дослідження саме проблемі

взаємозв'язаного вивчення двох шкільних курсів – зарубіжної та української літератур. Ідея плекання українськості учнів пронизує підручники й посібники, підготовлені Л. Мірошниченко. Так, виданий 1998 р. у співавторстві з О. Ісаєвою і Ж. Клименко посібник «У світі зарубіжної літератури» відкривав вірш Д. Павличка «У книги люди, наче бджоли в соти ...», містив у якості епіграфів висловлювання українських письменників, запитання та завдання українознавчого спрямування, розділ «Тобі, Україно, даруємо» з поезіями зарубіжних митців, присвяченими нашій батьківщині [7]. У 2005 році побачив світ підручник для 5 класу в співавторстві з Ж. Клименко, в якому вперше було введено рубрику «Світова література очима українських письменників», що надавала різноманітний матеріал для формування української ідентичності п'ятикласників: вірші українських поетів, присвячені зарубіжній літературі, інформацію про перекладачів, про оцінку українськими письменниками літературної спадщини зарубіжних митців тощо [8]. У концепції підручника зазначено: *«Ця рубрика маленький, але, на наш погляд, важливий крок до усвідомлення ролі перекладної літератури як могутнього чинника в духовному поступі українського народу. Узагалі ж взаємозв'язаному вивченню зарубіжної та української літератур у підручнику приділено особливе місце, матеріали до реалізації міжпредметних зв'язків пронизують усі його структурні компоненти»* [9].

Л. Мірошниченко чітко усвідомлює роль шкільного курсу зарубіжної літератури як такого, що не лише відкриває вікно у світ інших народів, а й висвітлює силу українського художнього перекладу, громадянський подвиг вітчизняних перекладачів, має потужний націєтворчий і психолого-педагогічний потенціал, важливе державне значення. Саме тому викладачка й учена завжди вболівала за долю предмета, спрямовувала свої сили на збереження його як важливого компонента в системі вітчизняної мовно-літературної освіти. Свідчення тому – не лише її наукові та навчальні публікації, а й численні виступи на курсах підвищення кваліфікації вчителів, форумах, конференціях, семінарах та інших різноманітних заходах.

Зворушливими словами Леся Федорівна звернулася до учасників Всеукраїнського круглого столу, присвяченого 30-річчю викладання шкільного предмета: *«Минуло 30 років. На сьогодні, дорогі моєму серцю вчителі, ви виховали на кращих зразках рідної і зарубіжної літератур нове покоління незалежної України, яке мужньо встало на захист рідної землі. Вітаю Вас зі святом! Слава вам! Слава нашим мужнім захисникам! Слава Україні!»* [11]. Значна заслуга в підготовці українського вчительства, яке непохитно тримає наш освітньо-філологічний фронт, належить і самій Л. Мірошниченко. Адже її прогресивні ідеї, активна громадянська позиція сприяли народженню нового науково-методичного мислення, ефективних технологій і методик, надихали й продовжують надихати педагогів на формування засобами художньої літератури модерної української нації, національно свідомих українців із планетарним мисленням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леся Федорівна Мірошниченко: біобібліографічний покажчик до 70-річчя від дня народження. Упоряд. Ж. В. Клименко Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2013.
2. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000.
3. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Вища школа, 2007.

4. Мірошніченко Л. Ф. Методичний лекторій для вчителя зарубіжної літератури. *Відродження*, 1995. (4). 45–46.

5. Мірошніченко Л. Ф. Специфіка викладання предмета в школі. *Відродження*, 1996. (3). 47–49.

6. Мірошніченко Л. Ф. Формування професійної готовності студентів-філологів до викладання світової літератури: Дис. д-ра пед. наук, Київ. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2000.

7. Мірошніченко Л. Ф., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В. У світі зарубіжної літератури: посібник-хрестоматія для позакласного читання у 5 класі середніх шкіл. Київ: Просвіта, 1998.

8. Мірошніченко Л., Клименко Ж. Зарубіжна література: Підруч. для 5 кл. Київ: Навч. Книга, 2005.

9. Мірошніченко Л., Клименко Ж. Підручник як провідник шляхом творчого читача: Концептуальні засади варіативного підручника із зарубіжної літератури для 5 класу. *Зарубіжна література*, 2005. 35 (435). 1–3.

10. Науково-методична школа професора Л. Ф. Мірошніченко: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013.

11. Шкільний курс зарубіжної літератури: традиції, сучасність, перспективи. *Всеукраїнський круглий стіл, присвячений 30-й річниці курсу*. 2022.

Взято з <https://www.youtube.com/watch?v=Fa85eWFga3M&t=2550s>

МИТЕЦЬ ЕДВАРД КОЗАК ТА ЙОГО ГРАФІЧНИЙ ЦИКЛ «УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ»

Едвард Козак народився і провів дитячі роки на Стрийщині у Карпатах, тому був добре знайомий з народним життям і культурою. За власними спогадами, батько справив на нього враження і військовою справою, і малюванням дотепних історій, і художніми літературними вправами [5]. Усе це відбилося і на біографії самого Едварда Козака.

Спочатку було все ж таки мистецтво, коли у 1917 році він встиг повчитися у мистецькій школі Відня. Але бурхливі події на Батьківщині кинули у їх вир і митця-початківця. У 1918 році в 16-річному віці як член Пласту бере участь у збройній боротьбі українців за власну державність, пізніше він добровольцем записується до лав Українських січових стрільців (усусусів) і перебуває у артилерійській бригаді в боях за УНР. У 1922 році Е. Козак був підсудним у справі Української військової організації і навіть сидів у сумнозвісній польській в'язниці Бригідки у Львові, де примудрився зробити журнал карикатур. Десь у середині 1920-х зміг продовжити професійне навчання у львівській мистецькій школі О. Новаківського. Брав участь у створенні львівської Асоціації Незалежних Українських Митців (АНУМ) [2, с. 11–12].

Уже на початку 1930-х він є автором та редактором у найбільш відомих українських гумористичних журналах з тисячними накладками, це «Зиз» та «Комар». Очолити останній його запросив самий потужний західноукраїнський видавець Іван Тиктор, видання якого Е. Козак також ілюстрував. У ці ж роки з'явився один з псевдонімів митця, ЕКО (аббревіатура імені та прізвища), під яким його і знали до самої смерті. З наступом Червоної Армії у 1939 році, митець з родиною емігрував до вже окупованого німцями Кракова [3].

Далі його шлях пролягав через Німеччину, де він викладав на Вищих образотворчих студіях і табори для переміщених осіб (ДіПі), де він очолює Спілку українських образотворчих митців, в США. З Німеччини до Америки «переїхав» і новий гумористичний журнал «Лис Микита», створений Едвардом Козаком, який уславив його на всю українську діаспору [1].

Американський період творчості Едварда Козака також виявився дуже плідним і важливим у тому числі до нашої теми. Для художника США не стали якоюсь відстороненою «чужиною», бо він до кінця свого довгого фізичного й творчого життя залишався діяльною особою в українській американській спільноті. Окрім вже згаданого журналу «Лис Микита», Едвард Козак продовжує працювати книжковим ілюстратором. До цього долучається його власний письменницький талант [5]. На сторінках власного сатиричного журналу народився персонаж Гриць Зозуля, тип народного мудрагеля, простуватого на вигляд але з чесним відкритим поглядом на життя української еміграції і дошкульними влучними коментарями. Зауважимо, що у розповідях Зозулі зафіксовані й характерні типажі українців. У шаржових характеристиках вони є носіями певних якостей, не завжди позитивних, проте навіть малюючи характери, художник Е. Козак не полишав триматися й етнографічних народних елементів. Саме у цьому є його особливість і творчий підхід, який вповні відобразиться і в роботі над ілюстраціями до українських пісень. Зокрема це й означені народні типажі, які можна побачити у різних творах художника.

Особливою сторінкою надзвичайної мистецької реакції є довгорічна співпраця з дитячою програмою на американському телебаченні. У прямому ефірі він миттєво малював ілюстрації до казок, які оповідали з екрану і тим заслужив прихильність

маленьких і дорослих глядачів, а також спеціальний приз від Американської асоціації вчителів [5]. Один з його старих знайомих, діяльний член української еміграції Іван Кедрин-Рудницький, в різні роки присвятив діяльності Е. Козака кілька популярних публікацій. У одній з них він зокрема писав: «Едвард Козак – унікальна постать в сучасному українському вільному суспільстві: письменник, сатирик, журналіст, видавець-редактор і маляр і насправді невідомо, в якій черзі вичисляти ці його професії, бо в кожній із них він неперевершений» [4, с. 168]. У тій самій статті, зазначаючи постійні теми та джерела натхнення митця, автор відмітив і народний побут.

Художник-графік Е. Козак ніколи не полишав етнографічних народних елементів. Саме у цьому є його особливість і творчий підхід, який вповні відобразиться і в роботі над ілюстраціями до українських пісень (1949 р.), цикл листівок, який складався з 8 зображень. Тут автор продемонстрував свій фірмовий стиль, в якому поєднав і талант карикатуриста, і добре знайомство з народним українським мистецтвом.

Стихія народного гумору дозволяла українцям торкатися будь яких тем, не оминаючи тяжких епізодів буття, наприклад, смерті. Відомий прийом так званої «карнавальної культури» дозволяв сміятися навіть над такими речами, щоби зняти стрес, до певної міри призвичаїти до думки, що ухід у засвіти є справою природною. Звідти й своєрідний гумор, який згодом стали називати «чорним» і який вимагав від мистецького зображення відчуття міри й такту. Для Едварда Козака, який сам воював і зображував смерть, такий виклик не є непоборним. Розглянемо у якості прикладу ілюстрацію до пісні «Дуб на дуба похилився...», в якій йдеться мова про смерть й поховання... комара.

Назовні і сама пісня й ілюстрація до неї виглядають як справжня драма із всіма її елементами: раптова передчасна смерть героя, його останні слова, звернені до коханої, місце поховання та оплакування. У той же час пісня є цілком гумористичною, дражливою. Комізм постає не тільки з олюднення світу комах, але й численних невідповідних до удаваного трагізму характеристик і подробиць.

Чудово це розуміючи, Е. Козак йде таким саме шляхом, проявляючи власні фантазію й гумор. Так з'являється біленька мазанка Мухи з характерною призьбою. Муха має елементи жіночого українського одягу, а Комар взагалі постає козаком з шаблею і навіть оселедцем.

За трагедію «відповідає» пейзаж, зразком для якого безумовно слугують картини художників-романтиків. Тут і безлисті вузлуваті дуби, які, згідно пісенному тексту, хиляться, у розпачі простягаючи віти-руки у напрямку сонця. Але тужить навіть саме гігантське світило, взяте у темне жалобне гало. Голі віти підкреслено графічно перекреслюють силует сонця. І так саме на фоні сонця і чорного обр'я йде поховальна процесія мурашви з труною, вказуючи на сумний фінал героя, який ще не помер. Уся ця надмірність і драматизація дійсно нагадує «чорний гумор» до якого вдається Е. Козак.

Знайомство з сільським українським побутом, усі ці надмірні і насправді кумедні причитання й голосіння, дозволяють з великою долею ймовірності вгадати справжню ситуацію, яка породила пісню і яка вгадується у малюнку Е. Козака. Просто козак Комар десь підгуляв та хильнувши лишку добряче приклався головою. А його кохана Муха ще й підзужує, удаючи розпач, насправді ж уїдливо розпитуючи про те, як саме треба буде «ховати» ще цілком живого «покійника», який також з удаваною увагою перебирає можливі варіанти.

Підсумовуючи аналіз пісенного циклу, створеного Е. Козаком, можна вказати на те, що талант карикатуриста проявився й тут, інколи безпосередньо, інколи опосередковано. Чим гостріший є сам фольклорний твір, чим вигадливіший текст, тим більше відгукується власною фантазією і вигадкою митець. Долучаючи весь

спектр своїх знань, він поєднує класичну мистецьку освітню базу з окремими елементами, навіяними історією мистецтв і, безумовно, власним творчим шляхом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лихолоб Н. Едвард Козак, українець, який змушував посміхнутися увесь світ. Стожари. Сайт української діаспори. Взято з <https://svitua.org/2021/09/28/edvard-kozak-ukrayinecz-yakyj-zmushuvav-posmihnutys-uves-svit/>
2. Любович У. Чи знаємо Едварда Козака? *Наше життя*. 1982. № 10. 10–13.
3. Кузьмінчук Т. Козак українського гумору. *Локальна історія*. 1.04.2021. Взято з <https://localhistory.org.ua/texts/statti/kozak-ukrayinskogo-gumoru/>
4. Яців А. Едвард Козак та Іван Кедрин-Рудницький: до історії взаємин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. Вип. 23. 166–170.
5. Яців А. Едвард Козак: безжальний, але й справедливий. *День*. 2017. № 8–9. Взято з <https://day.kyiv.ua/article/kultura/edvard-kozak-bezzhalnyy-ale-y-spravedlyvyy/>

АЛЛА БОГУШ – ФУНДАТОР ТА АРХІТЕКТОР СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Функціонування української дошкільної лінгводидактики як наукової галузі слід розглядати не лише як продукування, розвиток і використання наукового знання, а й як творчий процес, що здійснюється суб'єктом наукової діяльності – науковою спільнотою.

Значну роль у формуванні наукового потенціалу української дошкільної лінгводидактики відіграла плеяда науковців 50–70-х рр. ХХ століття. Серед них – А. Богуш, Л. Глухенька, О. Жильцова, А. Іваненко, В. Коник, О. Лещенко, Г. Лоза, Є. Лукіна, Н. Орланова, Н. Савельєва, Є. Сухенко та інші.

Зокрема, Є. Сухенко, починаючи з 1949 року, протягом багатьох років активно висвітлювала через фахові журнали, підручники, посібники актуальні питання з методики розвитку українського мовлення дошкільників, працюючи зі студентами, готувала практиків для системи дошкільного виховання, керувала науковою роботою з проблем розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку.

У 1950–1951 рр., коли прояви національної самосвідомості розцінювались як «зрада народу», українські науковці О. Лещенко і Є. Лукіна захистили кандидатські дисертації, які водночас із основною проблемою дослідження з педагогіки висвітлювали також окремі питання розвитку рідного мовлення дітей дошкільного віку. Пізніше О. Лещенко засвідчила свою приналежність до української дошкільної лінгводидактики, взявши участь у створенні перших українських підручників з методики розвитку рідного мовлення дітей у дитячому садку для педучилищ і педінститутів (у співавторстві з Є. Сухенко і Т. Космою), а Є. Лукина наприкінці 60-х років увела до наукової спільноти української дошкільної лінгводидактики свою ученицю – Н. Орланову, котра в 1967 р. захистила дисертаційну роботу з проблем навчання дошкільників творчого розповідання, а в подальшому, поєднуючи наукову й педагогічну діяльність, підготувала декілька розділів до нового підручника з методики розвитку рідного мовлення й ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі.

Не менш важливою для становлення української дошкільної лінгводидактики як наукової галузі була діяльність Л. Глухенької з питань використання картинки як засобу розвитку мовлення дітей, Г. Лози з проблеми формування граматичної будови мови дітей раннього віку за допомогою дидактичної картинки, О. Жильцової щодо виховання правильної звуковимови у старших дошкільників. Названі наукові дослідження хоча й не були оформлені як дисертаційні роботи, натомість стали класичним надбанням української дошкільної лінгводидактики.

Натомість зусилля науковців як початку, так і середини ХХ століття не були достатньо ефективними щодо створення єдиного, цілісного, системного наукового простору, здатного висвітлити актуальні проблеми навчання дошкільників рідної, української мови, переважно через зовнішні чинники. Але багато з того, що є актуальним для сьогодення, започатковане саме в означений період, і сучасні українські науковці продовжують традиції розвитку науки в 60–80-х р. минулого століття, коли започатковувались основи інформаційної, освітньої, відтворювальної функцій української дошкільної лінгводидактики.

Зокрема, у 60-х рр. розпочалася наукова діяльність А. Богуш, яка відіграла визначальну роль у подальшому розвитку української дошкільної лінгводидактики. Спадщина науковця нараховує близько 700 праць з різних проблем навчання дошкільників рідної мови: посібники, навчальні програми, методичні рекомендації, науково-методичні статті, наукові збірки, монографії тощо.

Крім того, дійсний член АПН України А. Богуш постійно, упродовж багатьох років, керує розробкою декількох комплексних програм науково-дослідних робіт за дорученням МО України, постійно діючими семінарами з методики навчання дітей української мови та відродження національних традицій, створеними в Одеській, Запорізькій, Донецькій, Миколаївській областях, експериментальними центрами «Надія» в Одесі, Запоріжжі для обдарованих дітей, читає лекції з проблем української дошкільної лінгводидактики в Одеському, Бердянському, Київському, Рівненському, Миколаївському, Прикарпатському (Івано-Франківському) університетах; взяла участь у більш ніж 200 міжнародних, республіканських з'їздах, конгресах, конференціях, висвітлюючи проблеми наукової галузі, дошкільної лінгводидактики.

Дисертаційне дослідження А. Богуш «Явище інтерференції при паралельному засвоєнні дітьми двох мов» (1969 р.) переросло в 90-х рр. в окремих напрям української дошкільної лінгводидактики – навчання української мови як державної в дошкільних закладах для дітей національних спільнот. За ці роки було підготовлено більш ніж сімдесят науково-методичних, навчальних посібників, підручників для дошкільних та вищих навчальних закладів, декілька програм з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом і національних спільнот.

Відтак, починаючи з 90-х р. ХХ ст., подальший розвиток української дошкільної лінгводидактики тісно пов'язано з діяльністю професора, академіка А. Богуш. Створена нею наукова школа відкрила новий етап у розвитку української дошкільної лінгводидактики – етап систематичних експериментальних досліджень, які здійснюються впродовж 40 років за такими напрямками: історичний аспект становлення й розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики; методика розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови; методика навчання дітей української мови в дошкільних закладах національних спільнот; підготовка студентів до навчання дошкільників української мови.

Започаткували цей етап у розвитку української дошкільної лінгводидактики дослідження Т. Науменко (1991 р.) з активізації мовлення дітей раннього віку, Т. Котик (1994 р.) з методики підготовки студентів до навчання дошкільників української мови, Л. Фесенко (1994 р.) з питань розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей з урахуванням українських мовних традицій, І. Луценко з проблеми засвоєння російськомовними дошкільниками української лексики. Усі наступні роки вони активно співпрацювали з лідером наукової школи, поширюючи ідеї сучасної української дошкільної лінгводидактики через вищу школу, інститути післядипломної освіти, фахові видання серед майбутніх фахівців, практиків дошкільного виховання. Підсумком цієї діяльності стали їх докторські дисертаційні дослідження з різних проблем дошкільної освіти та розвитку наукової галузі.

Дослідницькі традиції й методологічні підходи наукової лінгводидактичної школи А. Богуш сприйняли науковці різних регіонів України. Творча лабораторія школи поширилася на захід (Львівська, Івано-Франківська, Рівненська області; науковці-дослідники – О. Білан, Н. Кирста, Т. Котик, Н. Луцан, Н. Малиновська, Н. Шиліна та інші), схід (Донецька область; науковці-лінгводидакти – О. Амацьєва, Н. Гавриш, Т. Садова та інші), південь (Миколаївська, Одеська, Запорізька області; науковці-лінгводидакти – К. Крутій, О. Монке, І. Непомняца, Т. Постоян, О. Трифонова та ін.) та центр України (Київська область; науковці-лінгводидакти – Т. Науменко, І. Луценко та інші).

Загалом за 40 років учнями й послідовниками А. Богуш було захищено близько 150 кандидатських і докторських дисертацій, в основі яких – експериментальні дослідження з проблем дошкільної лінгводидактики. Уперше в цій галузі було запропоновано науково обґрунтовані методики формування граматично правильного

мовлення (К. Крутій), розвитку діалогічного мовлення (Г. Чулкова), засновано історико-лінгводидактичний напрям досліджень (Т. Садова), почали активно розроблятися питання інтеграції лінгводидактичного процесу з іншими видами дитячої діяльності (Н. Гавриш; Т. Постоян та ін.) тощо.

Початок ХХІ ст. збігається з новим етапом у розвитку наукового колективу «дошкільних» лінгводидактів України: структура колективу науковців ускладнюється, розгалужується, в його межах чітко окреслюється декілька наукових поколінь, інтегратором ідей яких і надалі залишається А. Богуш. Сформувалася стійка тенденція до подальшого збільшення й розгалуження колективу науковців означеної галузі науки, роботи яких відкривають нові напрями дослідження української дошкільної лінгводидактики. В основі всіх лінгводидактичних досліджень – науковий експеримент, поєднання емпіричних, теоретичних і статистичних методів дослідження (з перевагою емпіричних), сукупність яких забезпечує можливість комплексного пізнання предмета дослідження.

У лінгводидактичній школі А. Богуш існує традиція активного використання досягнень суміжних з лінгводидактикою галузей знання, зокрема педагогіки, психології й психолінгвістики, мовознавства та загальної дидактики, філософії, мистецтвознавства, фізіології, а також теорій і теоретичних положень інших, дотичних до предмета дослідження, наук.

Існування й збереження наукових традицій лінгводидактичної школи забезпечується тісними інформаційними зв'язками, дослідницькою співпрацею членів наукового колективу. Так, започаткована А. Богуш традиція об'єднувати зусилля науковців для глибокого й різнобічного висвітлення назрілих проблем української дошкільної лінгводидактики, знаходить підтримку й продовження серед наступних поколінь науковців. Зокрема, для висвітлення особливостей лексико-граматичного аспекту лінгводидактичного процесу було об'єднано зусилля спеціалістів цього напрямку лінгводидактики – К. Крутій, Н. Лопатинської та Н. Маковецької; Н. Гавриш і Н. Водолага об'єднали зусилля для розкриття практикам особливостей розвитку творчих художньо-мовленневих здібностей дітей.

Спільна праця, зокрема спрямована на створення новітніх навчальних програм, посібників для вищої школи, почасти об'єднує зусилля науковців не лише різних поколінь, а й різних напрямів дослідницької діяльності (А. Богуш; Н. Гавриш, Т. Котик). Отже, можна засідчувати існування в українській спільноті дошкільних лінгводидактів традиції згуртування дослідницьких зусиль для виконання ґрунтовних, різноаспектних за масштабами діяльності завдань.

Таким чином, сучасний етап розвитку української дошкільної лінгводидактики характеризується найвищою за весь період її існування активністю науковців, чия діяльність безпосередньо інтегрується й скеровується академіком А. Богуш та її послідовників, учнів, зусиллями яких, закладено основи наукової школи з проблем дошкільної лінгводидактики. Основними ознаками цієї наукової школи є: а/ наявність наукового лідера й об'єданого навколо нього колективу однодумців; б/ сприйняття колективом науковців загальних методологічних підходів до дослідження лінгводидактичної дійсності; в/ тісні інформаційні зв'язки між членами наукового колективу; г/ відтворення наукових традицій наступними поколіннями науковців.

Уважаємо, що саме існування такої школи сприяло створенню «наукової спільноти» – колективу однодумців, що діє в науковому просторі, зусиллями якого й сформувалася нова наукова галузь педагогічної науки – українська дошкільна лінгводидактика.

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ ПЕРА ЕВІНДА СВІНГУВУДА У ПРОЦЕСІ ФІНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

П. Е. Свінгувуд був одним із провідних учасників процесу становлення фінської державності на трьох різних етапах історії країни. Свінгувуд очолив фінський уряд 1917–1918 рр., який проголосив незалежність країни та здобув міжнародне визнання. Йому довелося боротися із наслідками соціалістичної революції у трагічній громадянській війні. Згодом йому довелося придушувати діяльність радикальних сил, яка майже переросла у повноцінне повстання. Перебуваючи на посаді президента протягом 1931–1937 рр., він відстоював демократичні принципи та верховенство права, а також встановив у Фінляндії президентсько-парламентську форму правління, тоді як у багатьох європейських країнах утвердилися диктаторські режими.

У П. Е. Свінгувуда було важке дитинство: його батько, морський капітан, потонув у Грецькому архіпелазі, коли він був ще маленьким хлопчиком, а через декілька років його дідусь, втративши сімейне помістя, покінчив життя самогубством. Мати Ольга (фон Беккер), яка залишилася із двома дітьми, переїхала до Гельсінкі, де влаштувалася на роботу [4].

Свінгувуд побудував успішну професійну кар'єру юриста. Спочатку він здобув ступінь бакалавра-історика, а вже у 1886 році освоїв фах юриста. Протягом восьми років він працював у комітеті по розробці законів Сенату, а пізніше – в апеляційному суді міста Турку. Проте невдовзі Свінгувуд та його колеги були звільнені російським генерал-губернатором у 1903 році, оскільки вони відмовились виконувати політичні вказівки царської адміністрації. Далі Свінгувуд працював адвокатом, зокрема у 1905 р. він стояв на захисті вбивці фінського прокурора (канцлера юстиції), який був палким русофілом [4].

Після запровадження загального виборчого права та здійснення парламентської реформи у 1906 р., Свінгувуд увійшов до складу новоствореного однопалатного парламенту (Едускунти) як представник партії молодифінів. Протягом 1907–1913 рр. Свінгувуд перебував на посаді спікера парламенту, відстоюючи конституційні права Фінляндії, які неодноразово порушував російський імператор. Паралельно Свінгувуд працював окружним суддею у сільській місцевості впродовж 1906–1914 рр. [3, с. 106; 4].

Влітку 1914 р. розпочалася Перша світова війна, під час якої на території Фінляндії було впроваджено воєнний стан. Будучи суддею, Свінгувуд відмовився виконувати царські інструкції, які вважав незаконними. У листопаді 1914 р. він був заарештований в окружному суді Луумякі. Фінський генерал-губернатор Франц Альберт Зейн (1909–1917) вирішив відправити його у заслання до Томської губернії. Фактично Свінгувуд став політичним вигнанцем, проживаючи спочатку у селі Томське, а згодом – у невеличкому містечку Коливань (сучасна Новосибірська область). Вигнання Свінгувуда тривало два роки і чотири місяці, поки Лютнева революція 1917 року не надала йому можливість повернутися назад до Фінляндії. Він прибув до Гельсінкі наприкінці березня 1917 року як національний герой [4].

27 листопада 1917 р. Свінгувуд був обраний прем'єр-міністром новосформованого Сенату, який проголосив незалежність Фінляндії. Проте у країні назріли внутрішні суперечності, які переросли згодом у громадянську війну між угрупованнями білих та червоних. 26 січня 1918 р. фінські соціал-демократи організували збройне повстання, червоним вдалося захопити промислові міста півдня країни, у тому числі столицю Гельсінкі. Законний уряд Свінгувуда перебрався до міста Вааса, де поновив свою діяльність. У цей критичний момент

Свінгувуд прийняв два важливі рішення: по-перше, чинний уряд Фінляндії не буде здаватися, по-друге, він намагатиметься придушити повстання всіма можливими засобами. Саме його лідерські якості та непохитна рішучість зіграли вирішальну роль у цій ситуації [1, с. 96–97].

Свінгувуд вирішив заручитися підтримкою Німеччини та Швеції. Зокрема, фінське керівництво підписало домовленості з Німеччиною, які передбачали військову, політичну та економічну співпрацю. Роль Свінгувуда в укладенні цих угод залишається неясною, але цілком ймовірно, що він знав про це і схвалив їхній зміст. Він вважав, що Фінляндія повинна отримати німецьку допомогу за будь-яку ціну для того, щоб витіснити російські війська із країни та придушити повстання. В дійсності вона відіграла вирішальне значення у подальшому розгромі червоних сил та звільненні країни [4].

Важкі події 1917–1918 рр. змінили погляди Свінгувуда на форму правління в країні. Колишній республіканець та прибічник пасивного опору законними засобами почав виступати за створення сильного політичного керівництва. Особливо це проявилось тоді, коли його обрали першим регентом Фінляндії у травні 1918 р. Перебуваючи на цій посаді, Свінгувуд прагнув встановити міцні фінсько-німецькі відносини для того, щоб забезпечити країну від більшовицької загрози. Він мав намір перетворити Фінляндію у королівство на чолі з німецьким королем. Так, у серпні 1918 р. Свінгувуд та міністр іноземних справ О. Стенрот вирушили до Німеччини для того, щоб зустрітися з імператором Вільгельмом. У жовтні 1918 р. кандидатом на фінський престол було обрано принца Фрідріха Карла Гессенського. Однак, оскільки Німеччина зазнала поразки у Першій світовій війні, через місяць принц відмовився від корони. У зовнішній політиці Свінгувуд був рішучим та прямолінійним лідером, але йому також довелося визнати реальність: його зовнішня політика зайшла у глухий кут. Тому 12 грудня Свінгувуд пішов у відставку, передавши посаду регента Г. Маннергейму, котрий мав хороші зв'язки із країнами Заходу [1, с. 104; 4].

Після того, як Свінгувуд покинув уряд, він декілька років працював директором кредитної установи. Згодом він вступив до лав Охоронного корпусу (шуцкору) під час свого перебування у місті Турку. За п'ять років він пройшов шлях від рядового до сержанта-майора, беручи активну участь в управлінні організацією. Свінгувуд став втіленням національної оборони молодого республіки, народним «Укко-Пекка» («старець Пекка»). Невдовзі Свінгувуд знову повернувся до політичної діяльності і став членом Національної коаліційної партії, яка у 1925 р. обрала його одним із кандидатів на президентських виборах. У липні 1930 р. Свінгувуд знову був обраний прем'єр-міністром та очолив новостворений уряд. У цей час сформувався антикомуністичний рух Лапуа, діяльність якого становила загрозу внутрішній ситуації в країні. Хоч Свінгувуд підтримував антикомуністичні цілі Лапуаського руху, проте не сприймав незаконні методи їхньої боротьби. Тим часом, у 1931 р. його було обрано президентом Фінляндії (1931–1937) [4].

У лютому 1932 р. очільники та прибічники руху Лапуа, зібравшись у селищі Мянтсяля, вирішили організувати повстання. Повстанці вимагали заборонити комуністичні та соціал-демократичні партії. Президент Свінгувуд хотів вирішити цю кризу мирним шляхом, але жорстко і без розпуску чинного уряду. У такій надзвичайно нестабільній ситуації Свінгувуд виступив по радіо з промовою, в якій звернувся до членів Охоронного корпусу із закликом повернутися до своїх домівок. Це дало бажаний результат і повстання припинилось. Його успішна кар'єра як одного із членів Охоронного корпусу, а також незаплямована репутація, надали переконливості його закликам до мирного врегулювання. Таким чином, Свінгувуду вдалося врятувати фінську демократію та забезпечити країну від встановлення диктаторського режиму [1, с. 120; 2, с. 134].

Участь у президентських виборах 1937 р. не увінчалася успіхом для Свінгувуда. Саме тому він вирішив остаточно покинути політику та повернутися до цивільного життя. Проте наприкінці Зимової війни (навесні 1940 р.) Свінгувуд вирушив до Німеччини для того, щоб заручитися її підтримкою. Проте Гітлер тоді визнав Фінляндію сферою впливу Радянського Союзу, тому від зустрічі відмовився. У часи Війни-продовження (1941–1944) він став автором Національної програми, опублікованої восени 1943 р. У цій брошурі була відображена ідея створення Великої Фінляндії шляхом ведення активних військових дій.

У січні 1944 р. Пер Евінд Свінгувуд помер, зробивши за своє життя вагомий внесок у розбудову фінської державності [4].

Таким чином, значення П. Е. Свінгувуда у фінській історії важко переоцінити. Свінгувуд вірив у те, що сильна держава була необхідною для забезпечення національної безпеки та верховенства права, а також для подолання соціальних проблем. Будучи комунікабельною людиною, йому вдалося здобути підтримку серед різних груп і він користувався широкою популярністю серед населення. Лідерство Свінгувуда базувалося на його великій особистій харизмі та довірі, яку він нав'язував людям. Для Свінгувуда незалежність та свобода фінської держави, верховенство закону та демократія були невід'ємними основними цінностями. Завдяки його моральній витримці та особистій мужності, два повстання проти законного уряду були придушені, що дало змогу країні зберегти правопорядок та демократичний устрій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальов Д., Ковальов П. Повстання ідентичності. Дніпропетровськ: Баланс-Клуб, 2016. 304 с.
2. Мейнандер Г. Історія Фінляндії: лінії, структури, переломні моменти. Львів: Піраміда, 2009. 216 с.
3. Юсілла О., Гентіля С., Неваківі Ю. Від Великого Князівства до сучасної держави: політична історія Фінляндії від 1809 р. Київ: Унісерв, 2002. 407 с.
4. P. E. Svinhufvud – a lawyer, a supporter of Finnish independence, a defender of democracy. Retrieved from <http://finland100.fi/persons/svinhufvud-p-e/> [in English].

REFERENCES

1. Kovalov D., Kovalov P. Povstannia identychnosti. [The rise of identity] Dnipropetrovsk: Balans-Klub, 2016. 304 s. [in Ukrainian].
2. Meinander H. (Istoriia Finliandii: linii, struktury, perelomni momenty. [History of Finland: lines, structures, turning points]. Lviv: Piramida, 2009. 216 s. [in Ukrainian].
3. Yusilla O., Hentilia S., Nevakivi Yu. Vid Velykoho Kniazivstva do suchasnoi derzhavy: politychna istoriia Finliandii vid 1809 r. [From the Grand Duchy to the modern state: a political history of Finland from 1809]. K.: Uniserv, 2002. 407 s. [in Ukrainian].
4. P. E. Svinhufvud – a lawyer, a supporter of Finnish independence, a defender of democracy. Retrieved from <http://finland100.fi/persons/svinhufvud-p-e/> [in English].

ПЕРСОНАЛІЇ М. МІХНОВСЬКОГО ТА Д. ДОНЦОВА В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У 2023 році відзначається ювілей двох визначних постатей українського визвольного руху. 31 березня виповнилося 150 років від дня народження Миколи Міхновського (1873–1924), а 29 серпня 140 років від дня народження Дмитра Донцова (1883–1973). Цих громадських та політичних діячів вважають основоположниками українського націоналізму.

Микола Міхновський та Дмитро Донцов відіграли важливу роль в українському національно-визвольному русі, їх діяльність сьогодні привертає особливу увагу громадськості та вивчається на уроках історії України. У навчальній програмі з історії України для закладів загальної середньої освіти зазначено, що серед компетентностей, які мають формуватися у процесі вивчення історії в 10 класі, є уміння аргументовано оцінювати діяльність таких визначних особистостей як Микола Міхновський [1, с. 125] та уміння укласти історичний портрет таких визначних особистостей як Дмитро Донцов [Там само, с. 165]. Для того, щоб аргументовано оцінити чиюсь діяльність чи укласти історичний портрет крім уміння аналізувати та логічно висловлювати свої думки, потрібно мати ще достовірну інформацію про історичне минуле. Отримання такої інформації пов'язане з опрацюванням верифікованих історичних джерел та ознайомленням із різними оцінками діяльності певної постаті, наведеними в історичній літературі.

У шкільному підручнику дані історичних джерел зазвичай є суттєво обмеженими та уривчастими. Приміром у підручнику з історії України для 10 класу авторів Ганни Хлібовської, Марії Крижановської, Оксани Наумчук, у якості першоджерела, що дає можливість сформулювати хоч якісь уявлення про переконання М.Міхновського, використана одна цитата з його книги «Самостійна Україна» [7, с. 74]. Для розкриття поглядів Д.Донцова посилання робиться на фразу з його книги «Націоналізм» [Там само, с. 18]. Нажаль вимоги до написання шкільних підручників не дозволяють розміщувати в них більше інформації з історичних документів і тим самим змушують учнів оцінювати роль історичних діячів на підставі інформації, підібраної та інтерпретованої автором підручника або повідомленої на заняттях учителем історії.

Якщо читати посібник для учнів, студентів, учителів та викладачів, виданий у 1997 р. авторами В. Верстюк, О. Гарань, О. Гуржій та ін., то М. Міхновський і Д. Донцов навряд чи зможуть бути оцінені як постаті, що відіграли позитивну роль в історії України. Про Миколу Міхновського в посібнику написано таке: «Один з лідерів рупівців харківський юрист Микола Міхновський у програмній праці партії «Самостійна Україна» висунув гасло «Україна для українців». Через різні погляди щодо цього питання серед рупівців стався розкол. Міхновського підтримала незначна група однодумців, яка, вийшовши 1902 р з РУП, заснувала відверто шовіністичну Народну українську партію (НУП)» [3, с. 153]. Про діяльність Д.Донцова зазначено, що він виконував основну роль у розробці ідеології для революційно-визвольної боротьби на окупованих землях Західної України. «1926 р. у Львові вийшла друком його книга «Націоналізм». Українська форма націоналізму, яку обстоював автор, і яка виявилася досить поширеною в Європі, дістала назву «інтегрального націоналізму». Він вів до розбрату і в українському національному русі... Так само, як «інтернаціоналізм», расизм Донцова мав на меті прилучити його послідовників до сильних світу цього. Подібна програма могла лише відштовхнути від українського націоналістичного руху демократії світу» [Там само, с. 304–305].

Виходячи з наведених характеристик відомі українські громадські діячі постають як деструктивні елементи, носії крайніх націоналістичних та праворадикальних поглядів, дії яких спричиняли лише розкол в українському національному русі. Засмучує те, що подібні критичні висловлювання не супроводжувалися висвітленням протилежної точки зору і пропонувалися в навчальній літературі, яка мала гриф «рекомендовано МОН України».

У підручниках з історії України 10 класу, що рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році, авторське ставлення до таких постатей як Міхновський та Донцов відкрито не виявляється. В деяких з них висловлюється думка, що перший з них був лідером самостійницького руху в Україні [2, с. 69] та ініціатором створення українських національних збройних сил [4, с. 29], а другий був основним ідеологом Організації українських націоналістів [5, 180], творцем ідеології інтегрального націоналізму та консолідатором націоналістичних сил Західноукраїнських земель міжвоєнного періоду [6, 171]. Відсутність у підручниках однобічних оцінних міркувань більше сприяють формуванню в учнів власного розуміння ролі історичних осіб, ніж наявність таких. Проте для виваженого оцінювання діяльності затаврованих антиукраїнською пропагандою історичних постатей бажано було б ознайомити здобувачів освіти як з позитивними, так і негативними висловлюваннями, які лунали на їх адресу з боку знайомих із ними сучасників або з боку авторитетних дослідників минулого.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти 2011 р., відповідно до якого здійснюється сьогодні вивчення історії в 10 класах, зазначено, що серед іншого Історичний компонент забезпечує: вміння виважено розглядати контрверсійні і суперечливі теми. Але для того, щоб навчитися це робити учні повинні хоча б знати про те, які саме теми вважаються контрверсійними та суперечливими.

Хто знайомився з історією України I пол.. XX ст. не лише за шкільними підручниками, але й за допомогою наукової історичної літератури, той звичайно знає, що постаті М.Міхновського та Д.Донцова викликали гострі дискусії та протилежні оцінки, навіть серед прихильників українського національно-визвольного руху та фундаторів української державності. Щоб переконатися в суперечливому ставленні до Міхновського з боку українського політикуму періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. достатньо згадати слова Павла Скоропадського: «Я питав полтавців про Міхновського, всі мені казали, що ця людина страшенно невживлива, яка має величезну зарозумілість, бажає будь-що грати роль, фактично не володіючи для цього відповідними якостями. Мушу зізнатися, що ця думка про нього була досить одностайна, навіть серед багатьох українців, які попереджали мене, щоб я не надумав запросити Міхновського до себе на службу. Особисто на мене він далеко не справляв такого враження, якщо не брати до уваги його вкрай шовіністичного українського напрямку, який усе йому псував. У соціальному ж відношенні і він, і його партія мені завжди були до душі» [9, с. 128]. Далі П.Скоропадський зізнається, що помічники М.Міхновського взагалі його «обожнювали та вважали майбутнім українським Бісмарком» [Там само].

У якості прикладу того, як визначалася роль Дмитра Донцова в історії України авторитетними дослідниками, можна навести слова І.П.Лисяка-Рудницького: «Передусім Донцов несе відповідальність за те, що ідеологія українського інтегрального націоналізму набрала войовничо-іраціонального, антиінтелектуального і волюнтаристського характеру. Особливою рисою позиції Донцова була його незмінна відраза до Росії, не тільки до царської або радянської держави, а й до російського народу і його культури... Донцов одразу розпочав кампанію проти прорадянських симпатій, поширених тоді у Галичині та на Волині.

Подальший трагічний розвиток подій у радянській Україні лише підтвердив передбачення Донцова, а отже, зміцнив його авторитет. Донцов також багато працював у галузі літературної критики, до чого справді мав хист. Він згуртував навколо свого журналу відомих поетів і прозаїків, котрі помітно вплинули на розвиток новітньої української літератури».

Чи можна прийти до подібної оцінки діяльності Д.Донцова, виходячи з тієї інформації про нього, що подається в підручниках? Таке здається малоімовірним. А чи потрібно, щоб здобувачі освіти усвідомлювали ту роль, яку насправді відігравали в нашій історії такі постаті як Міхновський та Донцов? Напевно, що так. Інакше стає незрозумілим, для чого тоді взагалі знайомити учнів з їх діяльністю та включати знання персоналій до результатів навчання з історії України, здобутих на основі повної загальної середньої освіти?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.
2. Історія: Україна і світ. (Інтегр. курс, рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / М. М. Мудрий. О. Г. Аркуша. Київ: Генеза. 2018. 288 с.
3. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; під ред. В. А. Смолія. К.: Альтернативи, 1997. 424 с.
4. Історія України (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. — Харків: Ранок, 2018. 240 с.
5. Історія України (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. І. Пометун, Н. М. Гупан. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с.
6. Історія України (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Н. М. Сорочинська, О. О. Гісем. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 256 с.
7. Історія України (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти/ Ганна Хлібовська, Марія Крижановська, Оксана Наумчук. Тернопіль: Астон, 2023. 292 с.
8. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Т. 2 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. К.: Основи, 1994. С. 59–93.
9. Павло Скоропадський: Спогади (кінець 1917 – грудень 1918) – К.: Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.

ОБРАЗ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО ЯК ЛІДЕРА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ У РОМАНІ «ЗАБУТТЯ» ТАНІ МАЛЯРЧУК

Проблема пам'яті як ніколи гостро стоїть перед українцями за останнє десятиліття. З 2014 р. Україна бореться за незалежність, за право бути. Це новий етап столітньої війни, яка застала нас зненацька. Бо час стирає пам'ять, час створює ілюзію пам'яті, що призводить до катастрофічних наслідків для майбутніх поколінь. Порівнюючи час з китом, Таня Малярчук зазначає, що у його череві потрапляють праведники і грішні, добродії і злочинці. Смерть зрівнює усіх, відкриває свої двері у забуття. Але стається так, що «хтось із живих відчує нагальну потребу згадувати» [3, с. 1]. Так у пошуках власної ідентичності, героїня роману вирішує, що для того, аби зрозуміти, хто вона, їй потрібно усвідомити, ким були її предки, як постав їй народ. Таким чином дві сюжетні лінії переплітаються крізь час і простір: з одного боку транслюється історія оповідачки, яка зіштовхнулася з екзистенційною кризою буття, та В'ячеслава Липинського, згадку про смерть якого вона знайшла, гортаючи старі номери газети «Свобода».

Наративну тканину тексту становить знайомство персонажки-нараторки з постаттю поляка за національністю та українця за вибором В'ячеславом Липинським. Задекларовані факти, викладені на початку тексту, поступово стають зрозумілими до кінця роману. Описано не тільки його титанічну працю у руслі українського національного руху, але й зафіксовано всю суперечність епохи та історичних персоналій. Особливо цінним є зображення переконань та принципів Липинського щодо бачення майбутнього українського народу у руслі монархізму і консерватизму. Він пропагував ідею політичних еліт, які повинні об'єднати народ та вибороти свою державність. Відтак показовими є дві сцени: перша – історія встановлення першого пам'ятника Іванові Котляревському; друга – звана вечерея у домі Богдана Лепкого, де «раніше мовчазний і погідливий студент Липинський» розпочав суперечку, відстоюючи проукраїнську позицію. У цій дискусії образ Вацлава Липинського набуває виразності. Він не піддається на емоційне розгойдування, у розпалі розмови уміє залишатися безпристрасним та спокійним, аргументуючи свою позицію фактами з історії. Наведемо уривок з тексту: «Польська інтелігенція України не має іншого виходу, аніж як підтримати неминуче становлення української держави. Пам'ятник – це початок, українське відродження неминуче (говорить Липинський). – Ви провидець? – Не треба бути провидцем, щоб передбачити очевидні речі, вже давно підтверджені історією. Українці, розділені між кайзером і царем, опинилися в ситуації, коли мусять або здатися і загинути як народ, або повстати. В історії немає жодного прикладу того, щоб якийсь народ здався з власної волі. Український народ не виняток і здаватися без бою не буде. Він переживав подібне в середині XVII століття і спромігся на визвольну війну, яку, між іншим, очолив саме український поляк Богдан Хмельницький» [3, с. 34–35]. Маємо розуміти, що така позиція була неприйнятна навіть для тих поляків, які симпатизували українцям, не говорячи про прихильників імперії. Авторка майстерно підкреслює і те, як Липинський переконував польську шляхту в Україні відмовитися від колонізаторських амбіцій на користь української державності.

Таня Малярчук поступово малює портрет головного героя, передаючи, здебільшого, через зовнішній вигляд внутрішній стан чоловіка. Доповнює образ інформація, отримана з уст інших персонажів. Так, вже згаданий Б. Лепкий називає Липинського чистим феноменом. Є. Чикаленко упродовж тексту то визнає його найрозумнішою людиною сучасності, то зрікається цієї думки. Як зазначає

Т. Хом'як, «Думка їх про В. Липинського могла змінюватися залежно від його нових політичних ходів» [4, с. 163]. Важливо, що авторка, описуючи надзвичайно складні історичні події перших десятиліть ХХ ст., опирається на архівні документи та дослідження. Однак, найбільше її цікавить духовний світ В'ячеслава Липинського, який ціле життя служив країні, якої на той момент не було. З роману ми не дізнаємося, чому все ж таки польський шляхтич обрав для себе долю українського державника, проте деякі штрихи на тему можемо зафіксувати. До прикладу, любов до землі та людей, які на ній працюють; відчуття історичної справедливості, яка полягала у тому, що українці варті того, аби створити незалежну державу.

Паралельно подаються рефлексії молодої письменниці. Наративна лінія персонажки – це історія жертви, яка артикулює і переживає трансгенераційну травму минулого. Роздумуючи про перетин долі на тлі історії, вона фіксує, що В'ячеслав Липинський помер у 1931 році, коли Україна була поділена між Польщею та росією. Героїня згадує своїх предків: «Моя інша бабця теж уже жила. Її мама мала найкращий голос в околиці, але ним мало хто встиг насолодитися, бо жінка померла відразу після пологів. Удівець, колись заможний хлібороб, залишив доньку на східцях дитячого будинку, а сам загинув від голоду у 1933-му. Їхня батьківщина – Малоросія, Підросійська, Наддніпряньська, Велика Україна, Українська Соціалістична Радянська Республіка була де-факто частиною Росії. Проте чи можна називати батьківщиною землю, яка вбиває?» [3, с. 12–13]. Останню репліку вважаємо не до кінця продуманою, адже земля не вбиває. Убивають ті, хто прийшов її окупувати, грабувати, підкорювати. Земля давала урожай, який безжально і цинічно відбирала російська влада, спричинивши не одну хвилю геноциду українського народу. Переконані, що під час інтерпретації варто розставляти правильні акценти, не відриваючись від історичних реалій ХХ ст. Втім, цей фрагмент тексту є дуже важливим, бо демонструє біль і страх, що передалися у спадок, спричинивши невроз оповідачки.

У романі виразно описана історія хвороби В'ячеслава Липинського. Хворий, але не приречений, діяльний до кінця свого життя. Він пожертвував собою заради ефемерної української ідеї, доєднався до боротьби, яка мала би бути чужою для нього. Натомість нараторка відчуває комплекс вцілілого, розуміючи, що вона існує саме тому, що в небезпечний момент її предки підкорилися, вибравши життя, а не боротьбу. Персонажка робить ревізію своїх спогадів. Згадуючи діда Бомчика, вона розуміє, що не усвідомлювала сказаного ним: «Горобці прилітали деколи під стрихов цвірінкати, але хто того співу дослухавсі, був нежилец» [3, с. 195]. Історію предка нараторка не може вписати до героїчного епосу свого народу. Однак, біль, страх і горе не зникають безслідно. Тому, на нашу думку, фатальна помилка полягає у замовчуванні та ігноруванні трагічного досвіду. Захисна функція психіки жертви блокує спогади про страждання: «Я чомусь завжди думала, що з усіх пам'ятаю діда Бомчика найкраще, але коли беруся до самих спогадів, то з'ясовую, що їх не так і багато, а те, що є, мало між собою пов'язане і нічого не говорить ані про самого Бомчика, ані про епоху, з якої він прийшов. Немовби всередині в мені, у тій частині мозку, яка відповідає за пам'ять, теж встановили антену тропосферного зв'язку, і вона глушить, глушить, глушить радіосигнал» [3, с. 196]. Проте, досліджуючи життєвий шлях В'ячеслава Липинського, нараторка паралельно розкриває глибину власного болю. Вона відчуває себе «вмістилищем травм своїх предків» [1], які нагадують про себе неочікуваними нападами фантомного болю в грудях. Таким чином, український політик стає провідником на шляху до самопізнання персонажки: вивчаючи його, вона осмислює себе. Погоджуємося з Г. Випасняк, що через образи-медіатори «головні персонажі пізнають себе у теперішньому, віднаходять перервану тяглість поколінь і розкривають родинні секрети, котрі опосередковано, але вплинули на їхній світогляд» [1].

Найбільше авторка роздумує про феномен колективного забуття, що становить небезпеку для нації. Адже не відрефлексовані уроки історії повторюються знову, а непокаране зло повертається сильнішим. Однак ми не розділяємо думку Тані Малярчук про те, що В'ячеслав Липинський «невдалий політик», як вона неодноразово підклеслює упродовж тексту. Плоди його праці проростають крізь роки і покоління. Його ідеї реалізуються у майбутньому. Зокрема концепцію політичних еліт пропагують сучасні історики, письменники, інтелектуали. Бо поняття честі, гідності, шляхетності, волелюбності є притаманними для нашої нації. Є ще багато напрацювань, які варто вивчати та досліджувати, аби не потрапляти у пастку власних ілюзій, не повторювати помилок минулого. Власне, цим романом Таня Малярчук відкриває постать В'ячеслава Липинського для широкого кола читачів. Вона спонукає до роздумів про суспільно-політичних діячів, які присвятили своє життя для української ідеї. Ба більше, авторка підводить до висновку, що історія українського народу творилася руками конкретних людей, і серед них – етнічний поляк Вацлав Липинський.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Випасняк Г. О. (2020). Реставратори травматичної пам'яті: типологія образу. *Львівський філологічний часопис*, (6), 27–31. Режим доступу <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/1692>
2. Герасимова А. «Забуття» чи знаходження себе через Липинського. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://starylev.com.ua/blogs/zabuttya-chy-znahodzhennya-sebe-cherez-lypynskogo>
3. Малярчук Т. *Забуття* : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 256 с.
4. Хом'як Т. В. Рецепція образу В'ячеслава Липинського в романі Т. Малярчук «Забуття». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/42842545/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%B9_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

Іван Мазепа – гетьман України (1687–1709 рр.), видатний державно-політичний і культурний діяч кінця XVII – поч. XVIII ст. Різномісна природна обдарованість поєдналася в ньому з високою освіченістю. Він міг порозумітися з багатьма співрозмовниками, оскільки володів вісьмома мовами. Історична ерудиція Івана Мазеви викликала захоплення у сучасників, з якими він спілкувався. Гетьман був знавцем літератури, власником найкращої в Україні бібліотеки з раритетними виданнями: «Мова його взагалі добірна й чепурна, правда, як розмовляє, бо більше любить мовчати і слухати інших... Він показував мені... добірну бібліотеку, де на кожному кроці видно було латинські книжки» (Балюз, 1704 р.) [4, с. 9].

Після доби Руїни новообраний гетьман Іван Мазепа розумів необхідність розвитку освіти та науки для утвердження національної держави, оскільки ці чинники є визначальними у формуванні національної свідомості особистості, консолідації суспільства, зміцненні держави, що постала завдяки національно-визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Культурно-духовне відродження Іван Мазепа розпочав із розвитку освіти. Адже навчальні заклади завжди мали можливість прищеплювати молоді любов до своєї держави, рідної мови, почуття патріотизму, готовність захищати рідну землю від ворогів.

Гетьман не шкодував коштів на будівництво і відкриття нових закладів освіти, вихованці яких ставали носіями національно-патріотичних традицій, ідей відродження і утвердження незалежної козацької держави.

Ще за часів Богдана Хмельницького була створена розгалужена мережа початкових шкіл, а тому був досить високий рівень грамотності українців. Мандрівник Павло Халебський писав, що тоді більшість козаків були письменними.

Продовжуючи освітню політику Богдана Хмельницького, зусиллями Івана Мазеви за короткий час була створена мережа різнорівневих навчальних закладів, починаючи початковою і закінчуючи вищою школами.

У добу І. Мазеви в Україні-Гетьманщині майже кожне село мало свою школу. При церквах навчання дітей здійснювали дяки, при монастирях – ченці.

Дослідниця Н. Полонська-Василенко зауважує, що у семи полках діяло 866 шкіл, кожна з яких у середньому відвідувало 1000 дітей. У містах існували братські школи [3].

Головним освітньо-науковим осередком Гетьманщини була Києво-Могилянська колегія, яка у 1701 р. офіційно стала академією завдяки зусиллям Івана Мазеви. В академії викладали відомі професори, а саме: С. Яворський, Й. Кроковський, Ф.Прокопович та ін. Її випускники були національною елітою, яка працювала у різних сферах духовного та суспільно-політичного життя України-Гетьманщини [2]. Освіту в академії здобули майбутні урядовці: наказний гетьман Павло Полуботок, гетьман Іван Скоропадський та ін., а також іноземці.

За безпосередньої опіки гетьмана Івана Мазеви в 1700 році з'явився і почав швидко зростати новий академічний центр – Чернігівський колегіум.

З розвитком вищої та середньої національної школи з'явилися бібліотеки. Найбільші знаходилися в Києві при монастирях і навчальних закладах. Приватні бібліотеки мали Л. Баранович, Й. Галятовський, Д. Туптало, Ф. Прокопович, С. Яворський, М. Ханенко, Я. Маркович, К. Розумовський. Іван Мазепа власноруч укомплектував одну з найкращих бібліотек не тільки в Гетьманщині, а й у всій Європі.

У вихованні національної свідомості еліти велика роль належала літературі. Особливий інтерес становила історична література, зокрема «Хроніка» Теодозія Сафоновича (1672), «Синопис» ймовірного авторства Інокентія Гізеля (1674), «Літописець» Леонтія Боболінського (1699), козацькі літописи, у яких були висвітлені проблеми тяглості української державності з часів Київської Русі, тема Хмельниччини тощо. Цінними джерелами історіографії є також щоденники та мемуари української еліти XVIII ст., зокрема щоденники Петра Апостола (1725) та генерального підскарб'я Якова Марковича (1735) [1, с. 108].

У поетичних творах цієї доби прославлялися імена Б. Хмельницького, С. Палія та ін., в епічних – порушувалася тема боротьби русинів-українців із ворогами-поневолювачами (битва під Берестечком, битва під Хотиним).

Тож ретельне вивчення наукових розвідок про різнобічну діяльність гетьмана Івана Мазепи свідчить, що одним із пріоритетних напрямків був розвиток освіти, особливо вищої школи, яка готувала управлінців, культурну й політичну еліту країни, утверджувачів духовного та державотворчого розвитку України-Гетьманщини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочерга, В. А. (2009). Гетьман Іван Мазепа – творець духовно-культурних засад української державності. *Вісник Черкаського університету*, (160–161), 105–110.
2. Оглоблин, О. (2001). Гетьман Іван Мазепа та його доба. Київ; Львів.
3. Полонська-Василенко, Н. (1992). *Історія України*. Т. 2. Київ: Либідь.
4. Січинський, В. І. (1951). Мазепа, людина і меценат. Філадельфія.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА ЯК ОСОБИСТІТЬ В КОНТЕКСТІ ДОБИ: ІНТЕГРАЦІЙНО-ТЕКСТУАЛЬНА БІОГРАФІСТИКА У ЗВО

Ольга Кобилянська – видатна творча особистість в історії української культури. Вона як письменниця-модерністка збагатила художню літературу цілком новими образами жінок-емансипанток. Її манера письма, сформована під впливом європейської, зокрема німецької літератури, збагатилася національним колоритом й творила своєрідний симбіоз неоромантики, імпресіонізму, екзотики. Не менш колоритною є сама особистість Ольги Кобилянської.

Мета цієї розвідки – представити індивідуальність Ольги Кобилянської у контексті доби в рамках авторського проєкту інтеграційно-текстуальної біографістики в ЗВО.

В основі авторського проєкту – першоджерельна інформація: спогади, листи, щоденники, автобіографія. Такий матеріал дає змогу повноцінно розкрити грані особистості. Форма подачі матеріалу інтеграційна – це мультимедійна презентація з гіперпосиланнями та візуалізацією, що дозволяє поєднувати змістовий та діяльнісний аспекти у літературознавчій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури та зарубіжної літератури під час вивчення дисциплін «Історія української літератури» здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та «Актуальні проблеми методики літератури» здобувачами другого (магістерського) рівня ВО. Наявний також алгоритм [3] для перегляду мультимедійної презентації, який має інтеграційну основу, передбачає використання стратегій критичного мислення та елементів особистісно зорієнтованої технології.

В електронній медіатеці «Письменник як особистість», сформованій авторкою дослідження на Googl-диску, наявна мультимедійна презентація «Ольга Кобилянська як особистість» [4]. Її зміст – це епістолярій, спогади про письменницю, щоденникові записи, автобіографія та фотопортрети Кобилянської в різні періоди життя, її батьків, братів, сестри, друзів і подруг, колег по перу, а також документи, які засвідчують важливі життєві події, фото різних видань книг.

Інформація викладена за відповідним планом, який відображає фактори формування індивідуальності (родовід, оточення, освіта, вдача, обдарування) та чинники, які визначають рівень сформованої особистості (сфера діяльності, характер, захоплення, світогляд). На лекції та практичних заняттях з «Історії української літератури» у ЗВО перегляд презентації відбувається за алгоритмом і супроводжується запитаннями. Передбачено також дистанційне опрацювання: для цього студентам надсилається лінки на презентацію та алгоритм її перегляду і запитання для орієнтиру.

Початок презентації – це слайд, на якому вміщено дати народження і смерті, адже важливим є не тільки фізичні межі людського життя, а й історичний аспект: епоха, яка беззаперечно наклала свій відбиток на життєву долю письменниці. Ольга Кобилянська народилася 27 листопада 1863 р. у містечку Гура-Гумора (сучасна назва Гура-Гуморулуй) на півдні Буковини, яка на той час мала статус герцогства, певну автономію і належала до коронних земель Австро-Угорської імперії. Офіційною мовою була німецька, інші мови, зокрема, українська (рутенська) побутовувала в родині селян і свідомих інтелігентів, а саме до таких належала родина Кобилянських.

На слайдах мультимедійної презентації під назвою «Родовід» вміщено уривки з автобіографії мисткині, які розкривають її аристократичне походження: «Як щось буде кому цікаво довідатися, хто я, чия й з якого роду, то скажу таке. Родина мого батька Юліана Кобилянського – з-за кордону, а останній член її, що проживав у

Галичині, був мій дід, а батько мій одніський його син. ... він походив з родини української та ще й гербової». Був високосвіченим, здобув фах юриста і «з суду забрали його, завдяки його чесності, здібності і невтомності в праці; до правительственної служби» [1, с. 225–226].

Письменниця підкреслює «...любов батька до рідного слова, до свого народу, своєї пісні, знання рідної мови, що все-таки панувало в хаті» [1, с. 231].

Мати була з інтелігентного роду Вернерів, німців: «Ах, та Марія, та Марія! Це й була справдішня Марія. Вийшовши молоденькою ледве 18-літньою за мого батька, стала моєю, ні – нашою матір'ю, бо нас було більше дітей у хаті – сама я була четверта з ряду. Полюбивши мого батька, а з тим і його рідну мову, переступила без вагань на його просьбу на його віру, причинившись так до основи чисто української хати. ... Без знання французької мови... й гри на фортеп'яні... перебрала наша мати тяжкий обов'язок – стати жінкою і матір'ю. Скільки то чуття, глибокого, святого чуття... Скільки безграничної доброти, біблійної лагідності, жіночої ніжності мала вона в собі. Чого не доконав батько в вихованні на дітях своєю повагою, строгістю й фанатичною консеквенцією – те довершила вона своїм супокійним розумом, лагідним наказом, погладженням, повним любові, рукою по голові – і все сповнялося» [1, с. 228]. Отже, звідси, з родини висновується психологічний, світоглядно-філософський та соціальний фактори, під впливом яких формувалася Кобилянська в родині.

Наступний чинник – освіта, яку здобула Ольга Кобилянська, переважно самостійно: «Я доповнила за той час своє дрібне знання на власну руку, хапаючи кожен книжку – наукову чи шкільну – від братів, що були старші за мене, і, вступаючи до вищих шкіл, лишали деякі з них вдома. Крім того я користувалася і виступами книг – головні німецьких, чи то з міської бібліотеки, чи з приватних ліпших домів... дід старости Кохановського» [1, с. 232].

Згадує Ольга Кобилянська і вчительок, зокрема, вчительку-українку Процюкевич, яка навчала її української граматики, та пані Міллер, «змадяризована словачка», котра «була не лише моєю вчителькою в школі, а й вчителькою і приятелькою поза нею», навчала німецької мови [1, с. 236]. «... я читала багато, зачувала про різні рухи в суспільстві, мій виднокруг поширювався, і я чим раз то внутрішньо, сказати б, глибшала й поважніла» [1, с. 233].

Сфера діяльності пані Ольги стосувалася письменницького ремесла: «...охота, порив до писання – були вроджені в мені. Самота, душевна самота, протилежне моїм почуванням оточення – викликували в мені жадобу кинути те, що мене зворушувало до дна, на папір» [1, с. 236–237] «Все, що зо зверхнього життя робило коли глибше вражіння на мене, переробляла моя душа, бо інакше я не можу цього сказати – і я вкладала це на папір. Усі нариси, всі дрібніші новелки, як «Valse melancolique», як «Битва», котру бачила я своїми очима (скрипіння у зрубі лісу поодинокі оставлених молодих смерік), споводували мене до творення тих праць. «Некультурну» знала я особисто, і ніяк не могла побороти охоти написати про ту чудову жінку, вірну, чисту дитину природи, що, мов сестра смерік, поміж котрими проживала, – жила, розвивалася [1, с. 238].

Наступний важливий чинник характеристики особистості – це вдача і характер – психологічний аспект, який допомагає зрозуміти вчинки, внутрішні спонуки до дій, вибір друзів і подруг, стосунки з оточенням. На слайдах мультимедійної презентації розміщено уривки зі спогадів, автобіографії, листів О. Кобилянської, які розкривають найважливіші риси її вдачі. Це складна натура, дуже тонкої душевної організації, інторвертка, заглиблена у свій внутрішній світ, спостережлива, стримана, мовчазна, працьовита, серйозна. Їй був притаманний духовний аристократизм, гармонія духовної краси і культури. Мала сильний

характер. Усе це вплинуло на її життєву і творчу долю: вона стала видатною письменницею, проте в особистому житті вона не була щаслива.

Світ захоплень письменниці надзвичайно багатий, як і її обдарування. Це засвідчують сучасники у своїх спогадах, про це довідуємося із щоденникових записів самої Ольги Кобилянської, з її епістолярію. Кобилянська мала малярські і музичні здібності: добре грала на фортепіано та на цитрі. Любила все естетичне в житті, в природі і творчості. «Найсильніше зі всього впливала на мене природа. Безчисленні проходи в гори, в їх найдикіші частини – пішки чи верхом, це не робило різниці – це було самотності, що вдовольняло мене. Це було щось, що... заповняло душу, викликувало в ній спів, відгомін і ущаслилювало... Я і ще дві-три особи, що переходили мовчки ліс, ставали, віддихали глибоко, обкидували себе обопільно вдоволеними поглядами, мов відкривали тайни... Дзюрчачі потоки, в долах, безоднях... що було краще понад це?» [1, с. 233].

Світогляд людини можна розкрити через філософський аспект. За допомогою першоджерел, автобіографічних творів з'ясовано, які переконання мала Кобилянська щодо різних сфер людського життя: соціальної, інтелектуальної, духовної. «Одна праця, одне перо, ба власне моє я зробило мене тим, чим я є – робітницею мого народу» [1, с. 239]. Уривки із щоденників Ольги Кобилянської засвідчують широту її інтересів, глибоке розуміння новітньої філософії про людину, її призначення, естетичні ідеали: «Співтворити з Богом світ, бо на те він дав людині частину свого творчого духа». «Свобідний чоловік з розумом – ось мій ідеал». «Я найщасливіша, коли пишу, коли потону душею в іншому світі». «До так званої “слави” була я в глибині душі холодна. Я любила мої мрії, гори, зірками засіяне небо і землю, і осінь» [2].

На основі перегляду мультимедійної презентації за допомогою алгоритмічних кроків репрезентовано Ольгу Кобилянську як особистість в усьому багатстві її натури, неординарного інтелекту, високої духовності. У процесі розгляду актуалізуємо знання студентів з різних дисциплін (зовнішньопредметна інтеграція): історії (період, коли випало жити письменниці), психології (характер, вдача, особистість), культурології (світ захоплень й обдарувань), філософії (світогляд). Окрім того, відбувається особистісно зорієнтована інтеграція на діяльнісному рівні через застосування ІКТ, стратегій критичного мислення, поєднання традиційних та інтерактивних методів вивчення інформації. Отже, інтеграційно-текстуальне вивчення життєпису митця у поєднанні з історією, психологією, культурологією, філософією, мистецтвознавством, літературознавством сприяє формуванню інтеграційно-літературознавчої компетентності здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобилянська О. Ю. Про себе саму. Твори: у 5 т. К.: ДВХЛ, 1962–1963. Т. 5. С. 225–243.
2. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / упоряд., вступ. ст. Ф. П. Погребенника. К.: Дніпро, 1982. 359 с.
3. Овдійчук Л. М. Алгоритм опрацювання мультимедійних презентацій «Письменник як особистість». URL: <http://surl.li/eagil>
4. Овдійчук Л. М. Ольга Кобилянська як особистість URL: <http://surl.li/mmoww>

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРІЙ ЯХИМОВИЧ – ВЕЛИКИЙ ВЧЕНИЙ ТА ПОДВИЖНИК ОСВІТИ

230 років тому, а саме, 16 лютого 1792 року в Підбірцях біля Львова в родині пароха села о. Івана Яхимовича та його дружини Марії з Гарасевичів народився славетний син Григорій Яхимович (1792-1863), який здобувши блискучу освіту у семінарії та богословському інституті св. Августина у Відні, отримав три докторати з богослов'я, філософії та вільних мистецтв. З 1819 р. очолював кафедру релігії Львівського університету та був професором теології та педагогіки цього університету, з 1825 р. керував кафедрою педагогіки, а з 1837 р. – декан теологічного факультету. Став ректором Львівської духовної семінарії у 1837–1848 рр., а в 1860–1861 рр. був на посаді ректора Львівського університету.

Від 1841 р. призначений єпископом-помічником митрополита Михайла Левицького, а з 1848–1860 рр. – Перемишльким єпископом. Був депутатом Рейхстагу Австрійської монархії, організатором і першим головою Головної Руської Ради (ГРР) у Львові, співорганізатором Галицько-Руської матиці і Народного Дому. За ініціативою ГРР за національну символіку галицьких українців було прийнято синьо-жовтий прапор та герб із зображенням золотого лева на синьому полі. 1848 р. за рішенням ГРР над Львівською ратушею був вперше вивішений синьо-жовтий прапор [1].

Друкованим органом Головної руської ради, на чолі якої став митрополит Яхимович, була “Зоря Галицька” – перша у Львові газета українською мовою, що почала виходити з 15 травня 1848 р. ГРР, виступаючи за проведення демократичних реформ, домагалася забезпечення вільного національного розвитку українського населення Східної Галичини. Здійснення своєї програми члени ради пов'язували з відданістю Австрійській конституційній монархії. У містах, містечках і селах Східної Галичини зорганізувалося близько 50 місцевих руських рад, до складу яких обиралися представники різних верств, головним чином селяни, міщани, світська інтелігенція (вчителі), представники нижчого духовенства, які розгорнули активну громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність. Почалося формування загонів самооборони – Національної гвардії. Руські ради стали організаторами боротьби українського населення за відокремлення Східної Галичини від Західної (польської) та перетворення її в окрему провінцію, тобто за її національно-територіальну автономію, запровадження навчання в закладах освіти рідною мовою тощо. Правлячі кола Австрії, ігноруючи вимоги українців, все ж погодилися на запровадження з 1848 р. навчання українською мовою в народних школах та викладання цієї мови як обов'язкового предмета в гімназіях. На початку 1849 р. відкрито кафедру української мови у Львівському університеті, її першим професором став Яків Головацький. Складовою частиною боротьби за демократичні перетворення стало пожвавлення культурно-освітнього руху в краї [2].

У жовтні 1848 року відбувся «Собор руських учених» (з'їзд діячів української культури і науки), до якого належав і Григорій Яхимович. Собор ухвалив прийняття етимологічного правопису Михайла Максимовича, встановлення одностайної граматики української мови, також «Собор» прийняв рішення і надалі домагатися введення української мови в школах і підтримав ідею поділу Галичини. Цього ж року цісарським декретом засновано у Львівському університеті кафедру української

мови та літератури, і призначено на неї о. Якова Головацького. Поляки, очевидно боячись поширення в Східні Галичині ідеї української національної єдності, висунули пропозицію прийняти замість української народної мови (вважавши її маловживаною та малозрозумілою) польську, як вживану серед інтелігенції. На захист української мови став митрополит Яхимович, який звернувся до цесаря з протестом проти оскаржень і з заявою, що не прийме митрополичий престіл, поки уряд не припинить «какографії». Натомість він поставив перед цесарем п'ять вимог, які на його думку могли б розв'язати мовну проблему в Галичині:

1. Відхилити проект введення нового правопису та сприяти розвитку української мови без обмежень та якихось виправлень.

2. Запровадити викладання українською мовою у тих школах, де більшість складають учні українського походження.

3. Запровадження обов'язкового викладання українською мовою в середніх школах, Гімназіях Східної Галичини.

4. Дозволити українцям розмовляти народною мовою в адміністраціях, судах, трибуналах та в громадських установах.

5. При конкурсі урядовців на посади, претенденти повинні були володіти українською мовою, також обов'язковою умовою було знання української писемності [2].

Однією з таких важливих інституцій у Львові в середині XIX ст. був Ставропігійський інститут. Однак він за сприяння польських політичних діячів був опанований москвофілами. Така ж доля у той час спіткала і Народний Дім у Львові та «Галицько-Руську Матицю»), які не допускали нових членів з українського національного табору. Очевидно, що польські політичні діячі радше бачили українство та русинство в рамках імперського російського проекту, ніж як проект самостійний. Сьогодні це сприймається як парадокс. Однак ортодоксальний світогляд тодішніх польських консерваторів аж ніяк не допускав думки про можливість розвитку самостійного українського національного і політичного проекту. До речі, сучасні польські націоналістичні кола, вслід за їхнім лідером Романом Дмовським (Roman Dmowski, 1864–1939), притримуються точно такої ж думки [3].

Тому навіть після того як Ставропігійський інститут у 1915–1922 рр був під українськи-орієнтованим керівництвом, 1922 року польська влада передала його консервативній групі москвофілів, що навіть тоді були лояльними до Польщі.

За єпископа Григорія Яхимовича Ставропігійський інститут був діяльний на педагогічно-освітній і науково-видавничій нивах, мав музей і архів. Педагогічно-освітня активність була незначна: Ставропігійський інститут відновив Братську школу існувала недовгий час – у 1788 р. і бурсу для учнів народних і середніх шкіл (ведена з русофільським спрямування, видавав підручники для народних і середніх шкіл (зокрема буквар 1807 р., українську граматику) і для «Studium Ruthenum» [3].

Коштом Ставропігійського інституту виходила у 1850–1854 рр. перша українська газета «Зоря Галицька».

Ставропігійським інститутом керувала рада зі сеньйором (головою) на чолі найвідоміший із них часів Григорія Яхимовича – І. Шараневич (1885–1901), серед інших: І. Бачинський (1801–1816), Й. Хоминський (1861–1866) та ін.

Такою ж організацією, за яку йшла боротьба українофілів з москвофілами була Галицько-Руська Матиця. Основною метою Галицько-Руської матиці була просвітницька та видавнича діяльність, а також розвиток шкільництва на

західноукраїнських землях. Зразком для його створення були Матиці інших слов'янських народів, насамперед чехів та словаків.

Першим головою Галицько-Руської матиці став партнер єпископа Григорія Яхимовича о. Михайло Куземський. А першою книжкою, виданою ним став – «Буквар руський для шкіл в Галіції» Адольфа Добрянського (1848 р.) [3].

За часів митрополита Яхимовича, з 1860-х років керівництво товариства, на жаль, опинилося в руках москвофілів, які заперечували існування українського народу, відкидали вживання української мови, а замість неї запроваджували «язичіє» – дивну мішанину церковнослов'янської мови з тогочасною російською та елементами української мов [3].

Григорій Яхимович зробив великий внесок у розвиток шкільної освіти, разом з Михайлом Куземським відкрили безліч народних шкіл. Він добивався запровадження викладання української мови у школах Галичини, не переставав вимагати від духовенства вживання української мови під час проповідей.

Упродовж усього життя владика Григорій Яхимович відстоював розвиток освіти. Сприяв процесу відкриття народних шкіл, поширенню освіченості. Був прихильником українізації системи освіти й релігійної сфери. Митрополит Яхимович був автором багатьох проповідей та богословських праць. Також цікавився астрономією та технікою, сконструював механізм для косіння трави.

Став Галицьким митрополитом і Главою УГКЦ у 1860–1863 рр. Був активним борцем з полонофільством і москвофільством. Помер 160 років тому, а саме, 29 квітня 1863 р. і перепохований на Личаківському кладовищі у Львові.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жукровський, Я., Огірко, О., Лепак, А. (2013). Згадка про Григорія Яхимовича. Львів: Фондація імені Григорія Яхимовича.
2. Огірко, О. (2020). Духовні подвижники України. Львів. Інтернет ресурс: <https://vseosvita.ua/library/metodicni-materiali-duhovni-podvizniki-ukraini-266370.html> (дата звернення: 15.10.2023).
3. Площанський, Ф. (2017). Митрополит Григорій Яхимович. Незалежний культурологічний часопис «І». Інтернет ресурс: https://www.ji.lviv.ua/n87texts/mytropolyt_yakhimovych.htm (дата звернення: 15.10.2023).

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОСТЯ ВОЄВІДКИ, ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Одним із визначних представників української медицини та національного громадсько-політичного руху першої половини ХХ ст. був лікар Кость Воєвідка. Впродовж свого життя він залишався активним учасником суспільно-політичних процесів, що мали суттєвий вплив, як на історію Прикарпаття, так і України загалом. У статті розглянуто його діяльність, як приклад для наслідування українською молоддю.

Воєвідка Константин Левович народився 1891 р. в м. Прага, син лікаря Лева Воєвідки, який практикував у Кіцмані на Буковині і був одним із членів-засновників Українського Лікарського Товариства [10]. 1901–1909 рр. навчався в 2-й державній гімназії в Чернівцях та в гімназії в Перемишлі, а з 1909 р. – на медичному факультеті Празького університету [15].

У період Першої світової війни К. Воєвідка перебував у різних районах бойових дій як військовий медик. Варто відзначити те, що він іще не завершивши навчання, добровільно вирушає на фронт. У грудні 1914 р. Кость Воєвідка став в ряди легіону Українських Січових Стрільців, у 1915 р., отримавши короткотривалу відпустку, закінчує медичні студії й одразу повертається до війська, де дістає призначення кошового лікаря у с. Розвадові, а згодом у с. Верполянці [1, с. 11; 2, с. 16].

В липні 1917 р. під час бою під Конюхами К. Воєвідка потрапив у російський полон. Під час полону перебував у російському концентраційному таборі в Дарниці поблизу м. Київ. Зумів особисто повідомити члена Українського військового генерального комітету В. Кедровського про нелюдські умови утримання в Дарницькому таборі та спонукав цим Галицько-Буковинський комітет організувати втечу з табору багатьох українців [15].

Особливо показовим є опис лікаря, поданий В. Кедровським у своїх спогадах: «Він був одягнений в дуже потертий однострій і з зовні робив жалісне враження, яке завжди було від вигляду тих полонених, що скоштували не один день життя у страшних умовах російського полону. Все ж таки обличчя, рухи, уміння тримати себе, вказували в ньому цілком інтелігентну людину. Перші ж слова, сказані ним на прекрасному покутському діалекті, підтвердили правдивість першого мого враження» [5, с.195]. На нашу думку, це демонструє, що Кость Воєвідка був людиною, яка тримала себе гідно навіть у дуже складних обставинах.

Перебуваючи на території Наддніпрянщини медик розгорнув активну організаторську діяльність. На Стрілецькому вічі 6 (19) січня 1918 р. К. Воєвідка став одним із членів Стрілецької ради, яка виробила план реорганізації військової формації Січових Стрільців [4, с. 21–22]. Разом з І. Рихлом він організував санітарну службу Куреня, зокрема, роботу похідного та постійного шпиталів. Був лікарем київського військового формування Січових стрільців; а у 1918 р. став начальником санітарної частини 1-го куреня 1-го полку Січових стрільців. Останнє його військове звання К. Воєвідки в Дієвій Армії УНР – лікар-підполковник.

Наприкінці 1918 р. він став членом Української військово-санітарної комісії в Берліні, на початку 1919 р. перейменованої на Місію для справ полонених українців у Німеччині. Директорія УНР призначила К. Воєвідку її головою. Завданням місії була опіка над українцями – військовополоненими колишньої російської армії та організація їхнього повернення на Батьківщину, а також ведення серед них культурно-просвітницької праці [15].

Український медик намагався організувати закупівлю ліків та медичного

інвентаря для Галичини. Нагальне вирішення цього питання було зумовлене тим, що Перша світова війна, розпад Австро-Угорської імперії, польсько-українська збройна боротьба зруйнували традиційні шляхи постачання ліків і дезінфекційних засобів до Галичини, тому постійно відчувався їхній брак. Крім того, в умовах тотальної блокади Галичини ворожими країнами, не вистачало карантинних бараків та кваліфікованого медичного персоналу [11; 12]. У таких умовах, у м. Берлін Кость Воевідка та його помічник сотник Федір Луговенко закупували для українських збройних сил медичне устаткування, медикаменти, білизну, постелі. Ліки купували на фармацевтичних фабриках Німеччини чи Швейцарії. Кошти на закупівлю ліків були використані з рахунків, які відкрив в берлінських банках уряд гетьмана П. Скоропадського, а пізніше – уряд УНР [14].

У 1921–1923 рр. К. Воевідка отримує в Берлінській клініці спеціалізацію з гінекології й акушерства, а 1923 р. стає асистентом професора Вагнера у гінекологічній клініці Німецького університету в Празі. Лікар також публікував свої фахові наукові праці та брав активну участь в житті української діаспори [1, с. 11; 9, с. 221]. У серпні 1921 р. представляв українських лікарів на міжнародній медичній конференції у Відні. Воевідка став одним із засновників першої науково-професійної української організації в Чехії – Спілки українських лікарів (1922) та першого фахового медичного українського часопису «Український медичний вістник» (1923) [15].

1925 р. Кость Воевідка повертається у Галичину. У квітні 1925 р. розпочав лікарську практику як хірург і гінеколог у м. Станиславів [3, с. 612; 15]. Досить швидко він став справжнім авторитетом у своїй спеціальності та отримав повагу, як серед українців Станиславова так і між представників громадськості інших народів, що мешкали в місті у першій половині ХХ ст. [10]. Т. Ольшанський відзначав, що Воевідка був дуже заможним та разом з дружиною-угоркою єврейського походження Ілоною жив у квартирі «із сучасними меблями» на вулиці Липовій, згодом перейменованій на Перацького [13, с. 60].

Крім медичної діяльності, Кость Воевідка також брав участь у роботі цілого ряду українських громадських і політичних організацій Станиславова. Зокрема, в газета «Діло» у випуску за 2 червня 1927 р. лікаря вказано як одного із жертводавців «На спеціальний фонд Українського Національно-Демократичного Об'єднання, призначений на переведення громадських виборів» [8]. Будучи членом Українського Лікарського Товариства з 1927 р., він виступав з науковими доповідями, а також публікував наукові статті в українських медичних журналах [15].

Медик був багатолітнім головою Товариства охорони військових могил [10]. 1932 р. Воевідка став засновником українського ловецького товариства «Ватра» у Станиславові [7]. 1934 р. – він очолив і згодом відновив активну діяльність Станиславівської філії УЛТ [15]. Медик також переймався і проблемою виховання свідомої української молоді. У 30-х рр. ХХ ст. Кость Воевідка брав участь у роботі товариства «Рідна Школа». Він був Головою повітової управи цієї структури [6].

З 1939 р. К. Воевідка працював завідувачем гінекологічного відділу окружної лікарні в Станиславові [10]. Під час окупації міста нацистами, у вересні 1941 р., був призначений директором цієї лікарні [15]. Ця медична установа під проводом Костя Воевідки мала власне допоміжне господарство для харчування працівників та хворих. Така ефективна діяльність лікаря, на нашу думку, засвідчує його високі організаторські здібності та гуманістичні переконання.

Між 15 і 20 березня 1944 р. К. Воевідку розстріляли у Станіславі гестапівці разом з дружиною та єдиним сином. В. Яшан у книзі «Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславщини в Другій світовій війні, 1941–1944» зазначав: «В останній хвилині гестапівці ув'язнили їх, щоб забрати їхнє майно. Дружину

розстріляли як жидівку і сина як півжида, а Воевідці причепили як злочин поміч жидам. Родину розстріляли, а майно їх пограбували» [17, с. 218, 138, 197].

Таким чином, впродовж свого життя Кость Воевідка демонстрував високі професійні якості як лікаря і визначні організаторські здібності, беручи участь у роботі різного роду структур. Крім того, український медик не зважаючи на знані статки, залишався високоморальною та національно свідомою людиною. Саме тому життя та діяльність К. Воевідки може слугувати прикладом для виховання молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арсенич П., Білянський П., Генік С. (1995). Українські лікарі Прикарпаття. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік».
2. Арсенич П., Вардзарук Л. (1991). Українські лікарі Прикарпаття. Івано-Франківськ: Галичина.
3. Діда Р., Устинський В. (2022). Життєпис Станиславова. Книга перша. Івано-Франківськ. Лілея-НВ.
4. Довбня В. (2002). Січові Стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917-1920 років: організація та правові засади діяльності. Київ. https://chtyvo.org.ua/authors/Dovbnia_Volodymyr/Sichovi_Striltsi_kyivskoho_formuvannia_u_vyzvolnykh_zmahanniakh_1917-1920_rokiv_orhanizatsiia_ta_pravovi_zasady_diialnosti/
5. Кедровський В. (1967). 1917 рік. Спогади члена Українського Генерального Комітету і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради. Вінніпег. <https://diasporiana.org.ua/memuari/3715-kedrovskiy-v-1917-rik/>
6. Кравців Б. (1975). «Рідна школа», її школи і кружки, Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15220-almanah-stanislavivskoyi-zemli-zbirnik-materiyaliv-do-istoriyi-stanislavova-i-stanislavivshhini-t-1/>
7. Левицький О., Остап'як І. (1975). Ловецьке товариство «Ватра», Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15220-almanah-stanislavivskoyi-zemli-zbirnik-materiyaliv-do-istoriyi-stanislavova-i-stanislavivshhini-t-1/>
8. На самооборони. (1927). Діло. 28 червня. Ч. 141 (11.109). С. 4.
9. Наріжний С. (1942) Українська еміграція. Прага <https://diasporiana.org.ua/istoriya/2648-narizhniy-s-ukrayinska-emigratsiya-kulturna-pratsya-ukrayinskoji-emigratsiyi-mizh-dvoma-svitovimi-viynami-ch-1/>
10. Олесницький Б. (1975). Наші лікарі. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщина. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. С. 603–613.
11. Олійник О. (2017). Діяльність Українського Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР. Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь. 21 квітня 2017 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ. С. 57–60.
12. Олійник О. В. (2019). Санітарно-епідемічна і гуманітарна діяльність Червоного Хреста у Східній Галичині в період ЗУНР у контексті благодійної активності місцевого населення. Міжнародна наукова конференція «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР» м. Івано-Франківськ, 31 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ. С. 74–82.

13. Ольшанський Т. (2016). Колись у Станиславова. Пер. з польс. Н. Ткачек. Івано-Франківськ. Дискурс.
14. Рутар В. Є. (2011). Діяльність керівництва ЗУНР по організації закордонних поставок військового майна для Галицької Армії. Гуманітарний журнал. № 3–4. С. 216–225. <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2011/3-4/Rutar.pdf>
15. Старик В. (2018). Воєвідка Кость Левович. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія. Т. 1: А–Ж. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів. С. 281–282.
16. Щуровський В., (1975) Лікарі і медики у визвольній війні.. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. Львів, 1935. Чикаго. С 106–124. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/13228-25-littyu-ukrayinskogo-likarskogo-tovaristva-i-medichnoyi-ggromadi-lviv-1935/>
17. Яшан В. (1989). Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941–1944. Published by the New Pathway Publishers Limited. Торонто.

ПОСТАТЬ МАРІЇ МАЗЕПИНОЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Важливим елементом культури є люди, які її створюють або створювали. Марія Мазепина займає визначне місце в історії України. Однак тривалий час ім'я цієї видатної діячки залишалось в забутті. Тому вважливо відновлювати та популяризувати діяльність та внесок таких діячок в суспільне знання.

Марія Мазепина була меценаткою, розвивала українську культуру, мала добрі взаємини зі своїми дітьми та впливала на рішення свого сина – Івана Мазепи. Однак діяльність та її життя залишаються малодослідженими. Серед науковців у чийх працях є біографічні нариси про Марію Мазепину, можна виділити: Наталію Полонську-Василенко, Сергія Сегеду. У цілому проблема не знайшла всебічного дослідження.

Мета цієї роботи полягає у висвітленні діяльності Марії Мазепиної та визначенні її внеску в історію України.

Марія Мазепина походила зі давнього православного шляхетського роду Мокієвських [5, с. 52]. Жінка мала добру освіту про, що свідчать її автографи в судових актах Володимирського суду. Пані Марія добре володіла письмом з української та польської мови [2, с. 94].

Деякі джерела свідчать, що у віці 14 років її видали заміж за Степана-Адама Мазепу-Калєдинського. Наприкінці XVI ст. рід Мазепи-Калєдинських перебрався до Білоцерківщини [2, с. 95]. Королем Сигізмундом Августом було надано привілеї на землі, а згодом на березі річки Кам'яниці був заснований хутір Мазепинці, а незабаром село в якому була церква Святого Миколая [3, с. 213; 5, с. 53]. У подружжя було двоє дітей – син Іван та донька Олександра [2, с. 95]. Сім'я Мазеп була освіченою і подбала про освіту свого сина. Ймовірно, Іван Мазепа навчався у Києво-Могилянській академії [3, с. 213]. До того як прийняти чернечий постриг жінка мала ім'я Марина.

Після того як з життя пішов чоловік, Марина доглядала за маєтком та господарством. Не дивлячись на труднощі джерела свідчать, що жінка залишалась енергійною та активною розпочавши свою релігійну та громадську діяльність [3, с. 214]. У 1666 р. вона вступила до Луцького Хрестовоздвиженського православного братства прийняла чернечий постриг в Київському Вознесенському монастирі та взяла собі ім'я Марія. Незабаром жінка прийняла схиму під іменем Магдалина [5, с. 53]. Як ігуменю Києво-Печерського монастиря про жінку згадується 29 січня 1683 р.

Після обрання Івана Мазепи гетьманом діяльність Марії Мазепиної активізувалась. У матері та сина була теплі взаємини. Гетьман підтримував матір. Зокрема, за його допомогою володіння монастиря почали зростати [1, с. 66].

Мандрівники які приїжджали до Києва були здивовані освітою та розумом монахинь. Мандрівник Гійом Левассер де Боплан писав, що у «Воздвиженському монастирі жила велика кількість чернець, які займались гаптуванням гарних орнаментів на хустинах та шитвом. Свої роботи вони продавали тим хто приходив до монастиря» [5, с. 53]. У свою чергу мандрівник Павло Алеппський, прибувши до монастиря, мав приємне здивування від архітектури монастиря та освіченості черниць, які вміли гарно читати та співати молитви [4, с. 146].

Завдяки своїй активній діяльності та відданості своїй справі ім'я Марії Мазепиної було відомим в громадських колах як ревнительки православної церкви. Їй вдалось отримати дозвіл від патріарха на отримання нових володінь для Вознесенського монастиря. Кошти які вона отримувала ішли на благодійну діяльність. У київському монастирі, набуло популярності вишивання шовком сріблом та золотом. Одним з центрів розвитку золотого шиття став і Вознесенський монастир.

Марії Мазепиній вдалось перевести на садибу Успенського собору Преображенський собор. З того часу монастир почав іменуватись Успенським.

Ігумені не подобалось розташування монастиря біля гамірного ринку та поблизу шинку [5, с. 55].

У 1692 р. Марія запропонувала, порадившись з сином та митрополитом В. Ясинським, облаштувати навколо новозбудованої Успенської церкви обитель [1, с. 60]. Завдяки старанням Марії Мазепиної та гетьмана був побудований потужний комплекс при монастирі. До якого входили соборна церква, келії, трапезна та інше [3, с. 216]. У 1701/1705 р. за сприяння Івана Мазепи було збудовано у Печерському жіночому монастирі велику кам'яну Вознесенську церкву. Марія Мазепина дбала про приріст коштів для розбудови [1, с. 60]. Києво-Печерській лаврі ігуменя пожертвувала покривець на Св. Дари, який був зроблений з червоного оксамиту [2, с. 96].

Глухів перебував на злеті свого розквіту завдяки старанням ігумені та гетьмана. Марія Мазепина передала черницям Успенського монастиря мистецтво гаптування Вознесенського монастиря. Черниці вишивали золотом та сріблом оздоблюючи церковні прикраси. Монастирі процвітали. Деякі з виробів черниць збереглись до цього часу їх можна віднайти в музеях Чернігівщини [5, с. 55].

Коли Марія захворіла, її син гетьман Іван Мазепа залишався з нею. Він затримався у Києві майже на місяць. У листопаді 1707 р. Мазепа писав, що його мати сильно хворіє та є на смертному одрі. Вже у березні 1708 р. гетьман зазначив, що його мати померла. Історики вважають, що жінка була похована біля головної Вознесенської церкви [2, с. 96].

У 1710 р. Петро I наказав знищити Вознесенський монастир та побудувати на тому місці «гарматний дім». Монастир яким керувала ігуменя, був одним із найстаріших на той час [5, с.56]. Черниць які були у Вознесенському монастирі переселили до Флорівського жіночого монастиря, що на Подолі [3, с. 219]. До монастиря потрапило й офіровано ігуменею церковне начиння та чудотворна ікона Рудненської Божої Матері, що є національною реліквією України [5, с. 56]. Довгий час про діяльність та внесок ігумені не згадувалось. З тривалого забуття ім'я Марії Мазепиної повернулось вже коли Україна стала незалежною [3, с. 219].

Отже, ігуменя зробила значний внесок у розвиток української культури. Своїми зусиллями та за підтримки сина Марія Мазепина допомагала розвитку монастирів. Не жалкуючи своїх коштів та сил вона розбудовувала церкву на території монастиря та дбала про її добробут. Марія Мазепина є визначною постаттю в історії України, адже наприкінці XVII – на початку XVIII ст. вона змогла реалізуватись в громадському та релігійному житті, передавати іншим свої знання та вміння. І при цьому вона залишалася дбайливою матір'ю до думки якої прислухалися діти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Pavlenko, S. & Rodovid, I. (2007). Mazepy [Mazepa]. *Siverianskyi litopys*, 5, 57–70. [in Ukrainian].
2. Polonska-Vasydenko, N. (1969). Zhinky doby Hetmanshchyny [Women of the time of Hetmanship]. *Vydatni zhinky Ukrainy*. Miunkhen. PP. 91–104. [in Ukrainian].
3. Sehed, S. (2020). *Vydatni zhinky ukrainskoi istorii: biohraf. narysy na tli ist. podii*. [Prominent women of Ukrainian history: biographical essays against the background of historical events]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Khalebskyi, P. (2009). *Ukraina – zemlia kozakiv: Podorozhnii shchodennyk* [Ukraine – the land of the Cossacks: Travel diary]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Khyzhniak, Z. (2004). *Maty hetmana Mariia Mahdalena Mazepa*. [Mother of Hetman Maria Magdalena Mazep]. *Ukrainky v istorii*. Kyiv. [in Ukrainian]. PP. 52–57.

**КАТЕРИНА ЗАРИЦЬКА – ТА, ЩО «ЖИЛА,
А НЕ ВІДБУВАЛА ТЕРМІН ПОКАРАННЯ»**

*Як багато може людина, і як вміє вона все
крузом себе наповнити високим, гарним змістом*

Катерина Зарицька

Уже серед своїх сучасників Катерина Зарицька (03.11.1914 р. – 29.08.1986 р.) вважалася легендою, еталоном моральних чеснот. Про неї як дуже сильну й добру душею, позитивну, відповідальну людину відгукувалися Надія Світлична [6, с. 96], Ірина Савицька-Козак [5, с. 94], Дарія Гусяк [1, с. 21; 6, с. 100], Галина Дидик [3, с. 94] та багато інших.

Катерина Зарицька з юних літ стала до боротьби за волю українського народу й завжди була вірна національним інтересам. Будучи молодою студенткою Львівської політехніки, дівчина вперше була засуджена окупаційною польською владою [4, с. 70]. А попереду її чекав термін у чверть століття від нових загарбників, «червоних визволителів».

Відбуваючи польське покарання, під час одного з богослужінь Катерина зустріла товарища дитинства Михайла Сороку, між ними зародилося кохання. Вони підтримували спілкування у в'язниці, а після виходу на свободу, у листопаді 1939 р. взяли шлюб [3, с. 50]. Але замість спокійного подружнього життя на молодят чекали нові труднощі. У березні 1940 р. група НКВД прийшла до їхнього помешкання, щоб заарештувати Зарицьку. Коли енкаведист грубо штовхнув вагітну жінку, Сорока заступився і його теж арештували [3, с. 53]. Чоловікові присудили 8 років виправно-трудова таборів, етапували на Далекий Схід, а дружину посадили до «Бригідок». У цій львівській тюрмі у вересні 1940 р. вона народила сина Богдана та згодом віддала його на опіку бабусі й дідуся [4, с. 71]. Пізніше у зв'язку з наступом німецьких військ і відступом «перших советів», Зарицькій вдалося втекти із в'язниці. Подружжя через советський режим прожили разом усього лиш 4 місяці, більше вони ні разу не зустрілися.

Беручи активну участь у національно-визвольному русі, К. Зарицька як представниця ОУН протягом 1940-х рр. писала статті з викриттям і критикою большевизму [3, с. 84], організувала та керувала Українським Червоним Хрестом [5, с. 86], була зв'язковою Романа Шухевича [2]. У вересні 1947 р. каральні органи СРСР схопили жінку. При затриманні вона відстрілювалася й смертельно поранила працівника МГБ [3, с. 90]. Знала, що за нею слідкували, арешт не був випадковістю й уважала це кінцем [4, с. 74]. У Ходорівському райвідділі Катерина відчайдушно спробувала отруїтися ампулою ціаністого калію, котру кілька років носила зашитою в комір блузки. Але вчасно надана медична допомога врятувала жінку. Про цю спробу не датися ворогам живою Зарицька згадувала: «Коли розплющила очі і відчула кров у роті, бо порізалася склом від ампули, з жахом усвідомила, що жива» [3, с. 91].

До винесення остаточного вироку вона утримувалася в камері-одиначці [3, с. 94]; слідство, впізнання тіл убитих друзів, обмеження в рухові та спілкуванні були для неї великим випробуванням. У лютому 1952 р. Катерину, якій присуджено 25 років в'язниці, відсилають до Верхньо-Уральська, а через півтора року переводять у Володимирську централь [4, с. 75]. У тюрмі жінка швидко посивіла, проте постійно підтримувала інших і ввійшла у пам'ять в'язнів як образ незламності [3, с. 95-96, 96-97]. Як українка вона представляла свою Батьківщину, за межами рідної землі прагнула створити позитивне враження про Україну [6, с. 96].

У неволі К. Зарицьку живило, єднало з родиною й домом листування. Чи не кожен рядок її листів сповнений щирою любов'ю до життя! Жінка не лише сама не впадала у відчай в ув'язненні, вона також втішала батьків оптимізмом, старалася бути для них цікавою і корисною. Щоб не марнувати роки, не збайдужіти, вона регулярно читала, пізнавала нове, зокрема навчилася кравецькій справі [3, с. 160].

Усе, чого торкалася її рука, вона прагнула облагородити, створити затишок

навіть в умовах неволі. Наприклад, садила квіти, прикрашала камеру репродукціями картин, витинаних із журналів, і різними побутовими речами [3, с. 102; 4, с. 76–77]. В усіх обставинах знаходила щось добре, раділа дрібницям, жила, а не вичікувала в ув'язненні, її життєвим кредо було «треба вміти жити» [3, с. 97].

Пишучи до рідних, Катерина повсякчас цікавилася їхнім життям, піклувалася про них, відправляла їм вишиті маленькі подарунки, хотіла якнайповніше бути частиною їхнього повсякдення [3, с. 126, 141]. Зі свого боку її батьки Володимира і Мирон завжди допомагали доньці; також вони виховували онука Богдана. Як могла, через листи Катерина постійно докладалася до виховання сина: підтримувала, заохочувала його турбуватися про близьких, самовдосконалюватися, закликала вибрати улюблену справу та працювати в цьому напрямку [3, с. 109, 116]. Жінка приділяла велику увагу інтересам сина, поділяла його захоплення образотворчим мистецтвом, старалася бути для Богдана гарним співрозмовником [3, с. 138, 151].

У квітні 1969 р. К. Зарицьку перевели до табору в Мордовії [4, с. 76]. В іншому селі неподалік розташовувався табір, де відбував вирок М. Сорока. Попри близьке сусідство подружжю не дозволялося бачитися. Великим ударом для жінки стала смерть коханого чоловіка в червні 1971 р. і неможливість навіть попрощатися з ним мертвим [3, с. 102, 104]. Можемо тільки здогадуватися, яка буря, відчуття кричущої несправедливості переповнювали її серце, але й це не зломило стержня, життєлюбства Катерини.

Нарешті вересень 1972 р. став для неї часом виходу із ув'язнення [1, с. 22]. Хоч подальші роки не можна назвати повноцінною свободою. Їй заборонялося мешкати в західних областях України – нові перешкоди між нею та матір'ю, сином, невісткою, онуками. І вкотре жінка не опускала руки, займалася поточними справами, мала плани на майбутнє. Катерина допомагала всім, пам'ятала про ув'язнених товаришів, писала до них, відсилала пакунки з речами, продуктами [3, с. 165].

Складно повірити, що ця жінка, яка при арешті жалкувала, що жива, протягом стількох років ув'язнення буде з такою пристрасстю ставитися до життя, цінувати його. Певне, тоді вона боялася зламатися, думаючи, що краще смерть, ніж бути підкореною большевиками. Проте своїм життєлюбством, силою волі вона показала вищість над ворогом. Не дозволивши здолати себе терміном на чверть століття, не давши стерти в собі людську гідність, залишившись собою попри все і повсякчас допомагаючи ближнім, Зарицька перемогла тоталітарний режим.

Чи було важко в ув'язненні? Звісно, хоч просила матір уявити, що вона виїхала куди-небудь далеко і там улаштувала собі життя [3, с. 108], усе ж дійсність була іншою. Та незважаючи на советську неволю, К. Зарицька вміла бачити прекрасне в дрібницях усюди й сама створювала прекрасне довкола себе. Щодня власними руками і власними думками справді творила високий, гарний зміст.

Не зламали її ні камера-одиночка, ні довга невіленьницька розлука з рідними, ні смерть чоловіка без можливості принаймні останній раз побачити його, ні різноманітні випробування. Історія Катерини Зарицької є зразком того, на що здатна людина, скільки залежить від її мислення та дій. Ця обдарована жінка, сповнена честі, любові до життя й оточуючих викликає пошану і є прикладом для поколінь українців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарук Л. Михайло Сорока. Дрогобич: Відродження, 2001. 294 с.
2. Мельник І. Сторіччя Катерини Зарицької // Zbruc [Електронний ресурс]: <https://zbruc.eu/node/28720>.
3. Онишко Л. Катерина Зарицька: Молитва до сина. Львів: Світ, 2002. 176 с.
4. Романів О. Від покровом Богородиці: жіночі історії з таборів ГУЛАГу. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 108 с.
5. Савицька-Козак І. Спогад про Катерину Зарицьку в рамках діяльності підпільного Українського Червоного Хреста. *Сучасність*. 1987. Ч. 5. С. 86–94.
6. Світлична Н. Зі спогадів про Катерину Зарицьку. *Сучасність*. 1987. Ч. 5. С. 95–100.

МЕДІАТЕКСТИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО У ДОСЛІДЖЕННІ ЖИТТЯ ЗАГИБЛИХ/ПРОПАВШИХ БЕЗВІСТИ ГЕРОІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключова ознака ХХІ століття – активізація процесу формування інформаційного суспільства. За даними дослідження GlobalLogic станом на початок 2021 року в Україні було 30 млн. інтернет-користувачів. Із них 26 млн. – аудиторія соціальних мереж [1]. Відповідно до результатів дослідження, яке проводилось на замовлення Громадянської мережі ОПОРА з 11 травня до 12 червня 2023 року, соціальні мережі є ключовим джерелом інформації для українців (77,9%). При цьому до трійки лідерів ресурсів, якими користуються українці, входять Telegram (71,3%) та Facebook (55%) [2]. Отже, саме соціальні мережі на сьогодні зберігають дані щодо зареєстрованих користувачів і стають для дослідників неоціненним історичним джерелом.

Оксана Юркова у своєму дослідженні доходить висновку, що дописи у соціальних джерелах сьогодні вже є самостійним історичним джерелом [3, с. 31–32]. Саме на прикладі трьох особистих сторінок героїв-захисників в соціальній мережі Facebook розглянемо можливості здійснення дослідження їхнього шляху на війні.

Сьогоднішній світ стрімко змінюється. Правила, встановлені за результатами Другої світової війни, більше не діють. Насуваються значні геополітичні зміни, і це буде не відбуватися не в мирний спосіб. Для українців початок цих процесів пов'язаний із вторгненням військ РФ на Донбас, анексією Криму. Більшість активних учасників Революції гідності (не лише ті, хто був на майдані в Києві, а ті, хто стояв на майданах в інших містах) стали до лав збройних сил України. Серед них були і два наших загиблих героя – Вячеслав Зайцев та Ігор Паршаков.

Вячеслав Зайцев (загинув 05.10.2022) – краєзнавець, завідувач інформаційно-видавничого відділу Національного заповідника «Хортиця», **колишній депутат Запорізької міської ради, ветеран АТО, учасник оборони Донецького аеропорту, загинув у ході боїв на Донбасі [4]. Ігор Паршаков (загинув 07.10.2023) – власник книжного інтернет-магазину «Фантазія», активний учасник Революції Гідності в Запоріжжі, ветеран АТО, загинув біля м. Оріхів Запорізької області [5].** Звернемо також увагу на сторінку в соціальній мережі Сергія Гузенкова – кандидата історичних наук, доцента, бізнес-тренера, сторітеллера (пропав без весті в бою на початку червня 2022 року) [6]. Всі ці випускники історичного факультету Запорізького національного університету різних років з першого дня війни стали добровольцями.

Воїни, яких сьогодні ми вважаємо національними героями та чиє життя стає об'єктом історичного дослідження, ще вчора були не просто якимись цивільними особами, а були нашими рідними, близькими людьми, сусідами, колегами, знайомими. Зараз ми зобов'язані зберегти для нащадків історію їхнього життя та подвига.

Яку інформацію може отримати дослідник, вивчаючи життя загиблих героїв та воїнів, які пропали без весті, з їхніх особистих сторінок соціальних мереж? По-перше, місце народження, навчання, роботи, сфера діяльності, дата народження, родинні стосунки, коло друзів, по-друге, фото та відеоматеріали, по-третє, дописи, власні міркування, розповіді, по-четверте, матеріали, які привернули їхню увагу, були перепошені та прокоментовані, по-п'яте, коментарі (або, навіть, письмові дискусії в формі коментарів під певними матеріалами) тощо. Отже, дослідження особистих сторінок соцмереж надають можливості досліднику не тільки зібрати фактологічний матеріал, а й простежити еволюцію світогляду їх авторів.

Варто звернути увагу, що кожна сторінка унікальна. Як унікальним є стиль її ведення. Так, сторінка Гузенкова Сергія фактично є його щоденником. Він описав майже кожен день свого життя на війні: як став добровольцем, як потрапив з територіальної оборони до лав збройних сил України, як проходив навчання на гранатометника та складав присягу на вірність народу України. Найціннішим, на наш погляд, є опис думок та емоційного стану, досвіду переживання війни. Для ілюстрації варто звернути увагу на дві наступні цитати: «Як робити пропозицію після 40... А я не можу ні припертися, ні стати на коліно. Я на війні... У нас важкі

характери. «Якщо я виживу, ти вийдеш за мене?» – написав я...» (останній допис на сторінці, 22 травня 2023 р.); «Я хочу жити. Кожною клітиною свого старіючого організму. Я хочу насолоджуватися кожним моментом того гробаного життя, що мені залишилось. Такий висновок я зробив після найбільш насиченого дня у житті. Він, як завжди, почався із обстрілів...». Сергій професійний сторітеллер: його дописи – короткі мініісторії, які мають свій сюжет, передісторію, розвиток історії, висновок, а головним героєм є він сам. Цей щоденник воїна вартий публікації як окремого літературного (в той же час документального) твору. З часом ці дописи увійдуть до освітніх кейсів для наших нащадків.

Зовсім інший вигляд мають сторінки Слави Зайцева та Ігоря Паршакова: думки щодо прочитаних статей та дописів (з посиланням на них), майже щоденна інформація Генерального штабу ЗСУ щодо втрат ворога, опис буднів війни, подяки волонтерам, опис думок щодо історичних паралелей тощо. Спільним для всіх сторінок є оптимізм, віра в перемогу України, ставлення до ситуацій на війні з гумором.

Сьогодні ми вже пригадуємо 24 лютого 2022 року. Які були наші емоції, думки, сказані слова. Що спонукало наших чоловіків йти до військомату добровольцями. Це показує, чи було українське суспільство паралізовано поразницькими настроями. Це дає нам відповідь на питання чому росіяни «не взяли Київ за три дні»: «Сегодня цитата звучит так: «Вот в Москве, где-нибудь на самой высокой уцелевшей стене я с огромной любовью напишу: «Развалинами Кремля удовлетворен! И можно хоть домой сады опрыскивать» (допис Сергія Гузенкова з ілюстрацією до художнього фільму «У бій йдуть лише старі»), «Ворога буде розбито, перемога буде за нами!» (допис Вячеслава Зайцева). Вражає те, що історики за освітою, наші герої розуміли, що війна неминуха і до неї необхідно готуватися. Так, за десять днів до початку широкомасштабного вторгнення Ігор Паршаков на своїй сторінці написав наступне: «Больше нет никаких сомнений, что Путин принял решение о вторжении в Украину и полной ее оккупации. Военная операция начнется через несколько дней, и только процентов 10 можно дать, что она будет отменена в последний момент...».

Особисті сторінки містять значну кількість фото та відеоматеріалів, які надають додаткові можливості для дослідження історії російсько-української війни, якою її бачили воїни збройних сил України.

Отже, особисті сторінки соціальних мереж наших загиблих/ пропавших без весті воїнів, є неоціненним історичним джерелом для дослідників їхнього життя. Ці писемні матеріали у поєднанні з фото та відео надають можливість побачити їхнє життя «їхніми ж очима». Вчорашні колеги, однокурсники, знайомі, однодумці увійшли в історію, наше завдання зберегти про них пам'ять та передати нащадкам нашу незалежність, суверенітет та соборність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. За рік карантину кількість українських користувачів в соцмережах зросла на 7 млн. і досягла 60% населення країни. URL: <https://cutt.ly/VwmlleO9R>
2. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. URL: <https://cutt.ly/CwmluALV>
3. Юркова О. (2015) Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірник наукових праць* / Відп. ред. Г.В. Боряк. К.: НАН України, Інститут історії України. С. 31–48.
4. Зайцев Вячеслав. Особиста сторінка Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zaitsev.viacheslav/>
5. Паршаков Ігор. Особиста сторінка Facebook. URL: https://www.facebook.com/igor.parshakov.7?locale=ru_RU
6. Гузенков Сергій. Особиста сторінка Facebook. URL: <https://www.facebook.com/sergii.guzenkov/>

ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПИСУ СУЧАСНОГО ПИСЬМЕННИКА В 5–7 КЛАСАХ НУШ: ОСОБИСТІСНИЙ КОНТЕКСТ

Пошук ефективних методів вивчення біографії письменника в школі є актуальною проблемою сучасної методики літератури. Вона розглядається у фундаментальних наукових дослідженнях Н. Волошиної, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Є. Пасічника, Б. Степанишина, Г. Токмань та ін. Окремі аспекти сучасного стану вивчення життєпису письменника в школі стали предметом уваги Н. Мещерякової, Г. Островської, В. Пустовіт, І. Тригуб.

У контексті реформування освітньої системи в Україні, упровадження Державного стандарту базової середньої освіти (2020) було розроблено нові модельні навчальні програми з усіх шкільних предметів та інтегрованих курсів, зокрема й з української літератури. Програма авторського колективу під керівництвом Таміли Яценко відповідає сучасним освітнім тенденціям, спрямована на виховання грамотних читачів, які розуміють специфіку своєї національної літератури.

Прикладами особистісного становлення для учнів-читачів є не лише герої художніх творів, але й письменники, класики й сучасники. У програмі рекомендовано стисло розглядати біографію письменника, що відповідає особливостям сприйняття інформації учнями 5-6 класів: «Біографічні відомості про письменників рекомендовано обмежити короткими довідками про основні факти їхнього життя і творчості або ж окремими епізодами дитинства митців, що можуть зацікавити учнів-підлітків» [7, с. 5]. За цією програмою авторським колективом (Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук) створено й апробовано в пілотних класах НУШ підручники для 5 й 6 класів. Орієнтованість на програмові рекомендації, а також урахування методичного досвіду кращих учителів-філологів зумовили контекстуальний підхід до розгляду біографії письменників. На думку І. Тригуб, однієї із співавторок модельної навчальної програми, «біографічний контекст перш за все передбачає звернення у процесі вивчення художнього твору до інформації біографічного змісту» [6, с. 62]. Очевидним є той факт, що самостійному читанню учнями художнього твору не передує знайомство з біографією його автора. Тому і в підручниках біографічні відомості про митців слова розміщені після текстів літературних творів, є додатковим контекстом до них.

Потребою оновлення змісту програми з української літератури зумовлене введення у нього літературних творів сучасних українських письменників. Адже, як вважає І. Бех, «зміст цінностей підлітків значною мірою залежить від культурного контексту й історичного періоду, у якому живе підростаюче покоління. Набуті інтелектуальні можливості підлітків впливають на зміни в ідеалах, цінностях і установках. У наш ціннісно неоднозначний час потрібна особлива чуйність і делікатна вимогливість дорослих, щоб підліток знайшов свій соціально значущий шлях подальшого особистісного розвитку» [1, с. 7].

Важливими ідеалами для підлітків у процесі їхнього дорослішання є класики, у творах яких закладені «вічні» цінності, актуальні для будь-якого покоління. Але не менш важливим для них є й досвід їх сучасників, про який вони дізнаються безпосередньо від них. Необхідним є також подолання стереотипу про те, що справжні письменники – люди іншого покоління, тому їхні твори не зовсім зрозумілі учням.

У творчому спілкуванні авторів нових програм і підручників української літератури із сучасними письменниками, твори яких було введено для вивчення, з'ясовано пов'язані з цим позитивні зрушення у шкільній літературній освіті:

- зацікавленість учнів особистістю сучасного митця;
- потенційні можливості творчого спілкування з ним на уроках української літератури;
- можливість дізнатися безпосередньо від письменника про джерела написаних художніх творів та нові творчі плани;
- позитивні емоції від спілкування з автором як один із способів заохотити до читання, зробити його частиною дозвілля не лише у шкільні роки, але і в дорослому житті.

І. Бех зазначає: «Духовність – надзвичайна проблема сучасності людини. Імператив духовності існує давно, а відповідь на нього нам належить шукати нині; конкретніше шукати ефективні шляхи свідомого і вільного сходження особистості до вищих духовних цінностей» [1, с. 7]. Орієнтація на кращі духовні якості сучасних письменників формується в учнів і завдяки продуманій методиці вивчення їхньої творчості вже у початковій школі і на наступному етапі – адаптаційному циклі базової середньої освіти (5–6 класи).

Основними принципами вивчення біографічних відомостей про сучасних письменників є особистісно орієнтований, контекстуальний, послідовності та наступності у розкритті біографічних відомостей. Особистість сучасного письменника постає у всій повноті його загальнолюдських рис, індивідуальних особливостей художнього письма та особистого внеску у розвиток літератури як мистецтва слова.

Система запитань і завдань за художнім твором орієнтована на взаємозв'язане його сприйняття й розуміння у контексті думок, почуттів, громадянської позиції його автора. Наприклад, у процесі вивчення казки Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії» у 6 класі пропонуємо учням запитання: «Яке враження справив на тебе початок оповіді? Чи вдалося письменниці викликати в тебе співчуття до головної героїні твору та її батьків?», а під час читання повісті Олександра Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика» у цьому ж класі – «Зверни увагу, як автор описує злодіїв. Які думки й почуття викликає в тебе їхній вчинок?», «Чому саме про Фортуна згадав автор, зображуючи пригоди ослика? Чи повернулася Фортуна до ослика обличчям?»

У процесі роботи над короткими біографічними довідками також передбачена система запитань, яка поступово формує в учнів узагальнене уявлення про творчі здібності та характер письменників. Наприклад, це запитання «Як дитячі захоплення Лесі Ворониної пов'язані зі справою її життя?» або ланцюжок запитань: «Які дитячі захоплення Володимира Арєнєва допомогли йому стати визначним письменником? Уяви, що в тебе є можливість зустрітися із цим письменником. Які б запитання ти поставив / поставила йому? Чи доводилося тобі читати твори Толкіна – улюбленого автора-фантаста Володимира Арєнєва? Якщо так, розкажи про них».

Особистість сучасного письменника постає перед юними читачами у всій багатогранній творчій діяльності, а їхні твори цікаві, близькі і зрозумілі дітям. Самі письменники, які є частими гостями на шкільних уроках, отримують величезне задоволення від того, що зростає покоління школярів, які захоплено читають, прагнуть пізнати світ через спілкування з прекрасним, а своє бачення улюблених героїв, актуальних проблем прочитаних творів утілюють у власній проектній і дослідницькій діяльності.

Отже, як засвідчують спостереження за процесом впровадження модельної навчальної програми [7] та підручників української літератури, введення для текстуального вивчення творів сучасних українських письменників сприяє формуванню в учнів поняття про особистість митця, інтересу до читання, розвитку їхніх читацьких інтересів та уподобань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. (2018). Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: Букрек.
2. Куцевол О. М. (2010). Життя і творчість письменника в дзеркалі «поетичної критики»: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Консоль».
3. Мещерякова Н. П. (2020). Морально-етичний аспект вивчення біографії письменника на уроках літератури. *Актуальні питання філології та методики викладання мов: зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. 90-річчю створення КДПУ та 25-річчю ф-ту інозем. мов, м. Кривий Ріг, 29–30 вересня 2020 р. / редкол.: С. І. Ковпик (голов. ред.), С. М. Амеліна, В. А. Гаманюк, О. Б. Каневська (відп. ред.), О. І. Гамалі, Н. Д. Соловйова. Вип. 3 (15), ч. 2, с. 191–198.*
4. Островська Г. О. (2011) Взаємопов'язане вивчення учнями життєвого і творчого шляху письменника. *Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. С. 143–147.*
5. Пустовіт В. Ю. (2013). Методичні аспекти інноваційного вивчення біографії письменника в школі. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, № 20, с. 174–177.*
6. Тригуб І. А. (2020) Залучення біографічного контексту в процесі вивчення художнього твору. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2020 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, с. 61–62.*
7. Яценко Т. О., Дячок С. О., Тригуб І. А., Слижук О. А., Пахаренко В. І., Качак Т. Б., Кизилова В. В, Овдійчук Л. М. & Макаренко В. М. (2021). Модельна навчальна програма " Українська література. 5–6 класи". Київ: Педагогічна думка.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА ЯК МОВОЗНАВЦЯ

Питання формування української національної, громадянської ідентичності було актуальним впродовж століть, зрештою актуальним залишається і сьогодні. На законодавчому рівні затверджено цілу низку документів.

Так, у Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Президентом України від 18 травня 2019 р. № 286, визначено основні складові національно-патріотичного виховання: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання [1]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, в якій перелічені проблеми, що потребують розв'язання [2]. Уже в 2022 році Верховною Радою України прийнято Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який визначає українську громадянську ідентичність як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [3]; а українську національну ідентичність як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [3].

Формування української національної, громадянської ідентичності – це тривалий процес. Він має різні форми реалізації: це і просвітницькі заходи, і самоосвіта, і навіть саме життя людини чи спільноти з повсякденними клопотами. Okремо варто сказати про людей, які виборювали незалежність, розвивали національну освіту, захищали Україну і продовжують це робити сьогодні. На прикладах їхнього життя, їхніх здобутків виховувалися і виховуватимуться цілі покоління. Однієї із таких постатей є Іван Огієнко (1882 – 1972 рр.) – громадський, релігійний діяч, мовознавець, публіцист, історик церкви, багато ідей якого, зрештою як і саме життя, плекають найкращі почуття патріотизму.

У Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року зазначено одну з проблем, яка потребує розв'язання, – це «відсутність цілісного національного мовно-культурного простору, стійкості його до зовнішнього втручання та сталої роботи з розвитку української мови» [2]. Якраз на прикладі мовознавчої спадщини Івана Огієнка, його концепту рідної мови, можна вивчати не лише розвиток національної освіти, а й способи формування української національної, громадянської ідентичності, що залишається актуальним й сьогодні.

Акцентуємо на трьох сферах суспільного життя, які формували й продовжують формувати українську національну, громадянську ідентичність, зокрема й через розвиток української мови (на прикладі діяльності Івана Огієнка як мовознавця):

1. Українська мова і освіта

- утвердження і розвиток українська мови як державної в усіх закладах освіти. У 1918–1919 рр. Іван Огієнко, працюючи в міністерстві освіти, а згодом і в міністерстві ісповідань (релігій), УНР, очолював комісію, яка підготувала проект єдиного правопису для цілої України. В основі цього правопису якраз були правила,

напрацьовані раніше Іваном Огієнком. Ідея, яку намагався втілити Іван Огієнко: «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис» [4, с. 18].

- освітній процес здійснюється державною мовою – українською. Іван Огієнко прикладав зусилля, щоб в усіх закладах освіти (школах, університетах, семінаріях тощо) навчання відбувалося українською мовою; наголошував на тому, що вся освітня документація (атестати, дипломи тощо) повинна вестися українською мовою. Він заохочував учителів навчати української мови, навіть радив запровадити в освітніх закладах «Гурток плекання рідної мови», більше того - написав Статут гуртка плекання рідної мови [5, с349-350]. Також Іван Огієнко пропонував освітнім закладам освіти щорічно відзначати Свято рідної мови, де проводилося б читання творів українських письменників, відбувалися товариські сходини, досліджували місцеву говірку [5, с. 353–354].

2. Українська мова і церква

- церква є носієм української мови. Семантично сильним у цьому контексті є Огієнковий метафоричний образ: «церква, що не плаче рідної мови, стає йому бездушною мачухою й установою чужою» [6, с. 433]. На думку Івана Огієнка, якщо священник, його родина будуть говорити соборною літературною мовою, то і люди, які приходять до церкви, будуть з них брати приклад. У статті «Духовенство й рідна мова» Іван Огієнко писав, що «віра й мова найміцніше зв'язані з собою й разом творять головну ознаку народности» [6, с. 430], а «хто міцний у рідній мові, той міцний і в своїй вірі» [6, с. 430].

- у щоденному вжитку богослужбна література державною мовою – українською. Іван Огієнко також наполягав на тому, щоб усі богослужіння в церквах велися українською мовою, спонукав богословів працювати над перекладами релігійних книг українською мовою. Він наголошував на якості перекладів, тому рекомендував Духовним академіям відкривати для цього кафедри рідної мови. [6, с. 437].

- Біблія – українською мовою. Іван Огієнко виношував ідею багато років, щоб «Біблія була перекладена на зразкову сучасну літературну мову. ... Біблія стала найкращим підручником соборної літературної мови для цілого народу» [6, 436]. Зрештою, той переклад здійснив Іван Огієнко, ним користуються досі, є багато перевидань Біблії. Хоча переклад Біблії розпочав з Євангелій, Псалтиря, які вийшли друком спершу у Львові, потім у Варшаві, а згодом ціла Біблія в Лондоні.

3. Українська мова і засоби масової інформації (преса)

- «Преса – то головний двигун розвитку рідної мови». Іван Огієнко звертався до видавництва, щоб вони дбали «про збільшення культурного добра, цебто видавати твори тільки соборною літературною мовою й соборним правописом» [7, с. 161–162].

- «Рідна мова» (1933–1939) – журнал, редактором якого був Іван Огієнко. Журнал виходив у Варшаві. У ньому публікувалося багато статей як теоретичного змісту (граматика української мови, словотвір, складня (синтаксис) тощо), так і практичного використання (наука про рідномовні обов'язки, листування з читачами, серед яких і школярі тощо), а ще – з історії мови. «Рідна мова» – журнал, який популяризував українську мову в різних сферах життя: освіті, релігії, культурі, спорті, як в Україні, так і за її межами (адже є статті і про українську діаспору).

Іван Огієнко – патріот, який виборював незалежність держави, розвиток національної освіти через популяризацію української мови як в Україні, так і за її межами. Багато ідей Івана Огієнка як мовознавця, його концепт рідної мови, зрештою як і саме життя, залишаються актуальними й сьогодні, коли ідеться про формування української національної, громадянської ідентичності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стратегія національно-патріотичного виховання затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
2. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
4. Огієнко І. Наші спортові організації й рідна мова // Рідна мова, 1935, 12. – С. 15–20.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. (Рідномовний катехизис) // Рідна мова, 1936, 8. – С. 349–354.
6. Огієнко І. Духовенство й рідна мова // Рідна мова, 1935, 10. – С. 430–438.
7. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. (Рідномовний катехизис) // Рідна мова, 1936, 4. – С. 161–166.

АКТУАЛЬНІСТЬ КАРЛА ФОН КЛАУЗЕВІЦА

Пруський генерал та військовий теоретик Карл Філіп Готліб фон Клаузевіц (1780–1831) відомий передусім завдяки незавершеній праці «Про війну». Розроблені ним теорії про стратегію, тактику, та філософію війни мали великий вплив на розвиток військової думки. Реальний вплив тривав протягом ХХ століття, і в ХХІ столітті є численні свідчення цінності спроб генерала Клаузевіца розробити теорію війни і конфлікту, націлену не на надання рецептів, а на глибоке розуміння самого явища.

Сучасна теорія стримування категорично суперечить знаменитій аксіомі К. Клаузевіца про те, що «війна є ні чим іншим ніж продовженням державної політики іншими засобами» [1, с. 12], оскільки характер війни у ХХ– – на початку ХХІ століття принципово змінився.

Втім, сучасна парадигма феномена війни розгортається навколо окремих тез, сформульованих Карлом Клаузевіцем у його основній праці «Про війну», над якою він працював останні дванадцять років до дня смерті – 6 листопада 1831 року. Його особиста відповідальність за зміст книги є неповною, бо Клаузевіц вважав готовою до видання лише її першу частину: «Природа війни» (до доопрацювання якої він, до речі, теж планував повернутися).

До початку ХХІ століття ідеї та термінологія Клаузевіца, незалежно від того, коректно чи ні вони використовувалися, широко увійшли до літератури з проблем міжнародної безпеки. Чимало політологів вважають працю Клаузевіца унікально великою книгою про війну. Багато політиків, політологів та ідеологів ХХ століття, які занурювалися у міжнародну політику, – від В.Леніна в Росії до Мао Цзедуну в Китаї, від Р. Арона у Франції до П. Парета в Америці, від В. Гальвега до М. Говарда у Великій Британії. Німецьке товариство К.Клаузевіца нараховує декілька тисяч членів, проводить міжнародні з'їзди своїх членів [2].

Американським військовим знадобився сумний досвід війни у В'єтнамі, щоб Клаузевіц знову привернув їхню увагу. У коледжі ВМС США книга «Про війну» в новому перекладі М. Говарда і П. Парета 1976 року стала обов'язковою для вивчення, 1978 року цьому прикладу наслідував коледж ВПС, а 1981 року – коледж Армії США [3].

Разом з тим досить давно з'явилася думка, що головна книга Клаузевіца безнадійно застаріла. Наприклад, ще напередодні Першої світової війни прусський генерал В. Райнхардт, «оцінював теорію Клаузевіца [в її головних частинах і загалом] як відсталу» [4, с. 217]. Еріх Людендорф, німецький командувач і провісник націонал-соціалізму, який сформулював основи геноцидної «тотальної війни», 1935 року писав, що «всі теорії Клаузевіца повинні бути відкинуті», оскільки його «праця належить минулому і на сьогодні пережила себе – його вчення може навіть увести в оману» [5, с. 3–10].

Із настанням ядерної ери і початком «холодної війни» чимало авторів знайшли міцні підстави вважати, що ідея Клаузевіца про велику війну як продовження політики за наших днів начисто втратила сенс: якщо війна може вибухнути як ракетно-ядерна або перерости у неї, то з раціональної точки зору її навіть не можна починати. Максимум можливого: погрожувати війною, тобто використовувати абсолютну зброю для стримування потенційного ворога і підтримки міжнародної стабільності. Унаслідок, незважаючи на ряд гострих міжнародних криз, третьої світової війни поки вдалося уникнути. Не менш ірраціональними ніж світова війна, що досі не відбулася, виглядали і війни регіонального або локального характеру в Кореї, Індокитаї, Афганістані та інші – ніяких політичних дивідендів або

поставлених цілей їхнім ініціаторам досягти не вдалося. Така ж доля очікує Кремль у його війні проти України.

Після закінчення першої «холодної війни» ХХ ст. розпочалася нова хвиля критики поглядів Клаузевіца. Авторитетні військові історики Мартін ван Кревельд і Джон Кіген вважають, що підходи Клаузевіца не можна використовувати для вивчення малих війн ХХ століття [6]. Тим більше вони непридатні у ХХІ столітті для аналізу війн сучасності, зокрема так званих «гібридних». До речі, Клаузевіц відводив незначну роль у досягненні перемоги спробам увести ворога в оману, деморалізувати його в інший спосіб ніж військовий розгром чи вперта оборона.

Клаузевіц намагався вивчити і проаналізувати війну подібно до того, як Ісаак Ньютон зробив це у фізиці. Положення теорії Клаузевіца про битву на знищення, на думку Б. Хойзер, виявилось плідним для ведення американцями війни в Затоці 1991 року. З часом Клаузевіц усвідомив: війна закінчена тільки тоді, коли у противника протягом тривалого часу пригнічена воля до опору. Таке іноді відбувається в результаті тривалої військової окупації, як це спробував зробити Радянський Союз у Східній Європі після Другої світової війни. Втім, як вважав Клаузевіц: «Нарешті, навіть на остаточний, вирішальний акт всієї війни загалом не можна дивитися як на щось абсолютне, бо переможена країна часто бачить в ньому лише минуще зло, яке може бути виправлено в майбутньому наступними політичними відносинами» [1, с. 27]. Так і сталося з окупованими Сполученими Штатами європейськими країнами, яких було відроджено багато в чому завдяки американській політиці та прямій економічній допомозі.

Секрет надзвичайної популярності низки афористичних висловів К. Клаузевіца у їхній доступності аж до тривіальності. Наведемо деякі з них: «Війна – це акт насилля з метою примусити противника виконати нашу волю» [1, с. 20]. «Війна – справа небезпечна, і омани, джерелом яких є добродушність, для неї найбільш згубні. Застосування фізичного насилля в усьому його обсязі жодним чином не виключає сприяння розуму; тому той, хто це насилля застосовує, нічим не обмежуючись і не шкодуючи крові, набуває величезної переваги над тим, хто до цього не вдається» [1, с. 20]. «...Помилковим було б зводити війни між цивілізованими народами до голого розрахованого розумом акта їхніх урядів та розуміти її як дещо, що все більше і більше звільняється від пристрасті» [1, с. 21]. «Будь-які зміни у результаті продовження військових дій мають увести противника у ще більш невигідне становище: щонайменше – такою має бути уява противника про становище, що склалося. Найгірше становище, до якого може потрапити воююча сторона, – це суцільна нездатність до спротиву» [1, с.22]. «Доки противника не знищено, я маю побоюватися, що він знищить мене: отже, я не вільний у своїх діях, тому що противник диктує мені свої закони, так само як я диктую йому свої» [1, с. 23]. «Співробітництво союзників не залежить від волі сторін-учасниць. У природі міжнародних відносин закладені фактори такого порядку, які обумовлюють вступ союзників у війну тільки пізніше [ніж вона розпочалася]; інколи вони нададуть допомогу лише для відновлення вже втраченої рівноваги» [1, с. 26].

Принципову відмінність ставлення до війни сучасних європейців порівняно з минувшиною тонко підмітив Франсуа Фюре: «У моральному сенсі війна є незрозумілою сучасній людині на протигагу тому, якою вона була для громадянина епохи античності чи для середньовічного лицаря. Прагнення до збагачення, бажання індивідуальної свободи, ідея щастя стали настільки характерними для модерного суспільства, що багато європейських мислителів ще сто і навіть двісті років тому зазначали: епоха збройних конфліктів добігає кінця (хоча, на жаль, кінець епохи воєн відтерміновано на невизначений час. – Авт.). ... Нинішні багаті країни є настільки далекими від мілітаристського духу, що, навіть втягнуті обставинами до збройного конфлікту, вимагають, аби він не призвів до людських жертв, принаймні

з їхнього боку». Ф. Фюре наводить слова Б. Констана (початок XIX ст.): «Добро, яке війна може принести з собою як окремим особам, так і цілим націям, не йде у жодне порівняння з гараздами, які несуть мирна праця та налагоджений торговельний обмін...». Те, що колись було прозрінням небагатьох філософів, сьогодні є найрозповсюдженим надбанням громадської думки в Європі [7, с. 64–65]. Це, до речі, деякою мірою пояснює відсутність в європейців ентузіазму у наданні дійової оперативної збройної допомоги Україні, яка протистоїть російській збройній навалі. Слід сказати, що послідовники пруського теоретика еволюціонували до тези «політика є продовженням війни іншими засобами» (яка надзвичайно імпонує прибічникам політичного реалізму).

Отже, майже 200 років тому Карл фон Клаузевіц зазначив важливі аспекти природи війни та міжнародних конфліктів. Війна є актом насилля з метою досягнення певних цілей і що її супроводжує небезпека і потенційне знищення. Війна, як правило, не відображає розумні рішення. Воля до перемоги є складною і непросто вимірюваною величиною. Українці щоденно доводять це в протистоянні російській інвазії. Варто не забувати, що міжнародне співробітництво і союзи можуть виникати не тільки на основі вольових рішень, але і внаслідок специфічних факторів, які виникають в ході конфлікту. Значення праці Карла фон Клаузевіца зберігається через актуальність його поглядів на природу війни. Він розглядав її як складний і багатогранний процес, де роль геополітичних факторів, розуму і волі важливі для розуміння воєнних конфліктів та міжнародних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Clausewitz C. (2008). *Vom Kriege: vollständige Ausgabe*. Berlin: Nikol.
2. Pommerin, R. (2014). *Clausewitz Goes Global: Carl von Clausewitz in the XXI century*. Berlin: Miles Verlag.
3. Echevarria II, A. (2002). *Clausewitz's Center of Gravity: Changing Our Warfighting Doctrine – Again!* Carlisle, PA: SSI URL: <http://clausewitz.com/readings/Echevarria/gravity.pdf> (retrieved 15.12.21)
4. Wallach, J. (1986). *Misperceptions of Clausewitz's On War by the German Military*. In: Handel, M. Ed. *Clausewitz and Modern Strategy*. London: Frank Cass.
5. Ludendorff E. (1988). *Der totale Krieg (1935)*, Nachdruck Remscheid: Deutscher Militarverlag.
6. Keegan J. (2012). *A History of Warfare*. New York, NY: Knopf.
7. Фюре Ф. (2007). *Минуле однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у XX ст.* К.: Дух і літера

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.» НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У 10 КЛАСАХ

Викладання теми «Українська революція 1917–1921 рр.» на уроках історії в 10 класі є специфічним та неординарним. У сучасному світі вчителі мають виховувати почуття патріотизму, самоідентифікації та любові до рідної держави. Актуалізація дослідження полягає в ретельному розробленні методичних рекомендацій щодо висвітлення подій української революції 1917–1921 рр. на уроках історії України.

Питання методичних рекомендацій щодо викладання теми «Українська революція 1917–1921 рр.» є не надто дослідженим, а отже актуальним.

Навчальна програма і програма ЗНО/НМТ мають певні розбіжності, а підручники не можуть повноцінно слугувати джерелом для підготовки до ЗНО/НМТ, у чому їхньої провини немає, бо складаються відповідно до навчальної програми. Отже, вчитель опиняється між двох вогнів – викладати відповідно до навчальної програми чи до програми ЗНО/НМТ; навчати учнів та формувати уміння, навички, компетенції чи давати фактаж, за допомогою якого вони зможуть успішно скласти іспит. Відповідь може здатися очевидною: відповідно до навчальної програми, адже метою викладання та шкільної освіти взагалі є не складання іспиту, а формування особистості, розвиток її творчих та інтелектуальних здібностей. Та це не відмінняє необхідність вчителя ознайомитися з програмою ЗНО/НМТ, аби надавати додаткову інформацію, рекомендації тощо.

Повертаючись до висвітлення теми Української революції 1917–1921 рр., важливо наголосити на використанні вчителем додаткових джерел для викладання матеріалу та про методику навчання, щоб школярі не лише засвоїли знання, а й набули корисних вмій та навичок, які допоможуть їм у майбутньому. Зауважимо, існують інтернет-ресурси, які будуть цікаві не лише учням, а й вчителям, допоможуть знайти цікаві ілюстрації, схеми, факти та фото. Наприклад, стаття Українського інституту національної пам'яті «Українська революція 1917–1921 років»[1] містить короткий екскурс у події того часу, етапи революції, інфографіки, цитати. «50 найвизначніших подій Української революції 1917–1921» [2] – проєкт інтернет-видання Радіо Свобода, який створений у вигляді фотокарток з описом подій, які пов'язані з ними. Такий формат подачі теми не лише інформативний та допомагає візуалізувати матеріал, а й виглядає приємно та естетично. Також джерелом матеріалів з історії Української революції є сайт JAMART.INFO [3] – інформаційний культурно-історичний вісник, який містить посилання на фотодобірку, архівні документи, інформаційно-методичні матеріали, інфографіки. Але під час підбору інформації для уроку важливо звертати увагу на контент відповідно до вікових особливостей учнів, адже деякі відеоматеріали можуть бути занадто довгими, нудними чи складними.

На уроках важливо використовувати візуальні матеріали – схеми та таблиці для структурування інформації, фото та відео не лише для показу подій, а й для занурення в епоху. Наприклад, Український інститут національної пам'яті пропонує відео урок «Українська революція 1917–1921 років. Як творилася держава»[4], який можна використовувати на уроці під час пояснення нової теми для ілюстрації подій чи самостійне джерело інформації, для закріплення матеріалу, для повторення чи узагальнення. Для проведення уроків з теми Українська революція 1917–1921 рр. можна застосовувати різноманітні форми та методи: від лекцій до рольових ігор, від індивідуальних до групових проєктів. Серед форм проведення уроків є урок-семінар, урок-круглий стіл, урок-вікторина і т. п. Найпоширенішими методами, які

використовуються на уроках, є робота в групах та в парах, «мозковий штурм», «займи власну позицію», «мікрофон», робота з джерелами, дискусія тощо.

Наприклад, «мозковий штурм», також відомий як «брейнштормінг», призначений для збору ідей, пропозицій та рішень стосовно певної проблеми. Основні принципи методу полягають у наступному: свобода виразу ідей – всі ідеї вітаються, незалежно від їхньої практичності, реалізованості чи якості, ніякої критики; асоціації – учні можуть розвивати ідеї, озвучені раніше або асоціювати ідеї одна з іншою; вдосконалення – після збору ідей, їх необхідно відібрати, відсіяти, обираючи найкращі та розвиваючи їх далі. Метод «мікрофон» використовується для швидкого формулювання та висловлення думок – учні по черзі відповідають на запитання, або висловлюють власну думку. Важливо робити це швидко, коротко, не коментуючи один одного та не перебиваючи. Наприклад, на уроці «Початок Української революції» вчитель може у формі короткого повідомлення розповісти про революцію у Петрограді в лютому 1917 року, після чого запропонувати учням «Мозковий штурм», аби знайти відповідь на наступні запитання: Які були передумови революції? У чому були причини Лютневої революції? Чи вплинула ця революція на Україну? тощо. Для закріплення відповідей можна переглянути відео «Лютнева революція 1917 року: Крах Російської імперії» [5]. Можна розпочати урок з відео та обговорити його. Протягом вивчення теми, вчитель може запропонувати «випереджальні завдання». Наприклад, на урок вивчення Гетьманату Скоропадського учень/учениця може підготувати презентацію про П. Скоропадського, або В. Винниченка чи С. Петлюру, М. Грушевського тощо.

Для кращого засвоєння діяльності та політичних поглядів певної дійової особи, доречно буде використовувати рольові ігри. Наприклад, розподілити ролі між учнями: С. Петлюра, М. Грушевський, В. Винниченко, П. Скоропадський, Н. Махно тощо. Учні перед класом по черзі розповідають свою «виборчу програму», методи виборювання незалежності та плани на розбудову української державності, а решті класу пропонується обрати діяча, за якого б вони проголосували та чому.

Під час ознайомлення школярів з Універсалами УЦР важливо запропонувати завдання роботи з джерелами. Після опрацювання уривків з Універсалів варто обговорити наступні питання: Що спонукало владу до проголошення кожного з Універсалів? Як відреагувала українська громадськість на проголошення Першого – Четвертого Універсалів? Які наслідки мало проголошення Універсалів? На урок узагальнення Розділів 2 «Українська революція, розпад Російської імперії та постановня національної держави – Української Народної Республіки» та 3 «В боротьбі за українську незалежність» доречним буде створення групових проєктів про події часів Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. Варто запропонувати дискусію або ж дебати, аби обговорити, коли українці були найближче до перемоги: за часів УЦР, Гетьманату чи Директорії, кого б вони підтримали тощо. Також корисним є метод «Займи власну позицію»: після оголошення вчителем теми дискусії, учні можуть обрати сторону, яку будуть підтримувати, аргументуючи власну позицію.

Загальними рекомендаціями для підготовки та проведення уроків на тему Української революції 1917–1921 рр. є наступні: перед початком уроку слід поставити цілі та завдання, яких прагне досягти вчитель; використовувати джерелознавчу базу: фотографії, відео, свідчення сучасників, документи, листи, мемуари тощо; заохочувати учнів до дискусій, до висловлення власних думок для розвитку аналітичних навичок та уміння аргументувати власну позицію; враховувати контекст подій, явищ та процесів, а саме розглядати на уроках історичний контекст подій Української революції включно з Першою світовою війною (міжнародний характер останньої), Лютневою та Жовтневою революціями; звертати увагу учнів на роль історичних діячів: позитивні та негативні сторони їх

діяльності, досягнення та помилки, погляди і т.п.; використовувати візуалізацію: карти, схеми, ілюстрації, карикатури, плакати відповідного часу; спонукати дітей до рефлексії, а саме оцінки історичних подій та діяльності діячів; визначати та порівнювати значення Української революції 1917–1921 рр. для сучасності.

Отже, існує незліченна кількість методів та форм організації навчальної діяльності учнів: семінари, вікторини, рольові ігри, проекти тощо. Вчителю слід варіювати методи, що допоможуть залучити учнів до пізнавальної діяльності. Важливо використовувати не лише підручники, а й додаткові джерела інформації, такі як інтернет-ресурси, архівні матеріали, історичні фотографії, відео та ілюстрації, рекомендовані Міністерством освіти та науки України, для збагачення матеріалу і створення цікавого та інформативного уроку. Не обмежуватись лише перевіркою аналітичних знань, а розвивати критичне та логічне мислення. Це допоможе зрозуміти, наскільки ефективно було засвоєно матеріал і як його можна в подальшому коригувати. Слід ретельно підбирати матеріали для уроків, враховуючи вікові особливості дітей та їхні індивідуальні потреби, забезпечувати доступність підбраного матеріалу. Адаптовувати методи та форми навчання для досягнення високих результатів. На уроці не рекомендовано ставити за мету підготувати учнів до складання ЗНО/НМТ, важливіше навчити їх вирішувати самостійно проблемні ситуації, знаходити та перевіряти інформацію, критично та логічно мислити.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська революція 1917–1921 років. (2018). *Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт*. Отримано з <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revolyuciya-1917-1921-rokiv>
2. 50 найвизначніших подій Української революції 1917-1921. (2019). *Радіо Свобода*. Отримано з <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-revolution-1917-1921/28444030.html>
3. Українська революція 1917–1921 – jarmart.info. (2018). *JARMART.INFO – інформаційний культурно-історичний вісник*. Отримано з <https://www.jarmart.info/ukrainian-revolution-1917-1921/>
4. Українська революція 1917–1921 років. Як творилася держава. (2018). *Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт*. Отримано з <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/videolekciyi/cykl-vchymo-istoriyu/ukrayinska-revolyuciya-1917-21-rokiv-yak-tvorylasya-derzhava>
5. 24 Канал. Лютнева революція 1917 року: Крах великої Російської імперії. (2014). *YouTube*. *24 Канал*. Отримано з <https://www.youtube.com/watch?v=57w-3jSEB8o>

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ УРМАНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ 14 ГРЕНАДЕРСЬКОЇ ДИВІЗІЇ СС «ГАЛИЧИНА»

Ознайомлення з постатями Ярослава Гуньки, Григорія Кулика та Василя Фурдиги – уродженцями села Урмань Бережанського району Тернопільської області, які добровільно вступили в лави 14 гренадерської дивізії СС «Галичина», може слугувати прикладом для національно-патріотичного виховання сучасної молоді.

Більшість інформації про воїнів знаходимо в книзі Михайла Логуща «14-та гренадерська дивізія Ваффен-СС «Галичина» 1943–1945» [1, с. 780], у спогадах Ярослава Гуньки в періодичному виданні «Вісті комбатанта» [2; 5], на ресурсі «Локальна історія» [3] та серед усних свідчень односільчан [4].

Описуючи своє дитинство, Ярослав Гунька наголошує, що зростали вони в національно-патріотичному дусі на прикладі січових стрільців та героїв Бережанщини. Серед останніх були: Богдан Лепкий – поет та професор, Левко Лепкий – композитор та січовий стрілець, Роман Купчинський – січовий стрілець, поет та композитор, Андрій Чайковський – адвокат, доктор права, один з організаторів УСС, о. Сильвестр Лепкий – священник греко-католицької церкви та літератор. Значний вплив мала і хата-читальня «Просвіти», яка діяла з ініціативи колишнього вояка УСС Лева Наконечного [5].

Після початку радянської окупації у вересні 1939 р. всі троє юнаків вступили в Бережанську гімназію та отримали повну освіту. Під час навчання почалися перші репресії проти вчителя поляка та місцевої молоді: «Не довго був він з нами. Одного дуже зимного дня у січні 40-го року, викликано його, одного хлопця і одну дівчину з кляси і два енкаведисти повели їх “під конвоєм” прямо до залізничної станції, де у вагонах вже були заладовані їхні родини, яких привезли вночі з сіл. Це був перший показ опіки “батька” Сталіна над нами – перші ешелони “ворогів народу” на Сибір. За тими покотилися все нові і нові» [4]

Часи радянської окупації були водночас і найкращими, і найгіршими роками в житті юнаків. Після двох років репресій суспільство доходило до межі, багато молоді вступало в підпільні організації «Що найгірше – це те, що гадь, яка тероризувала нас, говорила рідною нам мовою. Щоразу більша частина населення ставала “ворогами народу”» – стверджував Я. Гунька [2]. За його словами, після радянської навали, німці видавалися кращими, але це тільки на перший погляд. Насправді вони нічим не відрізнялися, але з ними було легше воювати, бо вони розмовляли іншою мовою. Після обману Провідників ОУН та арешту Степана Бандери довіри до німців вже ніхто не плекав. Але в 1943 р., коли постала загроза повернення «братів із червоними зірками на лобах», молодь вступала в ряди формувань СС «Галичина» для захисту себе, своїх близьких та своєї землі [2; 3].

Після навчань вояки були відправлені в бій, за проханням керівництва дивізії їх використовували лише в боях проти «совітів». Після того, як у липні 1944 р. відбулася битва під Бродами, в якій німецькі угруповання зазнали поразки, В. Фурдига незаконно заховався в Ростові в брата. Там вони разом вступили в ряди ЧА і були відправлені на Японський фронт. Отримавши низку нагород, він був реабілітований радянською владою.

Доля Я. Гуньки та Г. Кулика була значно важчою. Пів року в таборі військовополонених в місті Ріміні в Італії, організація там українського осередку, який допомагав своїм братам по нещастю, інтернування в Британію. Там шляхи побратимів знов розійшлися: Г. Кулик залишився в Британії, де з сім'єю провів усе життя, а Я. Гунька переїхав в Канаду і займався громадською діяльністю серед

української діаспори. Він став головним редактором та ініціатором створення багатотомного збірника мемуарів діячів діаспори – «Бережанська земля».

Після довгих років еміграції Я. Гунька приїхав в Україну 1989 р. і був глибоко вражений тим, що з неї зробила радянська система. Зараз він постав в центрі гучного скандалу в уряді Канади 22 вересня 2023 р., коли прибув на запрошення спікера Ентоні Рота з нагоди виступу президента Володимира Зеленського. Тоді всі присутні вітали ветерана оваціями. На прикладі цього скандалу, ми можемо пересвідчитись у низькому рівні проінформованості людей про дивізію СС «Галичина» та страх заплямувати свою репутацію через зв'язок з начебто «нацистом». Загальновідомо, що на Нюрнберзькому трибуналі вояки СС «Галичани» не були засуджені, оскільки не вчинили нацистських злочинів, однак Я. Гунька став жертвою кенселенгу та у віці 98-ми років був змушений виїхати з Канади в Південну Америку.

Отже, на прикладі вояків 14-ї гренадерської дивізії СС «Галичина» з Бережанщини ми бачимо високий рівень патріотизму та жертвовність тогочасної молоді. Постаті Ярослава Гуньки, Василя Фурдиги та Григорія Кулика можуть стати темою для досліджень учнів, науковців, краєзнавців, а їхні героїчні історії – мотиваційним елементом для вивчення минулого.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Логуш М. 14-та гренадерська дивізія Ваффен-СС «Галичина» 1943–1945. Львів: Астролябія, 2023. 880 с.
2. Моє покоління. Вісті комбатанта. URL: https://komb-ingwar.blogspot.com/2011/03/blog-post_21.html?m=1 (дата звернення: 14.10.2023).
3. Моє покоління. Спомини Ярослава Гуньки. Локальна історія. URL: https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/moie-pokolinnia-spomini-iaroslava-gunki/?fbclid=IwAR2jLQGOpcrHmy1UOYNwK5nO5YWw71v0_vJ5V4FaZCzzfSVryQ-k0Xee4p4 (дата звернення: 14.10.2023).
4. Респондент Лектей Ірина Львівна 1931 р. н. Народилася в с. Урмань Бережанського району Тернопільської області. Записано в с. Урмань Бережанського району Тернопільської області Фурдигою Віталієм 19 серпня 2023 р.
5. Фото. Вісті комбатанта. URL: https://komb-ingwar.blogspot.com/2010/10/blog-post_4610.html?m=1 (дата звернення: 14.10.2023).

ОСОБИСТІТЬ СОЦІАЛЬНОГО РЕАБІЛІТОЛОГА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Соціальна реабілітологія є універсальним та відносно новим видом суспільної діяльності. Вона потребує від спеціаліста з соціальної реабілітації знань у різних галузях і вмінь їх застосовування на практиці. У тому числі величезною є значущість особистості соціального реабітолога в системі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.

Соціальна реабілітація – система заходів, спрямованих на формування життєвої компетентності дитини-інваліда або повернення її до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до сімейної родинно-побутової та суспільної діяльності шляхом забезпечення соціальних нормативів у сфері соціальної реабілітації. *Соціальна реабілітація* передбачає: оволодіння дитиною-інвалідом основними соціальними навичками; пристосування побутових умов до потреб дитини-інваліда, створення безбар'єрного середовища; соціальну, педагогічну та психологічну корекцію відхилень від нормального розвитку з метою забезпечення життєспроможності дитини-інваліда через сприйняття себе і оточуючих, оволодіння навичками спілкування, адекватної та безпечної поведінки, автономного проживання у суспільстві; соціальний, педагогічний, психологічний патронат за місцем проживання (вдома) дитини – інваліда [1].

Спеціаліст із соціальної реабілітації (соціальний реабітолог) – це професіонал, який забезпечує комплексний реабілітаційний процес, щодо подолання або зменшення вад дитини-інваліда та прояв її інвалідизуючого захворювання, розвиток компенсаторних можливостей, загальних соціальних та індивідуальних якостей дитини з обмеженими можливостями здоров'я.

Соціальний реабітолог на першому етапі роботи з дитиною з інвалідністю проводить соціальну діагностику. *Соціальна діагностика* передбачає збір необхідної офіційної інформації про дитину-інваліда, її сімейне оточення, визначення соціального статусу сім'ї. Дає змогу оцінити вид та ступінь обмеження життєдіяльності дитини-інваліда. Дані соціальної діагностики враховуються при складанні індивідуальної програми реабілітації.

На першому етапі реабілітаційного процесу на підставі індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда, реабілітаційною комісією розробляється індивідуальний план реабілітації дитини-інваліда, що включає комплекс реабілітаційних заходів.

З метою виявлення вад розвитку дитини та її потреб соціальними реабітологами проводиться первинне обстеження дитини-інваліда, спілкування з батьками та (або) законним представником дитини-інваліда. На підставі індивідуального плану реабілітації визначається тривалість одного курсу реабілітації дитини-інваліда, а також тривалість індивідуальних та групових занять [2, с. 21].

Соціальна реабілітація дитини-інваліда – це система корекційних заходів по розвитку соціальних функцій та відновлення здатності дитини-інваліда до самостійної громадської та сімейно-побутової діяльності, процес включення її у соціальне середовище, нормальну суспільно – корисну діяльність і адекватні взаємовідносини з однолітками. При формуванні плану соціальної реабілітації дитини-інваліда необхідно соціальному реабітологу необхідно означити:

- результати проведеної тестування на першому і основному етапах;
- строки виконання (дату початку та кінця реабілітаційних заходів);
- напрямки та об'єм реабілітаційних заходів;

- залучення до активної участі в реабілітаційному процесі батьків дитини-інваліда, навчання їх ефективним методам та прийомам корекційно-розвивальної роботи;

- програму домашньої активності-комплекс послідовних домашніх завдань, які повинна виконувати дитина вдома із допомогою батьків.

Соціальна реабілітація дитини-інваліда включає наступні заходи: Інформування і консультування сім'ї дитини – інваліда з питань соціальної реабілітації і правових питань; соціально-психологічний патронат сім'ї дитини-інваліда, що має допомогти сформувати адекватні взаємини між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною; допомогти дорослим створити комфортну для розвитку дитини сімейну атмосферу; розширити поінформованість батьків про потенційні можливості дитини, її перспективи в різних аспектах життя; створити умови для активної участі батьків у вихованні і навчанні дитини; навчити батьків реабілітаційних прийомів, організації ігрової та навчальної діяльності дитини; інформування сім'ї та надання рекомендацій щодо соціально-побутового орієнтування дітей; Надання допомоги дитині-інваліду в підборі технічних засобів реабілітації, відповідно до медичних показників, навчання дитини-інваліда користуванню технічними засобами реабілітації [2, с. 40].

На завершальному етапі реабілітаційного процесу соціальний реабілітолог здійснює соціальну діагностику дитини – інваліда та аналізує соціальні критерії обмеженості життєдіяльності дитини після завершення курсу реабілітаційного процесу. Взагалі, особистість соціального реабілітолога в системі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю є вкрай значущою та суспільно важливою. Дуже важливим є те, щоб держава підтримувала цей напрям та фінансування програм з соціальної реабілітології відбувалося у повній мірі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України № 2961-IV від 06.10.2005р. «Про реабілітацію інвалідів в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 17.09.2023)
2. Організація реабілітаційних заходів у центрі соціальної реабілітації дітей-інвалідів: *Навчально-методичний посібник*. (2009). 97 с.

КАЗКИ УШИНСЬКОГО К. Д. ЯК ЗАСІБ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ШКОЛЯРІВ

В освітянському колі шанують К. Ушинського як видатного педагога, вчителя вчителів, основоположника наукової педагогіки й народної школи, автора праць з теорії та історії педагогіки, підручників, дитячого письменника й казкаря. Його оповідання та казки є родючим ґрунтом для навчання та виховання, дозволяють надавати дітям психосоціальну підтримку.

Казка К. Ушинського «Бджілки на розвідці» дозволяє проілюструвати кілька шляхів психосоціальної підтримки школярів.

У казці автор розповідає про те, як настала весна, прокинулись голодні бджілки, вибралися з вулика і полетіли на пошуки їжі. Вони спочатку звернулись до яблуньки, потім до вишні, але в них ще не було квіточок. У квітці тюльпану не знайшли ні меду, ні аромату. Закінчення казки К. Ушинського є оптимістичним: «Сумні та голодні хотіли вже додому повертатись, коли побачили під кущиком непримітну темно-синю квіточку. Це була фіалочка. Вона розкрила бджілкам свою чашечку, повну запашного солодкого соку. Наїлися, напилися бджілки і полетіли додому радесенькі» [1, с. 2].

Ця казка може бути використана в роботі зі школярами з метою психосоціальної підтримки, а саме, для того, щоб спрямувати зусилля на побудову стійкості особистості, зміцнити її потенціал для адаптації до ускладнених соціальних умов, задовольнити психологічні та соціальні потреби, допомогти молодшим школярам відновитись після наслідків кризових подій та допомогти впоратись із складними емоціями в майбутньому.

Важливими техніками, яка використовується в процесі психосоціальної підтримки є дихальні техніки, які дозволяють швидко відновити сили й зняти стрес, вийти в стан спокою. Однією з таких технік є дихання по квадрату, яке здійснюється в чотири етапи, кожен з яких займає по 4 секунди (приблизно): вдих, пауза, видих – пауза. Для дорослих можна використовувати просту інструкцію для вправи. Для школярів ця вправа буде більш цікавою, якщо в ній дитина виконує роль якогось персонажа з певним завданням. У нашому випадку це бджілка, яка підлетіла до бруньки, вдихає але нектаром не пахне, після затримки дихання вона видихає (можна з дзижчанням), затримує дихання і потім робить вдих біля іншої бруньки і так далі.

Крім дихальних вправ важливим є використання техніки м'язової релаксації. Техніка довільного розслаблення м'язів сприяє зняттю емоційної напруженості, а також попереджує виникнення тривожних станів. Для роботи з обраною казкою можна використати техніку «Бджілка», яка полягає у застосуванні фізичної роботи й активності, танцю й фізичних вправ. Наприклад, дітям пропонується ходити на пальчиках, піднімати руки догори а потім їх опускати.

Для заземлення можна обрати стандартну вправу «Обійми метелика», але використати образ бджілки. Для виконання цієї вправи необхідно зімкнути руки, переплести великі пальці, утворити іншими пальцями крильця «бджілки», покласти руки на груди, після чого ми робити постукування «крильцями» по черзі правою та лівою рукою впродовж 1–2 хвилин.

Важливими також є вправи для пошуку ресурсу, арт-техніки, аналіз казок за допомогою питань вчителя. Питання мають стосуватись 6 стратегій відновлення ресурсу, які активують силу віри і переконань, емоцій, соціальної підтримки, уяви і когнітивних стратегій. Це дозволяє людині усвідомити власні ресурси та ресурси середовища для подолання стресу, подолання складної ситуації.

Переосмислення казки дозволяє подивитись на неї як на історію про те, як головні герої шукають ресурси, звертаються до різноманітних соціальних кіл для отримання підтримки, знаходять ресурси для підтримки власного життя та задовольняють базову потребу, що дозволяє їм жити і радіти життю.

Можливим є спрямування уваги дітей на усвідомлення емоцій, стратегій пошуку ресурсів, допомоги в складній ситуації. У бджілок є вітальна потреба – вони потерпають від спраги й голоду, вони в складній ситуації. Які емоції в них виникають, коли вони не можуть знайти собі їжу? Що вони роблять, якою є їхня стратегія пошуку? Вони звертаються до інших, до яблуні, вишні, вони не зупиняються в пошуку, навіть, коли стикаються з тим, що їм відмовляють. Це важлива стратегія – звертатись до широкого кола в пошуку допомоги. Вони не бояться просити, ввічливо формулюють прохання. Це важливе вміння, яке стає у пригоді у пошуку допомоги. Як Ви відчуваєте себе, коли потрібно когось попросити? Яблуня та вишня дуже ласкаві з ними, відмовляють їм з любов'ю, запрошують прилетіти пізніше. Цьому теж треба вчитись, як відмовляти дружньо, коли в тебе немає ресурсів, ти не можеш допомогти. Як ви відчуваєте себе, коли потрібно відмовити? Як ви відчуваєте себе, коли вам відмовляють? Чи зневірилися бджілки після відмов? Вони невтомно шукають в усіх закутках, навіть там, де і не сподіваються знайти нектар, в маленькій непримітній квітці, фіалці. Але саме там вони і знаходять допомогу, розраду. Що вони відчувають? А вдячність?

Ця казка вчить бути активними в пошуку допомоги в складній ситуації, як просити по допомогу, бути оптимістичними, цілеспрямованими, вірити в свої сили. Вчить, що, якщо ми шукаємо, то обов'язково знайдемо, і навіть в безвихідній ситуації знайдеться рішення і допомога.

Просте читання даної казки дозволяє дитині ознайомитись із стратегією пошуку ресурсів, створення кола соціальної підтримки. Посилення впливу казки можливо з допомогою арт-технік (малювання, колажування, драматизації, ліплення та ін.) , творчих робіт за мотивами казки. Активізація уяви дозволяє впливати на емоційний стан дитини. Після читання казки ефективним є застосування формули самонавіювання «Коли я шукаю, я обов'язково знайду те, що мені потрібно. Мої зусилля призведуть до потрібних результатів» тощо.

Отже казки К. Д. Ушинського являють собою ефективний ресурс для розгортання кола психосоціальної школярів в освітньому процесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Ушинський, К. Д. (2012). Чотири бажання: казки та оповідання для дітей. Навчальна книга – Богдан.

РОЛЬ ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ В РОЗВИТКУ ОСВІТИ МІСТА ХАРКОВА

Історія – це процес діяльності людини, який пов’язує минуле з сьогоденням та впливає на теперішнє та майбутнє. Історичний процес характеризується різноманітністю, багатовекторністю та на нього впливає багато факторів. Серед них важливу роль відіграє людина, яка здійснює активну суспільну діяльність. Історію створюють люди, тому доробок кожної окремої особистості вносить свою частку в розвиток тієї чи іншої сфери суспільного життя, що вже є певним внеском в історичний процес в цілому. Однак своє ім’я в історії залишають далеко не всі, а тільки ті особи, які вплинули на подальший розвиток людського суспільства. Найчастіше це політичні діячі, голови держав, від яких залежить доля не тільки своєї країни, а іноді й цілого світу. Однак зустрічаються в історичному процесі постаті, які не займали гучних державних посад, не вислужили високих чинів, але їх внесок в нашу загальну історичну спадщину просто неможливо переоцінити.

Довгий час в радянській історіографії існувало ідеологічне кліше, за яким всі поміщики, підприємці та навіть всі більш менш заможні люди зображувалися як вороги трудового народу та його безжалюсті експлуататори. Практично не зверталася увага на їх благодійництво, піклування про заклади освіти та культури, допомогу бідним тощо. Тому з історії України в цілому, та з історії окремих міст зокрема, зникали прізвища найвідоміших людей, які в свій час були гордістю своїх земляків. Не став виключенням і Харків.

За останній період все активніше стала проявлятися тенденція щодо відходу від застарілих заідеологізованих підходів до вивчення ролі історичних постатей. Декілька років тому нашому місту було повернуто пам’ять про сім’ю Алчевських, які внесли значний доробок у справу розвитку освіти у Харкові. Крупний підприємець та банкір Олексій Кирилович Алчевський у всьому допомагав своїй дружині Христині Данилівні, яка маючи шістьох своїх дітей, опікувалася й чужими. Вона працювала вчителькою в недільній школі, а після їх закриття за царським указом 1862 року, по суті відкрила школу в себе вдома. Тут безкоштовно навчалось 50 учениць [1; 5; 6].

Цікаво, що сама Христина Алчевська формально не мала освіти. Її батько, хоча і був повітовим вчителем, виступав різко проти жіночої освіти, не дозволяв доньці вчитися. Тому дівчина підслуховувала заняття своїх братів та займалася самоосвітою. Щоб працювати у власній школі вона пізніше здала екзамени з арифметики, мови, Закону Божого та отримала диплом на право викладати. Метою її життя стало надання можливості вчитися якомога більшій кількості дітей, а в першу чергу дівчаткам та жінкам. Можна вважати Христину Алчевську однією з перших прихильниць гендерної рівності, що було передовою ідеєю для кінця XIX століття.

Довгий час вона сама працювала у власному навчальному закладі вчителькою. З 1862 по 1870 роки ця школа існувала в її власному будинку. 22 березня 1870 році Харківську приватну жіночу недільну школу було відкрито офіційно. Вже в перший рік в ній навчалось безкоштовно біля 100 учениць та працювало 22 педагога [3, с. 73]. З часом до роботи в школі Алчевська долучила видатних харківських вчених: фізіолога Василя Данилевського та історика Дмитра Багалія. А зять Христини Данилівни – відомий харківський архітектор Олексій Бекетов – збудував в 1896 році будинок для цієї школи. Всі шестеро дітей меценатки так чи інакше викладали в цьому навчальному закладі. В роботі школи запроваджувалися нові для того часу форми та методи навчальної діяльності: звуковий метод навчання грамоті, пояснювальне читання, вільна бесіда за прочитаним, заняття з використанням

наочного матеріалу тощо. Окрім основ грамотності, учениці отримували початкові відомості з історії, літератури, анатомії, гігієни, географії, а також навіть хімії та фізики. Через школу Алчевських пройшло майже 17 тисяч жінок [2, с. 60], при цьому в основному з бідних родин. Цей навчальний заклад проіснував до 1919 року, а потім на його базі було відкрито вечірню школу робітничої молоді. Зараз в цьому будинку розташовано виставковий зал Харківського художнього музею. Кошти на всі ці потреби Алчевська отримувала від свого чоловіка, який передав дружині прибутки від всієї своєї чайної торгівлі, з якої колись починав свою підприємницьку діяльність.

Христина Данилівна брала активну участь в діяльності створеного в 1869 році в Харкові Товариства поширення грамотності, створила бібліотеку при своїй школі, розробляла необхідні підручники та посібники. Серед них слід окремо сказати про створений під її керівництвом тритомний покажчик книжок для народного та дитячого читання під загальною назвою «Що читати народу». У збірку входило понад чотири тисячі анотацій та рецензій на різноманітні книги, більше тисячі з яких було написано самою Х. Алчевською. В першу чергу вона популяризувала твори Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенко-Карого та інших.

Школа була першим, але не останнім кроком меценатки на ниві народної освіти. Родина Алчевських мала відношення й до відкриття у Харкові першої громадської міської бібліотеки, яка існує і в нинішній час. На особисті кошти родина будувала лікарні, школи, церкви. Вважають, що Алчевські витратили на благодійництво понад 8 мільйонів карбованців, що складало чверть їх капіталів.

Школу Алчевської було представлено на Антверпенській, Брюсельській, Чиказькій та двох Паризьких міжнародних виставках. Саме на Всесвітній педагогічній виставці 1899 року в Парижі Христину Алчевську було нагороджено почесним дипломом за сумлінну педагогічну діяльність. А в 1910 році її було обрано віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Померла та похована меценатка у Харкові 15 серпня 1920 року. Її справу продовжувала її донька Христина Олексіївна Алчевська, яка довгий час була викладачем та присвятила себе педагогіці. Сама вона отримала освіту на педагогічних курсах в Парижі. Вільно володіла французькою. Перекладала українською твори Анрі Барбюса, Жуля Верна, Беранже, Вольтера, Гюго. Сама писала вірші. Вона товаришувала з Ольгою Кобилянською, Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським. Ім'я Христини Олексіївни фігурувало в березні 2017 року в календарі видатних дат ЮНЕСКО у зв'язку зі 135-річчям з дня її народження.

Місто нарешті повернуло пам'ять своїх славетних земляків. В 2004 році недалеко від будинку, де мешкала родина Алчевських, було встановлено бюст Олексію Кириловичу. А з 2015 року у місті з'явилася вулиця Алчевських.

Як бачимо, залишити яскравий слід в історії можуть не тільки можновладці. Не слід применшувати роль окремої особистості в історії, бо прогресивні особи, такі як представники родини Алчевських, прискорювали хід історичного процесу, направляли його в нове інтелектуальне русло. Ніщо не вказувало, що звичайна, непримітна жінка родом з Чернігівщини зможе зробити так багато для розвитку освіти в Харкові, що вона стане відомою далеко поза межами міста і навіть за кордоном. Щоб стати частиною історії, треба зробити щось значуще для своєї держави, свого міста або оточуючих. При цьому все зроблене повинно бути визнаним більшістю людей, в тому числі сучасниками. Історія життя Христини Данилівни Алчевської – це приклад натхненного служіння справі народної освіти. Тільки зусиллями подібних людей Україна може отримати працездатних робітників, відданих своїй справі та справжніх патріотів.

Сучасні дослідники вважають педагогічні досягнення та розробки Христини Алчевської актуальними та значущими навіть для педагогів ХХІ століття. Тому вивчення діяльності особистостей минулого набуває особливе значення для новітнього періоду розвитку нашого суспільства та формування наукового світогляду сучасної молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алчевська Х. Д. // Енциклопедія сучасності України. Т. 1. А. К., 2001. С. 401.
2. Боднар Л. Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні / Л. Боднар // *Рідна школа*. 2002. № 2. С. 60–62.
3. Ковалець Л. Христина Данилівна Алчевська та її школа / Л. Ковалець // *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 72–74.
4. Козуля О. Жінки в історії України. К.: Український центр духовної культури, 1993. С. 95–99.
5. Курило В. С. Х. Д. Алчевська та педагогічна думка східноукраїнського регіону / С. В. Курило, Н. І. Черв'якова // *Освіта Донбасу*. 2002. № 4. С. 8–9.
6. Шептура Л. Вела людскість до кращої майбутньої долі / Л. Шептура // *Вогні*. 2007. № 12. С. 4.

ІСТОРІЯ В ЛІТЕРАТУРІ: ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ВАЖЛИВОГО КОМПОНЕНТУ НАЦІЄТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

*«Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю,
народ – нацією, країна – державою».*

М. Грушевський

Проблема формування історичної пам'яті в умовах російсько-української війни набуває особливої актуальності. Історична пам'ять українців спотворена століттями бездержавності, російською окупацією і мовно-культурною асиміляцією. Саме тому так багато часу знадобилося, щоб визнати актом геноциду Голодомор, усвідомити національно-визвольну боротьбу УПА і т. і.

Пріоритетним завданням сьогодення є усвідомлення коріння і причин російської агресії проти України. Система освіти має сформувати у молодого покоління історичну пам'ять на емоційному рівні – це одне з наріжних завдань, які поставив перед українськими освітянами міністр освіти та науки Оксен Лісовий, наголошуючи на зміненій виховній парадигмі. Міністр зазначив, що нинішня українсько-російська війна є наслідком спотвореного історичного минулого також: «Недостатньо знати цифри, факти й послідовність подій – важливо формувати у молодого громадянина історичну пам'ять на емоційному рівні. Це біль, але він є часткою нашої історії і, не відчуваючи емоційного зв'язку з попередніми поколіннями, не розділяючи болю трагедій і тріумфу перемог попередніх поколінь – нацією не станеш» [5]. Тому, першочергово не лише зосередити свої зусилля на україноцентризмі в гуманітарній освіті, а й забезпечити переосмислення власної історії і розуміння її уроків.

Зрозуміло, що знання лише цифр, фактів і послідовності перебігу подій (тобто історії) не забезпечать максимального емоційного рівня. Емоції виникають від пережитого, вистражданого, наболілого. Тому в нагоді має стати українська література на історичну тематику, яка дасть можливість молоді разом з літературними героями пережити національні трагедії і тріумфи.

Українська література про трагічні віхи минулого є потужним інструментом формування історичної пам'яті на емоційному рівні. Зображені в ній події демонструють, як упродовж століть імперія, насаджуючи почуття меншовартості, намагалася знищити нашу національну ідентичність, історичну пам'ять, рідне слово, культуру, націю загалом.

Спробую звернутися до найтрагічніших сторінок нашої національної історії та їх втілення у художній літературі. Скажімо, тема голодомору в Україні 1921–1923 років. Ці події більшовицька влада навіть не приховувала, хоча й не визнавала голоду. Хліб забирали в українців і віддавали Поволжю, Північному Кавказу і Кубані нібито «через неврожай, який спричинила посуха». За офіційними даними експорт зерна становив 70 мільйонів пудів, а за даними зарубіжних дослідників – 101 мільйон. Олеся Дзира у статті «Голодомор 1921–1923 рр.: століття трагедії» наводить жахливі цифри: «Ранньої осені 1921 р. голод охопив вісім з дванадцяти українських губерній... Вже в травні 1922 року голодувало 5.6 млн. чоловік. Представник місії Нансена Квіслінг говорить про 7 млн. голодуючих українців за 1921–1923 рр. Від осені 1921 р. до весни 1923 р. за підрахунками Р. Сербина померло від голоду від 1,5 до 2 млн. людей. В. Верига наводить цифру у 2,5 млн. П. Яшук – мінімум 3,21 млн.» [3]. З власної ініціативи українців від смерті рятували добродійні іноземні організації. Таким чином більшовицька влада намагалася примусити Україну підпорядкуватися окупаційному режиму.

У літературі про це розповіли Олександр Олесь у циклі поезій «Голод», Павло Тичина у віршах «Голод»(1924) та «Загупало в двері прикладом...»(1921),також до цієї теми звертаються Валер'ян Поліщук «Голодна мати» (1921) та Майк Йогансен «Голод» (1921).

Олександр Олесь в одному з віршів циклу «Голод» створив персоніфікований образ – ненажерливий кістяк людської подоби, що йде Україною. Якщо брати до уваги назву циклу, то здається, що це образ голоду і смерті: « нападав на все без тям», «все без тям гриз і їв». Але останні рядки переконують в іншому – це привид більшовизму, а голод є лише знаряддям в його закривавлених руках:

І враз самий лишився у пустелі.

Всміхнувся, зігнувся, на гору зліз

І написав огнем на скелі:

«Хліб, мир і воля – наш девіз».

Із поезій П. Тичини особливо вражає остання, її назвали «страшним віршем», бо у ньому художньо переконливо відтворено моторошний стан матері, яка від голоду зварила свою дитину. Поет простежує психологічний стан жінки: «всміхається тихо», « всміхається чудно», «всміхається страшно», «лиш б'ється об піл головою». Біль матері не применшується від того, що вона рятувала свою дитину від страждань. З цього приводу Іван Багряний написав у листі-памфлеті «Чому я не хочу повертатися до СРСР?»: «Збожеволілі від голоду матері з'їдали своїх дітей...Ви, матері цілого світу, ви можете уявити собі такий стан і такий режим, коли б ви могли з'їсти власну дитину? Ні! Ви не можете цього навіть збагнути, ані в це повірити!.. Але...до такого ступеня трагізму були доведені українські матері більшовизмом...» [1].

Голодомор 1932–1933 років сьогодні нарешті визнано геноцидом української нації, який вчинили з метою остаточно ліквідувати спротив режиму і намагання побудови незалежної України. Загинули мільйони селян, які були переважною більшістю української нації і становили основу її ідентичності. Український історик Юрій Шаповал в інтерв'ю Радіо Свобода так кваліфікує ті події: «З одного боку, це була війна проти селян, а з іншого боку, це була абсолютно війна проти української свідомості» [7]. Пік голодомору припадає на весну – початок літа 1933 року. Тоді щодоби мученицькою смертю помирали десятки тисяч осіб. За різними даними, загинуло від 4 до 7 мільйонів. Частина дослідників вказує 10–11 мільйонів.

Українські письменники, сучасники й очевидці голодного терору, не мали змоги публічно відреагувати на події. Микола Хвильовий, побувавши у місцях, які потерпали від голоду, розуміє, що ця трагедія створена штучно, що це терор, спрямований на фізичне знищення української нації. Майже відразу після поїздки голодними селами він дізнається про арешт свого друга Михайла Ялового. Обурення і безвихідь змушують письменника поставити свинцеву крапку на своєму житті.

Володимир Винниченко, перебуваючи в еміграції, звертається з відкритим листом до політбюро КП(б)У з протестом проти організаторів голодного геноциду. Наслідки звернення були наступними: письменника кваліфікували «старим вовком української контрреволюції», гонорари конфіскували спеціальною ухвалою, видання творів припинили. Творчість В.Винниченка на понад півстоліття була вилученою із духовного вжитку українців.

У літературі тему голодомору 1932–1933 років презентують книги Уласа Самчука «Марія» (1934), Василя Барки «Жовтий князь» (1963), Анатолія Дімарова «І будуть люди» (1964), «Тридцяті» (викинута цензурою кінцівка роману «І будуть люди», яка була опублікована лише 1988 року), Василя Козаченка «Коні воронії» (1989), Івана Цюпи «На крутих поворотах» (1990). Це, звісно, не повний перелік.

Улас Самчук у романі «Марія» першим показав трагедію однієї селянської родини як трагедію усієї української нації. Письменник розпочинає художнє полотно

присвятою: «Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932–1933». Образ Марії не лише символізує страждання і самопожертву, але й підноситься до образу Божої Матері.

Роман Василя Барки також був одним із перших художніх досліджень жахів голодомору тридцятих років. Інтерпретуючи трагічні події, письменник доводить, що в Україні відбувався реальний геноцид і цинічне знищення нації. У процесі написання роману він навіть змінює його форму, щоб доробок можна було використати як доказ у суді над більшовицьким режимом.

Література про голодомор, яка творилася на теренах російської імперії, усупереч обставинам, художньо осмислювала не тільки гірку реальність подій «великого перелому», а й презентувала проблему «притерпілості» до обставин як загальної капітуляції людини перед безліччю принижень і знущань. Народ поступово звикав до грабування, до голоду, до репресій, до брехні, до руйнування традицій і святинь. Страх голодної смерті породив загальний страх, небажання аналізувати події та виявляти протест, парадоксальне вміння пристосуватися і притерпітися, а то навіть і все забути, все простити. Забути, «як виглядають діти з висохлими на трісочки руками й ногами, якими страшними можуть бути дорослі, налиті важкою мертвою водою». Забути «гарби, натовчені трупами, широкі братські могили, політї вапном, і отой стогін до неба, що ним з дня у день, з місяця в місяць спливала українська земля»[4, с. 68–69]. Не тільки забути, а й понад півстоліття стверджувати, що цього всього не було.

Отже, література ще в добу геноциду, етноциду і лінгвоциду українського народу, користуючись усіма засобами інакомовлення, у кращих своїх зразках демонструвала реалії минулого, випереджаючи історичні розвідки. Нова історична концепція, трансльована прозаїками на «екрани людських душ», вела літературу до історичної правди через правду характерів, правду вчинків, правду відчуттів. Цю правду молоде покоління має не тільки пережити разом з літературними героями, але й засвоїти на генетичному рівні, щоб не минули марно трагічні уроки історії. Це покоління має взяти на свій стяг гасло, проголошене Оксеном Лісовим «Пробачити – означає померти», бо спадкоємці колишніх вбивць сьогодні особливо прагнуть знищити не лише Україну, а й пам'ять про неї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Багрянний Іван. Чому я не хочу повертатись до СРСР. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1210&page=2> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Дзира О. Голодомор 1921-1923 рр.: століття трагедії. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5549> (дата звернення: 17.10.2023).
3. Дімаров А. Тридцяті /Притча про хліб/. Прапор. №6. С.9-70.
4. Лісовий О. Система освіти має формувати у молодих українців історичну пам'ять. URL: https://lb.ua/society/2023/04/02/550768_sistema_osviti_maie_fo_rmuвати.html (дата звернення: 11.10.2023).
5. Олесь Олександр. Голод. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=25024> (дата звернення: 18.10.2023).
6. Шаповал Ю. Нищення інтелігенції і духовенства в 1932-33 роках: чому Голодомор є геноцидом. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29613329.html> (дата звернення: 19.10.2023).

ХУДОЖНЯ ПРЕЗЕНТАЦІЯ ФРОНТОВИХ РЕАЛІЙ ГЕРОЄМ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ

Сучасна література на воєнну тематику строката і різностороння. На думку С. Жадана: «Цю війну не помістиш в жодну літературу, культуру чи мистецтво. Вона прострає в нас, стає частиною життя. Тому все це можна зрозуміти» [2].

Авторка проєкту «Книги про війну», Ганна Скоріна, пропонує рейтингову добірку творів на воєнну тематику. Найвищий і окремий щабель займають книги цивільних авторів, серед яких «Інтернат» Сергія Жадана, «Довгі часи» **Володимира** Рафєєнка, «Літо-АТО» **Олафа** Клеменсена. Категорія «масової літератури» на воєнну тематику представлена кіноповістю «Укри» **Богдана Жолдака**, бойовиком «Позивний Бандерас» **Сергія Дзюби** та **Артемія Кірсанова**, «белетрезованою історією батальйону «Азов» Василя Шкляра «Чорне сонце», мелодрамою **Галини Вдовиченко** «Маріупольський процес», романом «Лловайськ» **Євгена Положія**, романами **Світлани Талан** «Оголений нерв» та «Повернутися дощем», книгою «100 днів полону» Валерія Макеєва. Література, написана журналістами, представлена книгою «Аеропорт» **Сергія Лойка**, книгою-трьохголоссям «Повернутися з війни» **Наталії Нагорної**, романом «Брати» **Василя Іванини**, збіркою оповідань у стилі американських бойовиків «Філософія АТО» **Григорія Дорожко**, «Книгою змін» журналіста **Андрія Цапленка**, який спеціалізується на репортажах із «гарячих точок».

Цікаву групу авторів утворюють письменники, які безпосередньо брали участь у бойових діях, серед яких журналістка відзначає есеїста Артема Чеха та його книгу «Точка Нуль», Сергія Гридіна та його повість «Сапери». Окремо дослідниця виокремлює лейтенантську прозу – збірка воєнних новел Бориса Гуменюка, книга-хроніка «Щоденник нелегального солдата» Олени Білозерської. У жанрах літературних щоденників та спогадів пишуть Олександр Мамалуя «Військовий щоденник», Андрія Пальваля «Савур-Могила: Військові щоденники», Васіліса Трофимович «Любов на лінії вогню», Назар Розлуцький «Нотатки мобілізованого» та інші.

Найцікавішою і найреалістичнішою частиною цього переліку є твори, написані комбатантами. Це щоденники, що велися прямо на позиціях, це спогади, які писалися вже після повернення, це художні твори на основі реальних подій. Серед подібних авторів хочемо зазначити наступних: **Сергій Сергійович (Сайгон)**, **Григорій** Обертайло, **Віталій** Запека, **Мартін** Брест – це лише невелика частина авторів, які стали дійсно популярними та успішними у «військовій» ніші навіть попри те, що далеко не завжди були присутніми у центрі уваги головних літературних майданчиків країни та профільних ЗМІ [5].

Література, яка виникає на запит подій 2014 року пропонує своє бачення історичних подій очима героя, який вирізняється певними особистісними рисами, які сформувалися під тиском обставин. Герой воєнної літератури – це виняткова сильна особистість, учасник усіх подій після 2014 року, від Майдану до захисту східних кордонів України: «він відмовляється від традиційного «моя хата скраю. ... не боїться відповідальності, він активний, наділений неабиякою витримкою й силою волі. Він готовий брати відповідальність на себе, спершу – за своє життя, а потім – і за життя країни» [1, с. 59]. Зустріч героїв з трагічними обставинами, увиразнює їхні характери, загострює емоції, змушує приймати виклики, боротися з непередбачуваними обставинами.

Поряд з появою у творах майданно-воєнної тематики певного типу, яким може бути як чоловік і жінка, формується образ української держави як окремого

повноцінного героя: «...Спляча красуня піднялася зі столітнього сну, зняла павутиння з очей, зі скрипом і стогоном розім'яла шию і озирнулася довкруги» [2]. Взагалі, політичний момент у такій літературі виразний, але не завжди домінуючий.

Герой сучасної мілітарної прози – справжній військовик. Солдат-герой свідомий того, що він має «постійно приносити криваву жертву війні»: якщо зберіг своє життя сьогодні, то твоя черга може настати завтра. Імовірно, відчуття цієї особливої приреченості робить його милосердним, не дає опуститися до тваринного зла, що руйнує людську особистість. Перед лицем смерті і постійної загрози людина більше схильна бути собою. Загрозлива політична ситуація дала можливість чоловікам мобілізувати кращі якості і стати на захист країни.

Спостерігаємо тяжіння сучасних авторів військової літератури до зображення героїв у трагічній семантиці: «Війна народжує воїнів, які опановують професійне вміння вбивати; і водночас вони не є вбивцями, а є власне воїнами – з відповідним кодексом честі та поглядами на життя. Війна, хоча й ознаменовує тотальну смерть, знищення людського в людині, та щось живе та людяне таки залишається» [6, с. 8]. Герої-захисники українських кордонів стають жертвами умов, коли втрачене здоров'я, фізичне та психічне, і, одночасно, високий рівень самовідданості справи співіснують в одному вимірі.

Домінуючим типажем у творах є типаж воїна-захисника, воїна-лицаря, «воїна світла», який в небезпечний для країни час опинився на передовій і оберігає українські кордони ціною власного здоров'я, а, часом, і життя. Він одночасно і герой, і жертва, але найважливіше те, що війна не вбиває у ньому усі його людські якості, а робить їх якіснішими, стійкішими, вічними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасименко Н. Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). *Слово і час*. 2020. № 2 (710) С. 55–67.
2. Жадан С. Цю війну не помістиш в жодну літературу. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2017/10/31/serhij-zhadan-8/#more-24026>.
3. Запека В. Цуцик. Житомир, 2019. 224 с.
4. Кокотюха А. Війна в лідерах продажу. URL: <http://espreso.tv/article/2015/09/15/>
5. Мимрук О. Від окопів до мелодрами: якою буває українська воєнна проза. URL: <https://chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iakoiu-buvaie-ukrainska-voienna-proza/>
6. Поліщук Я. *Ars masacrae*, або про те, чи є поезія на війні. *Слово і час*. 2016. № 7. С. 3–9.

МОРАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДАХ ЖИТТЯ ПОСТАТЕЙ МИНУЛОГО ТА СУЧАСНОСТІ ЗАСОБОМ УЧАСТІ У ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ КОНКУРСІ УЧНІВСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

У роботі зі школярами, молоддю велике значення має процес виховання, а особливо в умовах важкого сьогодення, коли одними з головних є моральне та національно-патріотичне виховання.

Звернімо увагу на тлумачення поняття «виховання». В Українському педагогічному словнику знаходимо, що «виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно [1, с. 53]. Також науковець Бужина І. визначає, що метою виховання є «формування соціально активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість) і культурно-національними (працелюбність, волелюбність і т. ін.) цінностями [2].

Дослідники питання (зокрема С. Гончаренко) вважають, що процес виховання сприяє «розвиткові у вихованця виявленого обдарування чи отримання якихось задатків відповідно до мети». Підтримуємо таке твердження, оскільки з 2011 року спостерігаємо за впливом на виховання учнів як самого процесу підготовки творчих робіт до Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, так і опрацювання вже опублікованих робіт під час проведення уроків української літератури та у позакласній роботі.

Опрацьовуючи творчі роботи для конкурсу та спілкуючись з їх авторами, переконалися, що справедливим є твердження науковця Гончаренка С. про те, що «виховання поширюється на тіло, душу й дух і ставить завданням утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підростаючим вихованцем сприятливих для нього самого і для суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо» [1, с. 53]. Зазвичай, велике значення під час роботи над створенням, обробкою художнього твору має також авторитет вчителя-наставника, який працює з обдарованою дитиною. А отже, виховання – це ще й процес не лише цілеспрямованого формування особистості, а ще й такий, який має опосередковані моменти виховного процесу.

Спробуємо розглянути як відбувається процес виховання молоді на прикладах життя та творів видатних постатей минулого та сучасності засобом участі школярів у Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості (номінація «Література»), що проводиться під гаслом «Об'єднаймося ж, брати мої» з 2003 року і не втрачає своєї актуальності до сьогодні.

«Метою Конкурсу є популяризація творчої спадщини Т. Г. Шевченка, утвердження його духовних заповідей як важливого чинника консолідації суспільства, активізація виховної та патріотичної роботи серед учнівської молоді, збереження і розвиток інтелектуального потенціалу України, державна підтримка талановитої молоді та творчої праці вчителів, викладачів, керівників студій тощо» [3]. Загальна тема Конкурсу: «Ідея соборності України: творчість Тараса Шевченка; народ, суспільство, держава, родина. Минуле, сучасне і майбутнє». Безперечно

творчість Великого Кобзаря несе великий виховний потенціал. На його заклик: «І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь» виросло не одно покоління, та й у складні часи російсько-української війни його рядки звучать сучасно. Про це свідчить факт зняття Збройними Силами України у звільненій Балаклії плаката РФ, під яким був пророчий вірш Шевченка: «І вам слава, сині гори, кригою окуті. І вам, лицарі великі, Богом не забуті. Боріться – поборете! Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая!». Беручи ж участь у конкурсі, школярі висвітлюють у різноманітних за жанрами роботах власне відчуття творів письменника, знаходять перегук його рядків із сучасністю.

Хочеться звернути увагу й на тематику конкурсних робіт останніх років: «Ради тебе перли в душу сію, ради тебе мислю і творю...» (В. Симоненко. «Задивлюсь у твої зіниці...») (2019–2020 рр); «Торуй свій шлях, – той, що твоїм назвався, той, що обрав тебе навіки вік» В. Стус (2020–2021рр); «Заради честі, миру і майбутнього України» (епіграф до творчих робіт: «...своє життя поклали на ваги, і не вагались жодної хвилини. Злякалися, спинились вороги. І ми сьогодні маєм – Україну!» Ольга Калина) (2021–2022 рр); «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!» (епіграф до творчих робіт: «Наш дух не вбити, волю не зламати, за нами – діти й Україна-мати і з нами воля й правда вікова!» Надія Гуменюк) (2022–2023 рр). Міністерством освіти і науки України подається одна загальна тема, а обдарованій юнці чи обдарованому юнаку треба обрати свою тему, свій напрям, а отже осмислити події, визначитися про кого чи про що створити поезію, оповідання, п'єсу чи діалог молодої людини тощо, висвітлити головне, з'ясувати на чому зосередити свою увагу, як не пропустити важливі риси особистості героя чи учасника подій. Найчастіше у творах учасники конкурсу описують реальні події з реальними людьми. Сам процес творення етюду, нариса, чи то казки навіть, зустрічі з героєм опису, його рідними, опрацювання публікацій у періодичних виданнях – уже сприяє вихованню молоді.

У Запорізькому ОШПО вже багато років роботи учнів не пишуться лише для участі у всеукраїнському етапі конкурсу. Усі доробки, які відповідають означеній МОН України темі, потрапляють до збірки робіт учасників конкурсу. Ці збірки активно розходяться по закладах освіти, бо в них висвітлено події, описано героїв, які тут і зараз, і це роботи саме однолітків, у яких відображено їхні відчуття цього складного часу, це пам'ять роду, це увіковічення тих героїв, які віддали життя за волю і незалежність нашої країни [4].

Отже, національно-патріотичний та моральний виховний вплив на школяра відбувається під час підготовки до участі у конкурсі як внутрішньо – потрапляє той, хто працює над написанням творчої роботи, так і зовнішньо – це ті, хто читають ці твори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997, с.53.
2. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. Алли Василівни Семенової. – Одеса: ПАЛЬМІРА, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf>
3. Положення про Всеукраїнський конкурс учнівської творчості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/cbnoc>
4. Всеукраїнський конкурс учнівської творчості. Номінація «Література» / сайт ЗОШПО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/lvslk>

ЗМІСТОВИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В РЕАЛІЯХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Шкільний курс літератури традиційно має людинознавче значення, оскільки домінантою кожного твору є особистість та художнє відображення її вчинків і помислів. Свого часу науковця Н. Й. Волошина наголошувала, що «література формує нову особистість: духовно багату, гармонійно розвинену, національно свідому, з високими моральними ідеалами й естетичними потребами, підготовлену до життя і праці на розвиток своєї держави» [2, с. 47–48]. Означена мета корелює із розробленням змісту шкільної літературної освіти, використанням ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації освітнього процесу та визначенні їх формувального впливу на особистість учня-читача.

Ціннісні орієнтири нового змісту сучасної шкільної літературної освіти спрямовані на розвиток особистісних якостей учнів. Так, у чинних модельних навчальних програмах із української літератури для 5–6 та 7–9 класів (керівник авторського колективу – Т. О. Яценко) акцентовано на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» [1, с. 3].

У програмах для 5–7 класів, структурованих за тематично-жанровим принципом, передбачено тематичні розділи, зокрема для 5 класу: «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я», «Рідна природа» та для 6 класу – «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні». Для 7 класу рекомендовано народну і сучасну пісенну лірику патріотичного спрямування, твори про історичне минуле України, українську ідентичність, про формування характеру та життєві випробування особистості. Художні твори представлено в таких тематичних розділах: «Пісенна лірика», «Історичне минуле України», «Ми – українці!», «Характер і доля людини».

Особистісна спрямованість змісту сучасного шкільного курсу української літератури чітко прослідковується в підручниках, концепція яких ґрунтується на реалізації особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, культурологічного підходів, текстоцентричному і читацькоцентричному принципах.

Художні твори, художньо-публіцистичні нариси про письменників, літературознавчий матеріал, методичний апарат та ілюстративний матеріал підручників «Українська література. 5 клас», «Українська література. 6 клас» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) спрямовують на формування світогляду, розвиток критичного та образного мислення, національної свідомості учнів-читачів як важливі особистісні якості [4; 5].

Конкретизуємо прикладами. Усвідомленню юною особистістю себе як частини українського народу, вихованню шанобливого ставлення до історії України сприяє рубрика «Читацький путівник» до розділу «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», що вивчається у 5 класі. Зазначається, що «...праукраїнці-росичі створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіді, у яких збережено історичну пам'ять народу» [2, с. 70]. Актуалізуючи знання п'ятикласників про національні традиції і символи українського народу, передбачено завдання в рубриці «Ти вже знаєш»: «Пригадай відомі тобі легенди. Розкажи, що нового ти довідався/довідалася з них про звичаї, традиції, світогляд українського народу» [4, с. 70]. Методичний апарат до теми вивчення уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця) орієнтує на формування національно свідомої особистості: «Чому Київську Русь вважали однією

з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?» [4, с. 88].

Пріоритет пізнавальної діяльності учнів на уроках літератури обумовлює створення таких умов, коли суб'єкт навчання активно розвивається як особистість. Тому достатньо конструктивним повинен бути змістовий компонент відомостей про письменника, у розповіді про якого на фоні конкретних історичних фактів необхідно презентувати яскраві епізоди із життя митця, що впливатиме на формування в учнів уявлення про автора твору як знакову особистість, розкриватиме його світогляд, громадську позицію та творчу діяльність. Визначальною в цьому аспекті є творчість Т. Шевченка, велич якої в тому, що ідеалом митця була особистість, яка втілює найкращі риси української духовності та стверджує її гуманістичний характер, що виводило українську націю на загальнолюдський рівень.

Утвердженню таких високих моральних ідеалів учнів сприяє змістове наповнення тематичного розділу «Україна і я», рекомендованого для 5 класу. Змістова художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу.

З огляду на це актуальним є твердження вченого-методиста Є.А. Пасічника щодо значущості навчальних завдань, призначення яких «змінювати сам суб'єкт діяльності, тобто, самого учня, формувати його як особистість» [3, с. 95]. Запропоновані в підручнику української літератури запитання і завдання проблемного характеру спонукають п'ятикласників до розуміння духовно-моральних ідеалів Т. Шевченка, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: «Які вчинки Т. Шевченка свідчать про його щире любов до України?» [4, с. 109]. «Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?» [4, с. 115].

У процесі вивчення в 6 класі байок Г. Сковороди в рубриці «Літературознавчий клуб» також акцентовано на величч особистості митця. Запропоновано запитання на розвиток критичного мислення учнів: «Доведи, що Г. Сковорода був надзвичайно обдарованою особистістю. Як ти розумієш значення слова «філософ»? Чому Г. Сковороду називали мандрівним філософом?» [5, с. 44].

Тематичний розділ «Дитинство видатних українців», у якому представлено для текстуального вивчення в 6 класі художньо-біографічні твори про життєвий шлях видатної особистості, сприяє формуванню в учнів уявлення про письменників як знакових особистостей, розвитку пізнавального і читецького інтересу до їхніх творів. Так, у рубриці «Читацький путівник», дидактичне призначення якої полягає у виробленні мотивації в учнів до опрацювання навчальної теми, зазначається: «Дітьми свого часу, зрозуміло, були й усі видатні українці та українки: письменники, художники, композитори, політики. У цьому розділі ти прочитаєш уривок із роману Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» про малого Тараса Шевченка. А продитячі роки Павла Тичини тобі розповість сучасна письменниця Марина Павленко» [5, с. 190].

Текстоцентричний принцип як основний у побудові означених підручників української літератури передбачає дидактичні можливості для використання художніх текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Методичний апарат до опрацювання цієї теми включає особистісно орієнтовані запитання, що сприяють

глибокому осмисленню тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетності особистості до історії рідного народу. Наприклад: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події? «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?», «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду» [4, с. 199].

У рубриці «Мовна скарбничка» до вивчення в 6 класі творчості Остапа Вишні акцентується на вихованні в учнів пошанування до української мови як однієї із якостей національно свідомої особистості: «Заборони української мови, як однієї з ознак самостійності нації, тривали від 1627 року. Тоді за наказом російського царя спалювали церковні книги, надруковані в Україні. Продовжувався лінгвоцид і в XIX ст., як то описано в оповіданні Остапа Вишні. А під час російської агресії на Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, на тимчасово окупованих територіях загарбники також знищували українські книжки» [5, с. 219].

Вивчення патріотичної лірики Д. Кременя сприяє формуванню української ідентичності. У підручнику української для 6 класу передбачено дослідницьку роботу щодо підготовки добірки творів такої тематики, виразне їх читання та висловлення своїх міркувань. Водночас акцентується увага учнів на патріотичних віршах і піснях, що з'явилися під час повномасштабної російсько-української війни. Зокрема, рекомендується зісканувати QR-код, ознайомитися з відеопредставленням вірша сучасного поета-воїна П. Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну...» і прокоментувати свої міркування [5, с. 81].

Отже, новий зміст шкільного курсу української літератури для адаптаційного циклу навчання та інноваційне навчальне забезпечення, як у змістовому, так і в методичному аспектах, орієнтовані на формування учнів як духовно розвинених і національно свідомих особистостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Модельна навчальна програма «Українська література»: 5–6 класи для закл. заг. серед. освіти /автори: Яценко Т. О. та ін.: Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с.
2. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: посіб. для студ. вищ. закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
4. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: ВД «Освіта», 2022. 256 с., іл.
5. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с., іл.

АВТОРИ

БАБІЙЧУК Тамара, кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу Житомирської обласної ради

БАРТІШ Світлана, кандидат філологічних наук, викладач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх викладання Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,

БЛОХИН Дарина, почесний академік АНУ, член-кореспондент УВАН в Нью-Йорку, Лауреат Шевченківської премії Фонду Т. Г. Шевченка, Президент "Німецько-українського наукового Об'єднання", професор, доктор (Мюнхен)

БОЯН-ГЛАДКА Світлана, кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВАЩУК Тетяна, викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

ГЛАДИШЕВ Володимир, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ГОГОЛЬ Наталія, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ГУДЗ Марія, асистент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ДАВИДЮК Людмила, професор кафедри методики викладання іноземних мов і світової літератури Інституту педагогіки НАПН України, провідний науковий співробітник лабораторії навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ДРОГОБИЦЬКА Оксана, доцент кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КОРНЄВ Андрій, старший викладач Харківської державної академії дизайну і мистецтв

КЛИМЕНКО Жанна, професор кафедри методики викладання іноземних мов і світової літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

КОТИК Тетяна, професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КУШНІР Степан, магістрант факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЛІСЦИН Віталій, доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР

ЛЮБИНЕЦЬКА Марія, викладач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

МЕДВІДЬ Наталія, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ОВДІЙЧУК Лілія, професор, завідувач кафедри української мови та літератури, кандидат педагогічних наук, доцент ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янука»

ОГІРКО Олег, доцент кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького

ОЛІЙНИК Олег, доктор філософії, провідний науковий співробітник Івано-Франківського краєзнавчого музею

ПІДДУБНА Ольга, здобувач вищої освіти спеціальності «Історія та археологія» Донецького національного університету імені Василя Стуса

РУБЧЕВА Альона, магістрант кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історичного факультету Запорізького національного університету

СИЛКА Єлизавета, студентка факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

СИРЦОВА Ольга, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти виконувачка обов'язків завідувача кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін

СОХАНЬ Галина, завідувач кафедри суспільствознавчої освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ТОДОРОВ Ігор, Ужгородський національний університет, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Тодорова Наталія Юріївна, Ужгородський національний університет, доцентка кафедри полікультурної освіти та перекладу

ТОЦЬКА Софія, учитель історії КУ «Пологівський ліцей «Основа»

ФУРДИГА Віталій, студент I курсу ОР «магістр» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ХАРЛАМОВ Михайло, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

ХАУСТОВА Олена, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, доцент

ХОРОШЕВ Олександр, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України (м. Харків)

ЧЕПУРКО Олена, доцент кафедри методики викладання іноземних мов і світової літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ШАПЛОВА Катерина, викладач української мови і літератури, Рівненський фаховий коледж інформаційних технологій

ШАЦЬКА Наталія, КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР, кандидат педагогічних наук, доцент

ШЛЬОМИЧ Ілля, Харківська державна академія дизайну і мистецтв, магістрант 2 курсу

ЯЦЕНКО Таміла, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України